

Shkëlzen Gashi

Istorija Kosova

u školskim udžbenicima istorije

Kosova, Albanije, Srbije, Crne Gore i Makedonije

alter
habitus | instituti
për studime
në shoqëri
dhe kulturë

Istorija Kosova

u školskim udžbenicima istorije
Kosova, Albanije, Srbije, Crne Gore i Makedonije

Izdanje:

Alter Habitus

Autor:

Shkëlzen Gashi

Urednik:

Gazmend Bërlajolli

Konsulenti:

Albana Rexhepaj

Arbër Vokri

Armanda Hysa

Prevodilac:

Anton Berishaj

Dizajn korica i prelom:

Rrota

www.rrota.com

Štampa:

Night Design Studio

Prishtinë 2016

Tiraž:

200

Istraživanje i izdanje su podržali:

Ambasadi Holandije, Ambasadi Švajcarske, Kosovo Foundation for Open Society (KFOS), i Institut "Georg Eckert"

Izražena gledišta u ovoj publikaciji obavezno ne predstavljaju gledišta Institut "Alter Habitus", Ambasadi Holandije, Ambasadi Švajcarske, Kosovo Foundation for Open Society (KFOS), i Institut "Georg Eckert", niti konsulenata.

SADRŽAJ

Uvod	5
1. Poreklo Albanaca	9
Sažetak	16
2. Kosovo u Srednjem veku do srpske vladavine.....	21
Sažetak	26
3. Kosovo u Srednjem veku tokom srpske vladavine.....	29
Sažetak	37
4. Kosovo under Ottoman rule.....	43
4.1. Od Đerđa Kastriotija Skenderbega do Albanskog nacionalnog preporoda.....	44
Sažetak	54
4.2. Albanski nacionalni preporod	58
Sažetak	65
5. Kosovo pod srpskom vladavinom 1912. - 2000.	71
5.1. Kosovo 1912. - 1913.	72
Sažetak	75
5.2. Kosovo između dva svetska rata 1918.-1939.	79
Sažetak	83
5.3. Kosovo u Jugoslaviji 1945. -1990.....	87
Sažetak	94
5.4. Kosovo tokom 90-tih godina	99
Sažetak	103
BIBLIOGRAFIJA.....	113

UVOD

Ovaj izveštaj u fokus stavlja predstavljanje istorije Kosova od antičkog doba do danas u udžbenicima za osnovne i srednje škole na Kosovu, u Albaniji, Srbiji, Crnoj Gori i Makedoniji. Udžbenici korišćeni za pisanje ovog izveštaja su od izdavača Libri Shkollor (Priština), Albas (Tirana), Zavod za Udžbenike (Beograd), Zavod za udžbenike i nastavna sredstva (Podgorica) i Prosvetno Delo i Tabernakul (Skoplje).

Udžbenici predmeta istorije ovih pet zemalja, odobreni od strane ministarstava za obrazovanje, poslužili su kao osnovni izvor za ovaj izveštaj. Upoređeni su opisi izneti u ovim istoriografijama, iznoseći na videlo njihove međusobne sličnosti i razlike. Međunarodni autori, kao Noel Malkolm, Oliver Šmit, Peter Bartl, Stefan Švarc i drugi koji tretiraju događaje na Kosovu u raznim razdobljima, su postavljeni naspram njih sa odgovarajućim argumentima.

Izveštaj tretira najznačajnija razdoblja istorije Kosova, iznoseći na videlo neusklađenosti između dotičnih istoriografija, ali i određena falsifikovanja bilo koje strane. Na posredan način, izveštaj iznosi na videlo i kakve međususedske odnose vlade ovih zemalja sugerišu pokolenjima koja obrazuju putem ovih udžbenika. Izveštaj stremi da iznese, što jasnije i faktografski, osnovu često suprotstavljenih pretenzija među narodima koji se sudaraju na Kosovu, te zato se objavljuje na albanskom, srpskom i engleskom jeziku.

Ovaj izveštaj je namenjen autorima udžbenika sa Kosova, Albanije, Srbije, Crne Gore i Makedonije, zatim predstavnicima dotičnih ministarstava za obrazovanje, koja izdaju dozvole za njihovo objavljivanje, ali i političarima i samim nastavnicima istorije u osnovnim i srenjim školama. Takođe, on će biti na raspolaganju svima koji su zainteresovani oko tretiranih tema.

I na kraju, želim da se zahvalim svima onima koji su doprineli u raznim oblicima i fazama ovom izveštaju. U prvom redu donatorima: Ambasadi Holandije, sa posebnim naglaskom na ambasadora Roberta Boša, Ambasadi Švajcarske, i Kosovo Foundation for Open Society (KFOS), posebno Ljuan Šlakuu. Srdačna zahvalnost i za Institut "Georg Eckert" u Nemačkoj na podršci tokom boravka u njemu u dva navrata po četiri nedelje, posebno za Klaudiju Lihnofski. Takođe, srdačna zahvalnost za izdavača ovog izveštaja, Institut "Alter Habitus", posebno za Eli Gaši.

Takođe, zahvaljujem se puno na komentarima, savetima, sugestijama i veoma vrednim preporukama i Aljbani Redžepaj, Arberu Vokriju i Armandi Hisi, koji ne snose nikakvu odgovornost zbog mojih eventualnih grešaka; zatim Gazmendu Brljajoliju na jezičkoj redakciji; zahvaljujem se za tečan prevod: Elizabet Gouing na engleski jezik i Antonu Berišaj na srpski; za dizajn i prelom kompaniji "Rrota", posebno dizajnerima Arberu Matošiju i Ardianu Veliju.

1. POREKLO ALBANACA

Unastavnim udžbenicima Kosova i Albanije se takoreći neosporno Albancima priznaje poreklo od Ilira i zato ovo poglavlje konkretno ispituje sledeća pitanja: Kako se opisuju Iliri, koliko im se prostora posvećuje, koje mesto zauzimaju njihovi ratovi, koji su razlozi izneti za ove ratove i njihovi rezultati, kako se predstavlja asimilacija/romanizacija Ilira; I sasvim na kraju, kakva je bila saradnja Ilira sa susedima.

Udžbenici istorije na Kosovu navode da su Pelazgi bili najstarije stanovništvo Balkana, a Iliri njihovi potomci, dok je „pelazgijski jezik bio veoma sličan ilirskom i da je od njega potekao ilirski jezik, te da su tradicije i običaji Pelazga bili veoma bliski ilirskim“. Međutim, u prilog tome, ne pruža se ni jedan argument. U ovim udžbenicima Iliri se nazivaju pradedovima Albanaca, a u prilog tome se pružaju uglavnom tvrdnje kao što su: „Iliri su imali posebne običaje, slične današnjih Albanaca“; „Gostoprinstvo Ilira se može uporediti sa gostoprinstvom današnjih Albanaca“; „Način oblačenja Ilira liči na način oblačenja današnjih Albanaca“, jer „Iliri su na glavi nosili vunene kape, kao što danas nose belo keče albanski brđani“. Ocena da je „ilirski jezik bio veoma sličan današnjem albanskom jeziku“, oslanja se na argument da albanski jezik ima „mnogo reči iz ilirskog koje se i danas koriste, kao što su imena: Gent, Teuta, Agron, Bardhyl...“. Poslednja tvrdnja kaže da je „na teritoriji Ilirije bilo podignuto mnogo gradova čiji se tragovi i danas nalaze u svim etničkim albanskim krajevima i šire“.

Dakle, Iliri se predstavljaju kao nesporni preci Albanaca i kao domaće stanovništvo na prostoru Balkana, koji su nekada nastanjivali skoro celu teritoriju bivše Jugoslavije. To, kako izgleda, da bi se pružila ideja o kontinuitetu Albanaca u ovim krajevima, za razliku od Slovena, odnosno Srba, koji su došli u ove krajeve mnogo kasnije.

U odnosu na konkretna pitanja izneti na početku ovog poglavlja, među istorijskim momentima koji se razmatraju u kosovskim udžbenicima oko ovog perioda, mogu se zapaziti sledeće sklonosti:

- Mnoge lekcije o Ilirima uglavnom iznose hvale pune entuzijazma: „Iliri su bili odani i hrabri borci“; „Iliri su bili poznati kao vredni i radni ljudi“; „Iz ilirskih škola proizašle su istaknute vojskovođe, kraljevi i znanstvenici...“; Ocene bez pokrića se nastavljaju: „Grčki kolonisti koji su se smestili u ilirske krajeve zatekli su naprednu kulturu sa kojom se nisu ranije sretali i naučili su mnoge stvari od Ilira, posebno poljoprivredu, stočarstvo i zanatstvo koje su bile veoma razvijene; čak „na ilirskom jeziku je bilo mnogo knjiga, ali nisu sačuvane do danas zbog ratova i uništavanja“;

- Centralno mesto zauzimaju ratovi, kojom se prilikom veličaju Iliri koji se „nikada nisu potčinjavali rimskim osvajačima“. „Neprekidno su se borili za slobodu“; „Kada su njihove pobune surovo bile gušene, oni su se iznova pobunjivali protiv stranih vladalaca“; Razlog ratova su uvek pretenzije rimskih, grčkih i makedonskih neprijatelja, kako bi stavili pod kontrolu ilirske teritorije, a porazi Ilira se dešavaju jer su njihovi odbrambeni ratovi bili uvek lokalnog karaktera, iako se ne nudi objašnjenje zašto su bili takvi.
- Kategorički se negira romanizacija Ilira: „Iako okupirani, Iliri su uspeli da sačuvaju jezik, kulturu, tradiciju i njihove običaje“; Iako se negiraju romanizacija i helenizacija, evidentira se da su neki od rimskih, grčkih i makedonskih imperatora bili ilirskog porekla: rimski imperator Veliki Konstantin; vizantijski imperator Justinijan i Aleksandar Makedonski, sin ilirske Olimpije;
- Za zla koja se događaju Ilirima, krivica se prebacuje na rimske, grčke i makedonske ‘neprijatelje’, te se zbog toga ne iznosi nikakva saradnja Ilira sa njima.

Jedan od kosovskih udžbenika sadrži i posebnu nastavnu jedinicu pod naslovom „Moja domovina u davnini – Dardania“, koja ima za cilj da izdvoji identitet Kosova i u antičko doba. Dardania, navodi se, prostirala se na današnjoj teritoriji Kosova i okolnih krajeva, uključujući i gradove Niš i Skoplje. Dardania se predstavlja kao jedna od najsnažnijih država u to vreme, ne samo među ilirskim kraljevstvima, već i šire. Dalje, tvrdi se da je Dardania imala snažnu vojsku i da je odlika dardanskih ratnika bila ta, što su svi zajedno kretali u napad i zajedno se povlačili, ne ostavljajući ranjenike u rukama neprijatelja. Govori se i kako su Rimljani upoređivali Dardane sa aždajom koja bi ponovo oživela i nakon što bi joj otkinule sve glave.¹

Udžbenici istorije u Albaniji, za razliku od onih na Kosovu, pominju da postoje dve glavne teze o poreklu Ilira: prva, da su Iliri autohtoni, potomci Pelazga; druga, da su mešavina domicilnog stanovništva sa pridošlim. Prema ovim udžbenicima, otkrića i studije podržavaju prvu tezu, koja se razrađuje i u udžbenicima na Kosovu, da su Iliri potomci Pelazga i preci Albanaca. Kao podršku ovoj tezi, ovi udžbenici tvrde da je „albanki jezik nastavak ilirskog i danas nasleđujemo mnoge ilirske reči kao što su imena ljudi, reka, planina, plemena i tako redom“. Za razliku od udžbenika na Kosovu, ovi udžbenici ipak priznaju da su ove reči pisane grčkim ili latinskim pismom i da do danas nije poznat ni jedan pisani dokument na ilirskom jeziku, čak tvrde da se još

1 Rexhepi, Fehmi i Frasher Demaj. *Historia 5*. Prishtine: Libri Shkollor, 2013. Str. 8 – 21; Rexhepi, Fehmi i Frasher Demaj. *Historia 6*. Prishtine: Libri Shkollor 2013. Str. 24, 70 – 98 i 105; Rexhepi, Fehmi i Frasher Demaj. *Historia 10*. Prishtine: Libri Shkollor, 2013. Str 26 – 59.

uvek ne zna da li su Iliri pisali svoj jezik. Ideja ilirsko-albanskog kontinuiteta se obrazlaže na sledeći način: „Iliri, kao i Albanci, bili su druželjubivi i gostporimljivi“ i „Albanci su nasledili od ilirske kulture: na primer, polifonijske pesme su iz ilirskog vremena“.

Posmatrani u odnosu na pitanja postavljena na početku ovog poglavlja, udžbenici u Albaniji pokazuju sledeće sklonosti:

- mnoge nastavne jedinice slave Ilire: „Bili su sposobni ratnici, veoma dobro uvežbani i naoružani i sposobni moreplovci“; „Ilirski kraljevi nisu imali bezgraničnu vlast kao egipatski kraljevi, oni su donosili odluke zajedno sa Većem staraca, a njihove činovnike birali su predstavnici gradova; „Njihovo društvo bilo je organizovano na osnovu zakona, koje su poštovali i kraljevi Ilira“; Navodi se i da su „Iliri bili prvi koji su koristili metal u Evropi i evropski narodi su od njih učili zemljoradnju“; ili da su „mnogi istraživači ocenili Ilire kao civilizovani narod sa visokim vrlinama, koji su dostigli visok stepen civilizacije, a to dokazuju arheološka otkrića i pisani grčko-rimski izvori“;
- ratovi zauzimaju centralno mesto i Iliri se veličaju što se „nisu potčinili rimskoj vladavini“; Kaže se „Pobuna je ugašena, ali otpor nije prestao“. Iako se ne negira da su grčki i rimski trgovački brodovi bili meta pljački od strane Ilira ili da su Rimljani nazivali ilirske pobunjenjenike ‘gusarima’, ipak, ilirsko-rimske ratove uvek izaziva nezadovoljstvo Rimljana zbog nezavisne politike Ilira, koja je išla na uštrb rimskim interesima, ne pružajući objašnjenje kakva je to politika bila i u kakve se interese zadiralo. Razlog ratova sa Makedoncima je stalna makedonska hegemonistička sklonost. Porazi Ilira su bili posledica intriga koje su koristili Rimljani u cilju stvaranja razdora među njima. Govori se o zverstvima, uništavanju, pljačkama, otimačini, o izvršenim zaplenama i paljevinama od strane Rimljana; o procvetanim gradovima koje su pretvarali u sela; o najboljim zemljama koje su proglašavali imovinom rimske države; o brojnim rimskim kolonistima koji su se smeštali po gradovima; o gradovima koji su dobijali pravo očuvanja unutrašnje autonomije, ako bi bili smatrani saveznicima.
- u vezi sa romanizacijom, ističe se da ima istraživača prema kojima su se Iliri asimilovali, jer su usvojili latinski jezik, veru, način života i latinsko političko organizovanje, ali se dodaje da brojni istraživači donose naučne argumente da je rimska kultura imala uticaja samo na severu teritorije Ilira, gde nije bilo državne tradicije, ali ne na jugu, gde je državna tradicija postojala; Latinski je postao zvanični jezik, ali time nije nestao i nije zamenio ilirski jezik, čiji je naslednik albanski; Ilirski otpor se argumentuje i upotrebom ilirskih naziva za mesta, reka i ljude.

Iako se romanizacija Ilira negira, kao i u udžbenicima na Kosovu, ističe se da su tokom ovog perioda brojne centralne figure administracije ili rimske vojske, bili poreklom Iliri.

- za razliku od udžbenika na Kosovu, svako se zlo koje se događa Ilirima ne pripisuje uvek 'neprijateljima' – Rimljanima, Grcima i Makedoncima, zato se osim konflikata u udžbenicima u Albaniji prikazuju i brojne saradnje i savezništva Ilira sa Rimljanima, Grcima i Makedoncima. Kod ratova Ilira sa Makedoncima pominju se pobjede, ali i porazi Ilira, čak se govori i o slučajevima kada su Rimljani pokretali vojne kampanje protiv Ilira zbog savezništva Ilira sa Makedoncima ili kada su Dardani ponudili pomoć Makedoncima napadnutim od Kelta, ali i slučajevi kada su Dardani pustošili makedonske teritorije, uzimajući i 20 hiljada robova. S druge strane, u vezi sa ilirsko-rimskim savezništvima, pominje se učesće Dardana u antimakedonskom savezu, koji su predvodili Rimljani; popuštanje ilirskih kraljeva pred zahtevima Rimljana; poraz Ilira od Rimljana, zahvaljujući razdoru koji uspevaju da unesu među Ilire; i tako redom.²

Udžbenici istorije u Srbiji ne govore o poreklu Albanaca, iako Ilire pominju kao jedan od naroda koji je još u drevnim vremenima živio na obali Jadrana i unutrašnjosti Balkanskog poluostrva.

U ovim udžbenicima zapažaju se sledeće sklonosti:

- daje se veoma malo prostora Ilirima, uglavnom prevladava negativna tipizacija: „Iliri su nazvani varvarima od strane Helena i Rimljana“; „Iliri su često pljačkali rimske trgovačke brodove“; „Iliri su preduzimali velike pljačke po helenskim gradovima“; „Zadatak rimskih legija je bio da brane granice imperije od napada divljih varvara“, i tako redom;
- ratovi zauzimaju prostor u razmatranjima Ilira, a kao njihovi razlozi se pominju učestali gusarski napadi Ilira na rimske trgovačke brodove ili konflikti između Ilira i grčkih kolonija na obalama Jadranskog mora, koji su podsticali rimsku intervenciju;
- romanizacija se proširila porazom Ilira na Balkanskom poluostrvu, gde je osim jezika, kulture i rimskih običaja doneta i duboka promena koja je ubrzala razvoj ekonomije i kulture – Rimljani su izgradili izvestan broj gradova, puteva i rudnika na Balkanu; takođe, proširila se i grčka

.....

² Boçi, Sonila. *Historia 4*. Tiranë: Botime Shkolllore Albas, 2013. Str. 39-44; Treska, Tomi i Menduh Dërguti. *Historia 6*. Tiranë: Botime Shkolllore Albas 2013. Str 25-26; Dërguti Menduh, Sonila Boçi i Ledia Dushku. *Historia 9*. Tiranë: Botime Shkolllore Albas, 2013. Str 9-18; i Dërguti, Menduh, Ferit Duka, Ledia Dushku i Sonila Boçi. *Historia e shqiptarëve 12*. Tiranë: Botime Shkolllore Albas, 2013. Str. 19-42.

kultura preko grčkih kolonija na obalama Jadrana, što je uticalo na ekonomski i društveni razvoj Ilira;

- što se tiče ilirsko-rimske saradnje, navodi se samo primer kako se ilirski kralj Baton, zajedno sa svojim pratiocima sam predao rimskom generalu Tiberiju, koji je kasnije postao rimski kralj, uz jedini uslov da ga ostavi u životu.³

Udžbenici u Srbiji pominju i rimske imperatore, poreklom sa teritorije današnje Srbije, među kojima i Velikog Konstantina, za kojeg kažu da je bio iz Niša, ne precizirajući dalje narod ili pleme kojem je on pripadao ili neko od tih imperatora. Takođe, kada govore o plemenima koja su u antičko doba živela na teritoriji Srbije, pominju se Dardani koji su živeli na Kosovu.

Udžbenici istorije u Crnoj Gori pominju Ilire kao prve poznate stanovnike Crne Gore, za koje se pretpostavlja da su na Balkan došli u vreme seobe indoevropskih naroda. U ovim udžbenicima, Iliri se ne predstavljaju kao preci Albanaca, a ni ilirski jezik kao preteča albanskog jezika. Čak, ovde „poreklo Albanaca od Ilira“ ne figurira ni kao jedna od hipoteza o poreklu Albanaca. Albanci se pominju samo od srednjeg veka naovamo i navodi se da je „njihovo poreklo od autohtonih naroda Balkanskog poluostrva, koji su se u manjoj meri romanizovali“, ne precizirajući dalje ko su bili ti autohtoni narodi, iako se kaže da je centar albanskih teritorija bila „Malesija Arbanon u okolini grada Kruje, odakle potiče i naziv ovog naroda – Arbën“.

U ovim udžbenicima, za razliku od udžbenika na Kosovu i Albaniji, a donekle slično udžbenicima u Srbiji, sklonosti su sledeće:

- ima malo lekcija o Ilirima i, kao posledica toga, malo prostora o ratovima Ilira; nema nikakvih pohvala o njima, čak se govori i o ponižavanju koje su Rimljani priredili Ilirima, na primer, slanjem ilirskih kraljeva u Rim, kao trofej pobeda nad njima;
- razlozi koji su dovodili do ovih ratova su pljačke i napadi Ilira na rimske brodove i grčke nastambe; u tim ratovima Iliri su doživeli potpuni poraz, ali se razlozi tih poraza ne daju;
- ne negira se romanizacija Ilira: latinski jezik, kao jezik administracije i kulture, osim od strane Rimljana širio se i od samih Ilira, koji su se vraćali svojim kućama nakon duge vojne službe;

3 Smirnov – Brkić, Aleksandra. *Hitoria 5*. Beograd: Zavod za udžbenike, 2011. Str. 148-51; Mihaljčić, Rade. *Istorija 6*. Beograd: Zavod za udžbenike, 2011. Str. 42; Katić, Tatjana I Dušan Ilijin. *Istortija za I razred gimnazije*. Beograd: Zavod za udžbenike 2013. Str. 184-87.

- ne stigmatizuju se ‘neprijatelji’ Ilira – Rimljani, Grci i Makedonci – čak se pominje saradnja Ilira sa Grcima, koja je dovela do širenja grčkog uticaja među Ilirima; pominju se i sporazumi između Ilira i Rimljana i između Ilira i Makedonaca.⁴

Udžbenici istorije u Makedoniji predstavljaju Ilire kao drevne stanovnike Balkana, ali ne kažu da li su oni preci Albanaca. Poreklo Albanaca se uopšte ne tretira u ovim udžbenicima. Sklonosti portretiziranja Ilira i njihovog porekla u udžbenicima u Makedoniji su sledeće:

- Iliri su bili visoki, snažni, dobri vojnici, koji su „najviše voleli slobodu“; „Nikada nisu dozvoljavali da njihovi vojnici padnu u ruke neprijatelja“; „Uvek su bili spremni da se žrtvuju za odbranu bližnjih“;
- Među Ilirima je vladao razdor, često su se međusobno borili i sa susedima, ali nikada nisu uspeli da se u potpunosti ujedine na političkom i kulturnom planu, osim kada su se suočavali sa opasnošću spolja, i tada su se oni organizovali više u obliku plemenskih saveza nego državnog organizovanja.
- Iliri su stvarali kulturu po modelu susednih naroda, sa velikim uticajem makedonske i grčke kulture, preko helenskih kolonija, a Iliri koji su živeli u unutrašnjosti su ostali verni starim običajima i navikama; Iliri su imali sličan jezik sa Helenima, Makedoncima i Tračanima, ali nisu imali sopstveno pismo i zato njihov jezik nije sačuvan;
- Iliri su izazivali ratove sa Rimljanima, jer su napadali i pljačkali rimske trgovačke brodove i helenske kolonije na primorju i ostrvima, naselja u unutrašnjosti, polja, stoku, neutvrđena sela i tako redom; u tim ratovima, Iliri su uvek doživljavali poraz;
- Iliri su prihvatili kulturu, jezik, religiju, način života i uklopili su se u rimsko društvo, čak dajući i nekoliko imperatora;
- Iliri su imali konflikte sa Makedoncima, ali i saveze.⁵

Izuzetak predstavlja udžbenik „Istorija 1- gimnazijsko obrazovanje“ , pet autora, od kojih su dvojica Albanaca, gde se navodi da su Iliri direktni potpomoci

.....

4 Kasumović, Millada dhe Goran Marković. *Historia 6*. Podgoricë: Enti i Teksteve dhe i Mjeteve Mësimore, 2006. Str. 19 i 86 – 89; Vukçević, Sllavko dhe Millada Kasumović e Goran Marković. *Historia 1*. Podgoricë: Enti i Teksteve dhe i Mjeteve Mësimore, 2006. Str. 23 - 4 i 149 - 152; Popović, Radovan dhe Dragan Miranović dhe Dragoje Gjokiq. *Historia 2*. Podgoricë: Enti i Teksteve dhe i Mjeteve Mësimore, 2006. Str. 100.

5 Mladenovski, Simo. *Historia 5*. Shkup: Prosvetno dello, 2004. str 63 – 65; Axhievski, Kosta dhe Darinka Petreska, Violeta Ačkoska, Naum Dimoski dhe Vanço Gjorgjiev. *Historia 5*. Shkup: Tabernakul, 2005. Str. 48 – 53 i 88 – 9; Pavlovski, Gjorgji dhe Dime Maxhovski e Jovo Ratković. *Historia 01 për gjimnazin e reformuar*. Shkup: Prosvetno dello, 2002. Str. 39; Boshkoski, Millan dhe Gjorgji Isajllovski, Miroslav Boshković, Jordan Ilioski, Vllado Vellkoski, Simeon Naumovski. *Historija 1 për arsimin e mesëm profesional*. Shkup: Prosvetno Dello, 2006. Str. 40.

Pelazga. Međutim, ni u ovom poglavlju, kao ni u ostalim udžbenicima u Makedoniji, ne navodi se da su Albanci potpomoci Ilira. U lekciji posvećenoj Ilirima, u ovom udžbeniku, sugerise se da učenici pripreme referat o Ilirima i da dalje istražuju njihov život, a kao literatura preporučuju se knjige „Istorija albanskog naroda“ Akademije nauka Albanije i „Iliri“ Aleksandra Stipčevića. U obe ove knjige, a posebno u „Istoriji albanskog naroda“, poreklo Albanaca od Ilira figurira kao nepobitna teza.

Poglavlje „Albanija u ranom srednjem veku (V-XI vek)“ ovog udžbenika, govori i o poreklu Albanaca. U njemu se kaže da o nedostatku izvornih dokumenata, neki istoričari dele mišljenje da su se Iliri romanizovali ili helenizovali, a zatim bili asimilovani od Slovena, dok drugi misle da su Albanci došli u ove prostore zajedno sa Slovenima, dok je treća grupa mišljenja da su Albanci potomci Ilira i autohtoni stanovnici. Podržava se teza treće grupe o ilirsko – albanskom kontinuitetu, a kao glavni argumenti se pominju arheološki nalazi u mnogim albanskim krajevima i lingvistički nalazi kojima se dokazuje da je albanski jezik kontinuitet jednog od starih ilirskih dijalekata.

Još jedna karakteristika ovog teksta je da osim ilirsko – rimskih i ilirsko – makedonskih konflikata, predstavlja i ilirsko – rimske i ilirsko – makedonske saveze. Najvažnije je to što ovaj tekst tretira i konflikte među samim kraljevstvima Ilira, Dardana i Ardiana, čak pominjući i podele među ilirskim liderima, od kojih su neki podržavali rimsku politiku, a drugi makedonsku. Razlozi poraza Ilira od Rimljana bili su unutrašnji konflikti, izdaja glavnih ljudi u kraljevstvu, vojna nepripremljenost, ekonomska slabost i tako redom.⁶

Sažetak

Poređenjem predstavljanja porekla Albanaca u nastavnim udžbenicima istorije na Kosovu, Albaniji, Srbiji, Crnoj Gori i Makedoniji, ocrtavaju se dve grupe: u jednoj grupi su udžbenici Kosova i Albanije, a u drugoj udžbenici Srbije, Crne Gore i Makedonije.

Zajedničke karakteristike udžbenika na Kosovu i Albaniji su u prvom redu teza o ilirsko – albanskom kontinuitetu, a zatim i brojnost lekcija posvećenih Ilirima. Centralno mesto u njima zauzimaju ratovi. Iliri se glorifikuju, upućuju im se pohvale pune entuzijazma i daju se ocene bez pokrića, posebno u udžbenicima na Kosovu. Ne predstavljaju se konflikti između ilirskih plemena. Razlog

6 Boshkoski, Millan dhe Nebi Dervishi, Safet Neziri, Dime Maxhovski dhe Sasho Nikolloski. *Historia 1 – arsimi gjimnazor*. Shkup: Prosvetno Dello, 2009. Str. 50 – 64, 111 – 2 i 158 – 9.

ratova su uvek stalne hegemonističke sklonosti rimskih, grčkih i makedonskih neprijatelja, kako bi stavili pod kontrolom ilirske teritorije, odnosno njihovo nezadovoljstvo nezavisnom politikom Ilira, koja je zadirala u njihove interese, ne pružajući objašnjenja o kojoj je politici reč i u koje se interese zadiralo. S druge strane, razlog poraza Ilira su lokalni karakter njihovih odbrambenih ratova (iako se ne nudi objašnjenje zašto su bili takvi) ili intrige koje su koristili Rimljani u cilju stvaranja razdora među njima. Takođe, govori se samo o zločinima od strane rimskih, grčkih i makedonskih neprijatelja, ali ne i o zločinima Ilira prema rimskim trgovačkim brodovima i grčkima nastanbama. Uopšte se ne pominje razvoj ekonomije i kulture. U isto vreme 'neprijatelji' Ilira se stigmatizuju, a saradnja sa njima ili asimilacija, odnosno romanizacija Ilira, posebno u udžbenicima na Kosovu se ne tretiraju, iako se ističe da su tokom ovog perioda brojne centralne figure rimske administracije ili vojske bili poreklom Iliri.

S druge strane, zajedničke karakteristike udžbenika Srbije, Crne Gore i Makedonije su da se takoreći uopšte ne bave poreklom Albanaca i da njih ne smatraju potomcima Ilira, izdvajaju manje lekcija posvećenih Ilirima, gde preovlađuju teme ratova i Iliri se tipiziraju negativno. Ovde se kao razlozi ratova daju učestali gusarski napadi Ilira protiv Rimljana i Grka. Takođe, govori se samo o zločinima izvršenim od strane Ilira nad rimskim trgovačkim brodovima i grčkim naseobinama i razvoju ekonomije i kulture, ali ne o zločinima Rimljana, Grka i Makedonaca nad Ilirima. 'Neprijatelji' Ilira ne samo da se ne stigmatizuju, već se tretira i njihova saradnja sa Ilirima, a i asimilacija, odnosno romanizacija Ilira.

Pošto ovo poglavlje ima za cilj da tretira poreklo Albanaca, usredsredićemo se isključivo na kategorički stav udžbenika na Kosovu, a donekle i udžbenika u Albaniji, da su „Albanci potpomci Ilira“, a kosovski Albanci potpomci ilirskog plemena Dardana. Treba imati u vidu da je ovo jedna od hipoteza, iako najistaknutija i koja preovladava, jer osim hipoteze koja identifikuje prvobitne Albance kao Ilire (albanski jezik vodi poreklo od ilirskog), zacrtava se i rivalska hipoteza, koja smatra prvobitne Albance Tračanima (albanski jezik vodi poreklo od tračkog). Ove hipoteze koje se dalje razrađuju u raznim varijantama, bilo bi dobro da figuriraju u udžbenicima na Kosovu i Albaniji, ali i onima u Srbiji, Crnoj Gori i Makedoniji.

Tvrđenje autora o sličnosti između albanskih i ilirskih običaja su sasvim uopštene i treba ih uzimati sa velikom rezervom, kada se svaki posmatra u sklopu svog sopstvenog vremenskog konteksta, što antička ilirska plemena čini osetno različitim od današnjih Albanaca. Jednako, ne može se sa sigurnošću reći da je ilirski jezik bio sličan današnjem albanskom, sve dok nije poznat ni jedan tekst sačuvan na ilirskom jeziku. Postoji nekoliko „glosa“, dakle komentari

koji objašnjavaju značenje reči, ali dokazi ostaju marginalni i nedovoljni za donošenje zaključaka. Nedostaje svaka vrsta saznanja o gramatičkom sistemu ilirskog jezika, a istovremeno, prostire se i čitava vremenska praznina između ilirskog i albanskog jezika, pošto dokumentovanje pisanog albanskog počinje tek „Misalom“ Đon Buzukua 1555. godine.

Današnje korišćenje imena ljudi, kao što su Gent, Teuta, Agron, Bardhyl i tako redom, ne može se koristiti kao argument za dokazivanje sličnosti između ilirskog i današnjeg albanskog jezika. Današnje korišćenje ovih imena oslikava određeni politički i kulturni uticaj druge polovine 20-tog veka, kao što i upotreba turskih antroponima među starijim pokolenjima Albanaca Muslimana, među kojima nailazimo na Belkize, Hikmete, Nekibe, Mustafa, Hašim, Ramuš itd., oslikava politički i kulturni uticaj osmanskog perioda. Ovde treba reći da su i toponimi, dakle nazivi mesta, uglavnom ostaci ranijih jezika. Takođe, gradovi, čije se ruševine nalaze i danas na prostorima gde žive Albanci se ne mogu smatrati dokazima o ilirsko – albanskom kontinuitetu, jer nemamo materijalne dokaze koji pokazuju kojim su jezikom govorili njihovi stanovnici, jer nedostaju čak i natpisi.

Još jednom: moguće je da ima pokazatelja ilirsko –albanskog kontinuiteta, ali nedostaju dovoljni dokazi za definitivno zauzimanje stajališta. Na kraju krajeva, kako s pravom kaže Noel Malcolm, porekla postaju misteriozna ako ih istražimo dublje u prošlost i skoro svi narodi, kada im istražimo prošlost, proizilazi da su došli od nekuda, a ko je došao prvi, ne predstavlja argument koji ima neku težinu prilikom odlučivanja o pravima ili greškama neke današnje političke situacije; šta više, narodi ili plemena koja su se ranije premeštala, ne mogu se smatrati nekom monolitnom celinom koja se nije podvrgla promenama identiteta, usled premeštanja sa jednog mesta na drugo: i sasvim na kraju, porekla svih pojedinaca su mešovita i ne možemo pretpostaviti da su **svi** naši preci pripadali istom stanovništvu.

Na kraju i nekoliko reči o glorifikaciji Ilira, razlozima ratovanja Ilira sa susedima i njihovim porazima, o romanizaciji i saradnji Ilira sa 'neprijateljima': osim ovde analiziranih udžbenika, i knjiga „Prošlost Albanije od Gege koji voli svoju zemlju“, među najnaklonjenijim knjigama o istoriji Albanaca do danas i prva knjiga na albanskom o istoriji Albanaca, od Ilira do kraja XIX veka, objavljena 1898. godine, poznatog austro-ugarskog albanologa Ludwig Thalloczy-a, ističe da su Iliri „pljačkali brodove Rimljana uvek kada im se ukazivala prilika“, da su „bili rasparčani i međusobno ratovali“, da su „odbijali da priznaju čak i svoga kralja“, da su „imali dobre odnose sa Grcima, koji su gradili gradove među Ilirima, kao što je Drač“, da su „davali vojnike Rimljanima i uvek učili njihov jezik“, da su „velika dela koja je ostvario Aleksandar Makedonski postignuta njegovom glavom i ilirskim plećima“. ⁷

.....

7 Malcolm, Noel. *Kosovo: A Short History*. London: Pan Books, 2002, str. 22 – 40; Schmitt, Oliver. *Shqiptarët – një histori midis Lindjes dhe Perëndimit*. Tiranë: K9B, 2012, str. 41- 49; Matzinger, Joachim. *Shqiptarët si pasardhës të ilirëve nga këndvështrimi i gjuhësisë historike*. U knjizi: Oliver Schmitt dhe Eva Anne Frantz. *Historia e shqiptarëve – gjendja dhe perspektivat e studimeve*. Tiranë: Botimet Përpjekja, 2012, str. 13 – 39. Thalloczy Ludwig. *Të ndodhunat e Shqypnis prej nji gege që don vendin e vet*. Shkodër: Botime Françeskane, 2008., str. 95 – 122.

2. KOSOVO U SREDNJEM VEKU DO SRPSKE VLADAVINE

Od podele Rimskog carstva 395. godine na Zapadno carstvo sa sedištem u Rimu i Istočno carstvo (Vizantija) sa sedištem u Carigradu, teritorija Kosova, koja u to vreme nije imala neku ulogu, nominalno je ostala pod suverenitetom Vizantije. Tokom 547. – 548. godine, Sloveni su okupurali teritoriju današnjeg Kosova, a zatim prodrli do Drača, dok su u potonjim godinama prodrli duboko u Grčku. U periodu 610 – 620 godine, Srbi su se nastanili u zoni Raške, na severozapadu današnjeg Kosova i u regionu današnje Crne Gore, a sredinom VII veka, sa obale Crne Gore, prostrli su se na teritoriju Severne Albanije. 850 godine, Bugari su stavili pod kontrolom Kosovo i ono je ostalo pod bugarskim vladarima do 1014.-1018. godine, kada je kralj Samuel umro i carstvo se ugasilo. Kasnije je uspostavljena Vizantijska vlast pod carem Bazilom i skoro dva veka Kosovo je bilo pod Vizantijom.

Nedostatak izvora o gore navedenim razdobljima, razlog je što njihovo predstavljanje u udžbenicima istorije na Kosovu, kao i susednim zemljama, nedostaje ili je sasvim površno. Iz tog razloga, ovo poglavlje ima za cilj da istraži samo način na koji se predstavljaju: seoba Slovena/Srba na Balkanu/Kosovu; bugarska vladavina (850-1018); ponovno uspostavljanje vizantijske vladavine (1018 – 1216); ciljevi, saradnje i konflikti Albanaca sa ostalima tokom ovih perioda.

U udžbenicima istorije na Kosovu, u odnosu na postavljena pitanja, među istorijskim momentima ovih perioda možemo zapaziti sledeće sklonosti u interpretaciji:

- Slovenska plemena naseljavaju Balkan od 550.-te do 700.-te godine i formiraju svoju državu na teritoriji današnje Bugarske, a zatim na teritoriji naših predaka, do obale Jadrana i Jonskog mora naseljavaju se Srbi, Hrvati i Sloveni; u krajevima gde se danas nalazi Slovenija, Hrvatska, Bosna i Srbija „arbanaško-albansko“ stanovništvo polako iščezava pred slovenskim stanovništvom; samo u krajevima današnje Albanije, Kosova i nekih krajeva u Makedoniji, Crnoj Gori i Grčke, drevni albanski narod nije nestao i sačuvao je jezik, običaje i drevnu kulturu, koju su Albanci nasledili kroz pokolenja; od 7 veka Iliri su počeli da se nazivaju Arbanasima ili Albanima, a ime njihove teritorije Arbëria i Albanija, prema ilirskom plemenu Albana, koje se prostiralo na širokoj teritoriji između Kruje i Drača; kasnije je ovaj naziv obuhvatio sve albanske krajeve i jedno od žarišta formiranja arbanaškog stanovništva je bila i drevna Dardanija – današnje Kosovo, gde je ilirsko stanovništvo pružilo otpor asimilatorskim politikama Rimljana, Vizantijaca i Slovena; Arbanasi su bili potpomoci Ilira i sačuvali su jezik, običaje i kulturu predaka, i ima mnogo podataka koji potvrđuju kako je sačuvan i razvijan jezik od Ilira do Arbanasa i današnjih Albanaca: brojni ilirski nazivi

gradova, planina, ravnica, reka, oblasti koja i dan danas postoje; objekti pronađeni u grobnicama drevnih Albanaca, kao što su alati, nakit itd., u mnogome podsećaju na objekte ove vrste koje su koristili Iliri, zatim se sličnost zapaža i u oblačenju, običajima, legendama; mnogi ilirsko – arbanaški krajevi su kolonizovani od strane raznih stanovnika, posebno od Slovena, što je rezultiralo mešanjem starosedelaca i došljaka i što je u mnogim krajevima diktiralo i gubitak ilirsko – arbanaškog identiteta;

- skoro dvovekovna bugarska vladavina (850 – 1018) se uopšte ne pominje;
- pre oko hiljadu godina, arbanaški krajevi su bili pod vladavinom Vizantijskog carstva, koje je obuhvatalo Arbanase, Grke, Bugare, Srbe, Rumune itd; prvu kneževinu Arbaniju, sa glavnim gradom Kruja, osnovao je princ Progon 1190 godine i ona se prostirala od reke Drima do reke Škumbin – u državi Arbaniji nisu bili uključeni svi krajevi nastanjeni Arbanasima – Albancima; 1208. godine, na čelu ove države je bio Dimitar, koji je albansku državu učinio nezavisnom od Vizantije i uspostavio prijateljske odnose sa nekoliko država Evrope, postavši poznatom državom, ali nakon smrti Dimitra (1216) ona je počela da gubi na važnosti.⁸

Udžbenici istorije u Albaniji u odnosu na navedena pitanja ispoljavaju sledeće sklonosti:

- Južni Sloveni su počeli da se naseljavaju na teritoriju Vizantijskog Carstva sredinom 6 veka, zauzevši silom delove teritorije, a deo teritorije im je dao tadašnji vizantijski car; krajem 7 veka, Srbi su zauzeli albanske teritorije do Kosova i Metohije, teritorije današnje Crne Gore oko Skadarskog jezera, kao i teritorije gde se prostire današnja Makedonija, čiji je istočni deo bio naseljen Albancima; za razliku od ostalih varvarskih naroda, koji su dolazili, rušili i odlazili, Sloveni su se naselili na Balkanu, negde su asimilovali starosedeoce, a po negde su se povukli ili su bili asimilovani od Ilira; Naseljavanje Slovena na Balkanu je suzilo teritorije Ilira;
- Bugarska vladavina (850- 1018) na prostorima gde aktuelno žive Albanci, pominje se samo telegrafski;
- Kneževinu Arbanija sa glavnim gradom Krujom, osnovao je 1090 princ Progon i prostirala se od reke Drim do reke Škumbin; potomci Progona su bili sinovi Đin i Dimitar, koji su sklopili saveze sa Raguzom, Srbijom, Vizantijom, Papskom državom i čijom je smrću kneževina izgubila

.....
 8 Rexhepi, Fehmi i Frashër Demaj, *Historia 5*, Prishtinë: Libri Shkollor, 2013, f. 23 – 32; Rexhepi, Fehmi i Frashër Demaj, *Historia 6*, Prishtinë: Libri Shkollor, 2013, f. 97 – 108; Rexhepi, Fehmi, i Frashër Demaj, *Historia 10*, Prishtinë: Libri Shkollor, 2013, f. 155 – XXX.

nezavisnost i uključila se u Vizantijsko Carstvo. Progonova žena, zvala se Komnena, kći srpskog kralja Stefana Nemanje.⁹

U udžbenicima istorije u Srbiji sklonosti su sledeće:

- Južni Sloveni su u početku napadali teritorije Vizantijskog Carstva radi pljačke, a tek sredinom 6 veka počeli su da naseljavaju Balkansko poluostrvo, dok su ga tek početkom 7 veka zauzeli, zatekavši tu Grke, Tračane, Kelte i romanizovane Ilire – ovi poslednji su već bili prihvatili rimsku kulturu i govorili razne dijalekte latinskog jezika; slovenska plemena su se pomešala sa susednim narodima, te je zato mali broj ovih plemena izgubio etničke karakteristike; starosedeooci koji su živeli zajedno i koji su se okupljali u veće grupe, nisu se poslovenili; Albanci su sačuvali običaje, jezik i ostale nacionalne karakteristike; deo pridošlih Slovena su preuzeli jezik i običaje Albanaca mešajući se sa njima;
- Pominje se bugarska i vizantijska vladavina u Srbiji i na Balkanu, ali ne izričito i na Kosovu ili prostorima u kojima su u to vreme živeli Albanci;
- Ponovno uspostavljanje vizantijske vladavine (1018 – 1216) se uopšte ne pominje.¹⁰

Sklonosti u udžbenicima u Crnoj Gori su sledeće:

- Južni Sloveni su se naselili na teritoriju Balkana u prvoj polovini 7 veka, i preduzeli su kampanje pljačke, napadajući zemlje i uništavajući ekonomiju Vizantije na Balkanu. Sloveni su uništavali sela i gradove, porobljavali i ubijalo grčko, rimsko i poluromanizovano stanovništvo, zbog čega je deo ovog stanovništva pobešlo u utvrđene primorske gradove, drugi deo je našao utočište u nepristupačnim planinskim predelima i od tog romanizovanog stanovništva nastali su Vlasi i Albanci, koji nisu predstavljali neku opasnost po Slovene, te su se zato među njima uspostavili mirnodobski odnosi;
- Skoro 200- godišnja bugarska vladavina (850 – 1018) se uopšte ne predstavlja;

9 Treska, Tomi i Menduh Dërguti, *Historia 6*, Tiranë: Botime Shkolllore Albas, 2013, f. 74 – 77, 88 – 89; Dërguti, Menduh, Sonila Boçi i Ledia Dushku, *Historia 9*, Tiranë: Botime Shkolllore Albas, 2013, f. 19 – 21; Treska, Tomi, Menduh Dërguti i Abaz Mullaj, *Historia e qytetërimit botëror 11*, Tiranë: Botime Shkolllore Albas, 2013, f. 48 - 49; i Dërguti, Menduh, Ferit Duka, Ledia Dushku i Sonila Boçi, *Historia e shqiptarëve 12*, Tiranë: Botime Shkolllore Albas, 2013, f. 40 – 61.

10 Mihaljčić, Rade, *Istorija 6*, Beograd: Zavod za udžbenike, 2011, str. 42; Katić, Tatjana i Dušan Ilijin, *Istorija za I razred gimnazije*, Beograd: Zavod za udžbenike, 2013, str. 184 – 87.

- U istorijskim izvorima, Albanci se pojavljuju od sredine 11 veka, kao borci u jedinicama vizantijskih vojnih komandanata i čitava zona koju su oni nastanjivali bila je u sastavu Vizantije; Arbanasi su bili hrabri borci, zbog čega su ih vlastodršci koristili u čestim ratovima; četvrti Krstaški rat i slom Vizantije je omogućio ujedinjenje albanskih teritorija, među brojnom feudalskom vlastelom se isticao Dimitar Progon koji je nosio titulu princa Arbanije i upravljao Krujom i njegovom okolinom. Progon je bio oženjem Komnenom, ćerkom Stefana Nemanje. Nakon Progonove smrti, kneževina je izgubila na značaju.¹¹

U daljem tekstu iznosimo sklonosti **udžbenika u Makedoniji**:

- Krajem 6 veka i u prvim decenijama 7 veka, Južni Sloveni su u potpunosti naselili Balkansko Poluostrvo, uključujući ilirske krajeve do Drača u Albaniji; oni su napadali i pljačkali vizantijske regione na Balkanu; tokom napada i naseljavanja Slovena, deo domaćeg stanovništva se iselio u utvrđene gradove, a jedan mali deo se povukao u planine. Starosedeooci su ostali zaštićeni u severnim delovima Albanije i nekadašnjim provincijama Novog i Starog Epira. Vremenom, Sloveni su se pomešali sa domaćim stanovništvom, koje je imalo višu kulturu. Ostaci domaćeg stanovništva na Balkanu su današnji Vlasi. Naseljavanjem Slovena na Balkanu počinje slavizacija: promena imena gradova, sela, planina, reka itd.
- U osmom veku, Vizantijsko Carstvo na Balkanu je formiralo nekoliko administrativnih jedinica, koje su se zvale Theme i albanski krajevi su bili sastavni deo Theme Drača i Nikopolja; sredinom 9 veka, Bugarska je zauzela nekoliko albanskih krajeva (Berat, Devol, okolinu Valone), a kasnije, tokom vladavine bugarskog cara Simeona (893 – 927), njene su se granice proširile na albanske krajeve: Valonu, Himaru, Butrint, a zatim i Nikopolje i Drač; u drugoj polovini 10 veka, albanske teritorije su bile u sastavu države cara Samoila (kojeg ovi udžbenici smatraju Makedoncem), međutim, njegova vladavina nije bila stabilna i njegovu je državu uništio vizantijski car Bazil 2, 1018-te godine i na taj su način albanski kraljevi ponovo potpali pod vizantijskom vladavinom;
- Albanci se u istorijskim izvorima po prvi put pominju sredinom 11 veka, a u 12-tom veku imenom *Albanac* se nazivaju stanovnici koji su naseljavali današnju teritoriju u Albaniji. Krajem 12 veka u Albaniji je vladala kneževina Arbanije, sa centrom u Kruji, pod vladavinom Progona, a nakon njegove smrti, njegovih sinova Đinija i Dimitra. Vrhunac svoje moći kneževina

.....
 11 Popović, Radovan i Dragan Miranović, *Histora 7*, Podgoricë: Enti i Teksteve dhe i Mjeteve Mësimore, 2006, f. 11 – 12, 21, 50 – 55 i 69; Popović, Radovan i Dragan Miranović i Dragoje Gjokij, *Historia 2*, Podgoricë: Enti Teksteve dhe i Mjeteve Mësimore, 2006, f. 100 – 101.

je dostigla pod vladavinom Dimitra koji se oženio Komnenom, ćerkom srpskog kralja Stefana Nemanje i unukom vizantijskog cara.¹²

Sažetak

Upoređujući opisivanje perioda pojave i naseljavanja Slovena na Balkanu, u udžbenicima istorije na Kosovu, Albaniji, Srbiji, Crnoj Gori i Makedoniji, pljačke, napadi i uništavanja Slovena tokom njihovog širenja, pominju se u svim udžbenicima, ali za čudo ne izričito i u udžbenicima na Kosovu. Nemački Goti, Huni i Bugari su pokušali da se nasele u ove krajeve pre Slovena, ali se ni u jednom udžbeniku ovih zemalja ne pominje da Sloveni nisu bili prvi koji su naselili ove prostore tražeći bolji život. Ni jedan drugi narod nije ostavio tragove na Balkanu kao Sloveni, koji su uništili antičku građansku kulturu, hrišćansku crkvenu organizaciju i izmenili etnički sastav stanovništva, ali je njihovo širenje na Balkanu ostvareno u malim grupama i bez jasnih struktura, čak često pod komandom neslovenskih ratnih elita.

U prethodnom poglavlju je rečeno da je zajednički imenitelj udžbenika na Kosovu i u Albaniji teza o ilirsko – albanskom kontinuitetu. U skladu s tim, naseljavanje Slovena na Balkanu se u ovim udžbenicima opisuje i kao sužavanje ilirsko – arbanaških teritorija. I kada bismo uzeli zdravo za govoto ilirsko poreklo Albanaca, ovo ne podrazumeva da su sva ilirska plemena koja su živela na Balkanskom Poluostrvu – Srbiji, Crnoj Gori, Bosni, Hrvatskoj i Sloveniji – preteče Albanaca, kako se to pretenduje u udžbenicima na Kosovu, ali i onima u Albaniji. Tvrdnjom da „albanski narod nije nestao samo u Albaniji, Kosovu, nekim delovima Makedonije, Crne Gore i Grčke“, udžbenici na Kosovu kao da pokušavaju da projektuju današnje etničko biće Albanaca i u Srednji vek, ali i njihovo današnje prostiranje na Balkanu. Ova tvrdnja je u suprotnosti i sa podatkom da se nakon najezde Slovena na Balkanu, deo domaćeg stanovništva iselilo u primorske gradove, a drugi deo našao utočište u nepristupačnim planinskim predelima, uglavnom u severnim delovima današnje Albanije.

S druge strane, mešanje domaćeg stanovništva sa Slovenima, udžbenici na Kosovu predstavljaju jednosmerno: „Gubitak ilirsko – arbanaškog identiteta“,

.....

12 Boshkoski, Millan, Jordan Ilioski i Nebi Dervishi, *Historia 6*, Shkup: Prosvetno Dello, 2008, str. 19 – 29 i 71 – 77; Boshkoski, Millan, Nebi Dervishi, Safet Neziri, Dime Maxhovski i Sasha Nikolloski, *Historia 1 arsimi gjimnazor*, Shkup: Prosvetno Dello 2009, str. 154 – 159; Pavlovski, Gjorgji, Dime Maxhovski i Jovo Ratković, *Historia 1 gjimnazi i reformuar*, Shkup: Prosvetno Dello, 2002, str. 91 – 97; Boshkoski, Millan, Jordan Ilioski, Gjorgji Isajllovski, Vlado Vellkoski, Miroslav Boshković i Simeon Naumovski, *Historia 1, arsimi i mesëm profesional*, Shkup, Prosvetno Dello, 2006, str. 77 – 80; Boshkoski, Millan, Nebi Dervishi, Silvana Sidorovska – Cupovska, Natasha Kotllar, Jordan Ilioski, Dimko Popovski, *Historia 2 arsimi gjimnazor*, Shkup: Prosvetno Dello, 2008, str. 26 – 31.

ali to isto čine i udžbenici u Srbiji: gubitak etničkih karakteristika slovenskih plemena koja su preuzela jezik i običaje Albanaca“. Šta više, udžbenici u Srbiji navode da „starosedeooci koji su živeli zajedno i koji su se okupili u veće grupe, nisu se podvrgli slavizaciji“ i dodaju da su „Albanci sačuvali običaje, jezik i ostale nacionalne karakteristike“. U udžbenicima u Albaniji, ova mešanja se uzajamno predstavljaju, kakva su uostalom i bila: „kada su se Sloveni naselili na Balkan, negde su asimilovali starosedeoce, a negde su bili asimilovani od njih“. Udžbenici u Crnoj Gori navode da „Albanci nisu predstavljali neku opasnost po Slovene, i zato su među njima uspostavljeni mirnodobski odnosi“, dok udžbenici u Makedoniji samo uzgred pominju ta mešanja.

Skoro dvovekovna (850 – 1018) bugarsko / makedonska vladavina na Kosovu, odnosno na prostorima gde danas žive Albanci, u udžbenicima na Kosovu, u Srbiji i u Crnoj Gori se uopšte ne pominje, dok se u udžbenicima u Albaniji pominje sasvim kratko, a u onima u Makedoniji malo šire. Uprkos nedostatku izvora o ovom periodu, koje je pomenuto i na početku ovog poglavlja, udžbenici na Kosovu, Srbiji, Crnoj Gori, ali i u Albaniji, trebalo bi da predstavljaju barem u grubim crtama ovu skoro dva veka dugu vladavinu, od koje je ostala većina toponima na albanskim prostorima.

Ponovno uspostavljanje vizantijske vladavine (1018 – 1216) na Kosovu, odnosno današnje albanske prostore, uopšte se ne predstavlja u udžbenicima u Srbiji, dok se u onima na Kosovu, Albaniji, Crnoj Gori i Makedoniji predstavlja samo kneževina Arbanije (1190 – 1216) sa centrom u Kruji, koju je osnovao Progon i kojom je kasnije vladao njegov sin Dimitar. Udžbenici na Kosovu predstavljaju kneževinu Arbaniju kao državu, iako je u stvari Vizantija vladala primorskim regionima, u planinskim predelima je dozvoljavala sadržajnu samoupravu lokalnim feudalcima.

Što se tiče saradnje Albanaca sa ostalima, udžbenici na Kosovu govore o prijateljskim odnosima koje je Dimitar uspostavio sa nekoliko država Evrope, ali ne navode sa kojim, a još manje da pomenu njegov savez sa Srbijom ili podatak da je njegova žena Komnena bila ćerka srpskog kralja Stefana Nemanje. Ovaj se podatak daje u udžbenicima u Albaniji, Crnoj Gori i Makedoniji. Još jedna saradnja Albanaca sa ostalima, koju pominju samo udžbenici u Crnoj Gori je da su :“...Albance, pošto su bili hrabri borci, vlastodršci koristili u čestim ratovima kao borce u jedinicama vizantijskih vojnih komandanata“.¹³

.....

13 Malcolm, Noel, *Kosovo: A Short History*, London: Pan Books, 2002, p. 40 – 44; Schmitt, Oliver, *Shqiptarët – një histori midis Lindjes dhe Perëndimit*, Tiranë: K&B, 2012, f. 49 – 59; Schmitt, Oliver, *Kosova: histori e shkurtër e një treve qendrore ballkanike*, Prishtinë: Koha, 2012, f. 37 – 39; Schmitt, Oliver, “*Monada e Ballkanit*” *Shqiptarët në Mesjetë*, izdato u knjizi koju su pripremili Oliver Schmitt i Eva Anne Frantz, *Historia e Shqiptarëve – gjendja dhe perspektivat e studimeve*, Tiranë: Botimet Përpjekja, 2012, str. 67 – 90; Bartl, Peter, *Shqipëria nga Mesjeta deri Sot*, Prizren: Drita, 1999, 24 – 31.

3. KOSOVO U SREDNJEM VEKU TOKOM SRPSKE VLADAVINE

1160 godine u Raškoj (embrion srpske države) na scenu je stupila nova porodica vladalaca koja je vladala u Srbiji skoro 200 godina, a čiji je osnivač bio Stefan Nemanja. Iskoristivši slabljenje Vizantijskog Carstva tokom 1180-tih, uz podršku Mađarske i Venecije, Nemanja je svrgnuo vladavinu Vizantije i proširio svoju vlast u svim pravcima, uključujući nekoliko delova Kosova, tokom 1184 - 1185. Kada je Stefan Nemanja abdicirao, 1196-te godine, Srbija je obuhvatala celo istočno Kosovo. Njegov naslednik, Stefan Nemanjić, koristeći političke posledice zauzimanja Konstantinopolja od strane avanturista Četvrtog krstaškog rata, negde pre 1208. godine, zauzeo je skoro celo zapadno Kosovo, bez Prizrena, a najkasnije 1216. i Prizren, stavljajući tako pod svoju vladavinu takoreći celu teritoriju Kosova. 1217. godine, Stefan je krunisan za kralja Srbije od strane Legata Pape, koji je specijalno za tu priliku poslat iz Rima i u istoriji je poznat kao Stefan Prvovenčani. Do 1415. godine, teritorijom Kosova vlada srpska država.

Ovo poglavlje konkretno istražuje način predstavljanja u udžbenicima: srpsko zauzimanje teritorije Kosova (koje počinje 1184.-1185. i završava se najkasnije 1216.); srpska vladavina na Kosovu (1216.-1389.); Boj na Kosovu (1389.); i sasvim na kraju, poslednje godine srednjovekovne Srbije na Kosovu (1389. – 1415.).

U odnosu na gore navedene teme, ovo je suština tretiranja u **udžbenicima na Kosovu**:

- U nekim udžbenicima, kao što je onaj za 5 razred, uopšte se ne pominje srpska srednjovekovna vladavina, a u nekim drugim udžbenicima, kao oni za 10 razred svih smerova, pominje se sasvim telegrafski da su tokom ovog perioda krajevi nastanjeni Albancima zauzeti, između ostalog, i od strane srpske države.
- Udžbenici na Kosovu se usredsređuju samo na srpsku vladavinu pod kraljem Stefanom Dušanom (1331.-1355.) i ovo je sažeta naracija o toj vladavini: Kralj Dušan je zauzeo celu Albaniju i najveći deo Balkana, čime je vizantijska vladavina u arbanaškim krajevima zauvek završena. Dušan nije ni formalno priznao postojanje Kneževine Arbanije. Na zauzetim zemljama uspostavio je svoju administraciju i podigao srpsku crkvu na nivo patrijaršije, čiji je centar bio u Peći. Srpski osvajači su tlačili i sprovodili oštru ekonomsku, društvenu i versku diskriminaciju Albanaca, ali uprkos tim teškoćama Albanci su sačuvali svoje biće, čak povremeno su dizali i ustanke protiv vladavine Kralja Dušana. Albanski otpor je naišao na podršku i evropskih zemalja, čak su rimske pape reagovale ne samo protiv nasilnog konvertiranja katoličkih Albanaca u pravoslavne, već i protiv tlačenja Albanaca. Iako je tokom okupacije proces kolonizacije albanskih krajeva, posebno na Kosovu, dobio široke

razmere, albansko stanovništvo je odolelo ovom pritisku, nastavljajući svoj otpor i sačuvajući albanski karakter ovih krajeva.

- Smrću Kralja Dušana 1355. godine, koja označava i kraj njegovog carstva, albanski plemići su započeli sa nastojanjima za stvaranje nezavisnih kneževina (Kneževina Skadra – Balšići, Kneževina Drača – Topije i Kneževina Arte – Špataj). Kneževina Balšića, sa centrom u Skadru, uključivala je u svom posedu veliki deo teritorije Kosova i deo današnje teritorije Crne Gore (Zeta). Balša II je bio najistaknutiji knez ove porodice. Sebe je nazivao Princom Arbanije i imao je za cilj ujedinjenje svih etničkih albanskih krajeva u jedinstvenu državu, ali u tome nije supeo, iako je njegova kneževina dobila srazmere skoro svealbanske države. Novi vladalac ove kneževine postao je Đerđ II Balša, ali ona više nije imala ni snagu, ni prethodnu teritorijalnu rasprostranjenost. Bilo je konflikata među albanskim kneževinama, kao na primer između Kneževine Topijaja i Balšića.
- U drugoj polovini 14. veka, u cilju suprotstavljanja pretnjama osmanskog osvajanja, albanski, srpski, bugarski, rumunski itd., feudalski formirali su vojnu uniju, na čelu sa srpskim Knezom Lazarom, u kojoj su učestvovali i albanske jedinice, pod vođstvom njihovih kneževa: Muzaka, Balša itd. 1389. godine, dogodila se velika bitka u blizini Prištine, gde se pretpostavlja da je borac Miloš Kopili iz sela Kopiljić u Drenici ubio Sultana Murata. Obe vojske su pretrpele velike gubitke. U ovoj bitci je ubijen i albanski princ Teodor Muzaka i mnogi prinčevi drugih zemalja. Pri kraju bitke, balkanske vojske su pretrpele slom. Osmanlije su nastavile osvajanje balkanskih zemalja, jednu po jednu. S druge strane, udžbenik 'Istorija 7', navodi: „... kaže se da je Sultana ubio Miloš Kopilić, ali izvori ne razjašnjavaju na najbolji način ovo pitanje, a nije jasna ni njegova etnička pripadnost; još uvek oko mnogih pitanja nije data poslednja reč istoričara“. Isti udžbenik o Boju na Kosovu kaže: „...ima dosta usmenih podataka, epskih pesama, ali njihova istinitost je nesigurna; izmišljene su mnoge neodržive situacije“.
- Nakon završetka vladavine Kralja Dušana 1355. godine, osim Boja na Kosovu 1389., nije predstavljena ni jedna epizoda srpske vladavine na Kosovu koja je trajala do 1415. godine.¹⁴

Suština tretiranja **udžbenika u Albaniji** je sledeća:

- Stefan Nemanja (1168.-1196.) smatra se osnivačem srpske države. Njegov sin Sava je 1250. godine u gradu Peć, uspostavio centar autokefalne

.....
 14 Rexhepi, Fehmi i Frashër Demaj, *Historia 5*, Prishtinë: Libri shkollor 2013, str. 25-36; Bicaj, Isa i Arbër Salihu, *Historia 7*, Prishtinë: Libri Shkollor, 2013, str. 40-52, 55-57; Rexhepi, Fehmi i Frashër Demaj, *Historia 10*, Prishtinë, Libri Shkollor, 2013, str. 155 - 168

srpske crkve. Svoj vrhunac je ova država dostigla u vreme kralja Stefana Uroša II, nakon potpisivanja mira sa Vizantijom 1299. godine, kada su srpskoj kraljevini priznate okupirane teritorije iznad Ohrida i Drača. Tokom perioda jačanja, srpska država je uspostavila svoju vladavinu i na Kosovu.

- U drugoj četvrtini 14. veka, srpska država je počela da jača i pod vladavinom kralja Dušana uspela je da zauzme najveći deo Balkana, uključujući sve albanske teritorije, formirajući tako srpsko carstvo. Albanska vlastela je zamenjena srpskom vlastelom. Srbi su svuda naselili koloniste, posebno na Kosovu, izgradili brojne srpske pravoslavne manastire i mnogi nazivi mesta su zamenjena slovenskim nazivima. I na najvišim položajima državne administracije nalazili su se samo Srbi. Danas, iz tog perioda je ostalo nekoliko topomina, slovenskog porekla. Tokom srpske vladavine, organizovano je dosta snažnih antisrpskih pobuna koje su zahvatile sve krajeve. Antisrpski pokret je postao snažniji nakon smrti Kralja Dušana 1355. godine, primoravši mnoge srpske vladaoce da napuste svoje posede.
- Nakon smrti Kralja Dušana i pada srpskog carstva, podjarmljeni nesrpski feudanci su postali nezavisni i stvorili svoje kneževine. Mnogi gradovi su se razvili i postali centri nacionalne kulture. Na albanskim teritorijama stvoreno je nekoliko kneževina, kao ona Arta, Muzakaja, Topijaj, Balšića itd. Kneževina Balšića je vladala na teritorijama severne Albanije, a obuhvatala je i zapadne teritorije Kosova, kao što su gradovi Peć i Prizren. Ovom kneževinom je vladao Starac Balša, sa svoja tri sina: Strazimirom, Đerđom i Balšom II. Balšići su se zbližili sa Papatom, prihvatili su katoličku veru (ranije su bili pravoslavni). Stvorili su organizovanu državu sa administrativnim aparatom, sudovima, zatvorima, trezorom itd. Njihovoj politici širenja, Balšićima su se suprostavljali Topijaji, sa kojima su vodili mnoge bitke, ali glavna je bila ona na Polju Savre u blizini Ljušnje, gde su uz pomoć turske vojske Topijaji uspeli da slome Balšiće. Osmanska osvajanja su okončali vladavinu Balšića.
- Među najvažnije događaje s početka osmanskog osvajanja pod vođstvom Sultana Murata I na Balkanu, bio je Boj na Kosovu iz 1389. godine koji se dogodio na Kosovu Polju ili na Polju Dardanija (u blizini Prištine). Balkansku vojsku je predvodio srpski kralj Lazar. U Boju je učestvovalo pet albanskih prinčeva, kao što su Đerđ Balša II, Đon Kastrioti, Teodor Muzaka itd. Tokom borbi, albanski junak Miloš Kopilji je ubio Sultana Murata I, ali su balkanci pretrpeli poraz i osmanska je vojska u potpunosti osvojila teritorije Balkana, i mnogi kraljevi i prinčevi su prihvatili osmansku vladavinu i postali sultanovi vazali. Teodor Muzaka je ubijen u bitci koja je vođena na Kosovu Polju (1389.).

- Nakon završetka vladavine Kralja Dušana 1355. godine, osim Boja na Kosovu iz 1389. godine, nije predstavljena ni jedna epizoda srpske vladavine na Kosovu, koja je trajala do 1415. godine.¹⁵

Sklonosti u **udžbenicima u Srbiji** su sledeće:

- Koristeći nemire u Vizantijskom Carstvu, Stefan Nemanja (1166.- 1196.), koji je imao za cilj ujedinjenje svih srpskih zemalja, znatno je proširio srpsku državu. Osim zona oko Zapadne Morave, Velike Morave i Kosova, on je stavio pod kontrolu u deo Severne Albanije. Njegov sin Nemanjić je srpsku državu učinio nezavisnom, a dve godine kasnije drugi sin Sava je osnovao nezavisnu srpsku crkvu.
- Srpska vladavina na Kosovu se ističe prilikom pominjanja srpske srednjovekovne kulture: Manastira Gračanica, koji je izgradio Kralj Milutin, Manastira Visoki Dečani čiju je gradnju započeo Stefan Dečanski, a završio njegov sin Stefan Dušan; Crkva Ljeviška u Prizrenu, Pečka Patrijaršija itd. Ova vladavina se ističe i kada se pominnju rudnici koji su uticali na jačanje privrede Srbije, kao što su Brskovo i Rudnik na teritoriji Srbije, i na Kosovu Trepča i Novo Brdo. Što se tiče srpskog carstva pd kraljem Dušanom, navodi se da je ono obuhvatalo i veliki deo albanskih teritorija.
- Sultan Murat je okupio jedinice iz azijskog i evropskog dela Osmanskog Carstva, a pomoć su mu pružali i hrišćanski borci. Njegovi sinovi Bajazit i Jakup su bili vojni komandanti. Kralj Lazar nije uspeo da okupi sve srpske plemiće i borce. Od regionalnih srpskih vladara pridružio mu se Vuk Branković, vladar Kosova, kao i bosanski kralj Tvrtko I. Boj se dogodio 28. juna 1389. godine na Kosovu Polju u blizini Prištine. Definitivni ishod bitke nije poznat. Na obema stranama je bilo dosta mrtvih, gde su izgubila živote i dvojica vladara, Kralj Lazar i Sultan Murat, kojeg je ubio srpski plemeniti borac Miloš Obilić (Kobilić), za kojeg istorija nema drugih podataka. Zet Kralja Lazara, Vuk Branković, pod čijom je vladavinom bila teritorija na kojoj je vođena bitka, učestvovao je u njoj, ali ne i drugi zet Lazarov, Đurađ II Balšić, koji je imao veze sa Turcima.
- Ne predstavlja se ništa o osnivanju albanskih kneževina nakon smrti Kralja Dušana, niti o Kneževini Balšića koja je imala u posedu deo teritorije Kosova.

.....
 15 Treska, Tomi i Menduh Dërguti, *Histora 6*, Tiranë: Botime Shkolllore Albas, 2013, str. 121 – 125; Dërguti, Menduh, Sonila Boçi i Ledia Dushku, *Historia 9*, Tiranë: Botime Shkolllore Albas, 2013, str. 22- 23, 27; Dërguti, Menduh, Ferit Duka, Ledia Dushku i Sonila Boçi, *Historia i Shqiptarëve 12*, Tiranë: Botime Shkolllore Albas, 2013, str. 55, 58 -59, 73.

- Nakon završetka vladavine Kralja Dušana 1355. godine, osim Boja na Kosovu iz 1389., ne predstavlja se ni jedna epizoda srpske vladavine na Kosovu koja je trajala do 1415.¹⁶

U udžbenicima u Crnoj Gori suština razvoja je sledeća:

- Nakon smrti vizantijskog cara Komnena (1143.-1180), koristeći slabljenje Vizantije i pomoć Mađara, Stefan Nemanja (1166. – 1196.) proširio je feudalnu srpsku državu, osvojivši pored ostalog Kosovo i Hvosnu (Metohiju) i delove današnje severne Albanije.
- Kasnije je sin kralja Nemanje, Nemanjić (1196.- 1228.) podigao srpsku državu u rang kraljevine (1217.) i dobio krunu od rimskog Pape kao Stefan Prvovenčani, koji je 1219. osnovao i nezavisnu srpsku crkvu. Tokom vladavine njegovog sina Uroša I (1243 – 1276), srpska država se ekonomski razvila – najvažniji rudnici tog vremena između ostalih su bili: Rudnik, Brskovo, Trepča, Janjevo i Novo Brdo, koji je bio najpoznatiji. Razvojem rudnika u Srbiji, formirana su i gradska naselja; Ras, Lipljan, Prizren, kasnije Niš, Skoplje, a od značaja su bili i primorski gradovi, kao što su Kotor, Budva, Bar, Ulcinj i Skadar. Ovaj razvoj je omogućio budućim vladarima da osvoje susedne teritorije. Sin Uroša I, Milutin (1282. – 1321.), koji je izgradio Manastir Gračanica, osvojio je severnu Makedoniju i svoju prestonicu preneo u Skoplje. Politiku širenja je nastavio i naslednik Milutina, Stefan Dečanski (1321.-1331.) koji je poznat kao graditelj Manastira Dečani, a zatim i njegov sin Dušan (1331. – 1355.) koji je osvojio Makedoniju, Albaniju, severnu i srednju Grčku i ugrozio postojanje Vizantijskog Carstva. Njegova je vladavina prekinuta njegovom iznenadnom smrću na pragu planiranog napada na Carigrad.
- Tokom vladavine Stefana Dušana, izuzev Drača, u sastavu srpske države je bila cela teritorija današnje Albanije, koju je on osvojio uz podršku albanskog plemstva. Pojedini albanski plemići su dobili visoke dvorske titule i bili su namesnici velikih teritorija. Nakon smrti Dušanove, ojačala je vlast ovih arbanaških feudalaca. Albanski plemići su se borili među sobom za širenje sopstvene vlasti na što većim teritorijama, a ponekada su u ovom sukobima uvlačili i venecijance i osmanlije. Sredinom 14. veka, do osmanskog osvajanja, često su se zamenjivali veliki gospodari, rođeni iz redova plemenskih čelnika, čije su najpoznatije porodice bile: Topijaj, Muzakaj, Arianiti, Zenebišti, Špati itd. U planinskim predelima, Albanci su do 15. veka živeli i plemenskim zajednicama, među kojima

.....
¹⁶ Mihaljčić Rade, *Istorija 6*, Beograd: Zavod za udžbenike, 2011, str. 86-98, 104-114, 118-119; Katić, Tatjana i Dušan Ilijin, *Istorija za I razred gimnazije*, Beograd: Zavod za udžbenike, 2013, str. 243 – 245.

se veoma malo osećao uticaj državne vlasti koja se često menjala. Zahvaljujući tradicionalnom pravu, čelnici plemena ovih zajednica su imali poseban položaj. Oni su igrali ulogu posrednika između plemena i državne vlasti, i zato su im vizantijski, anžuinski i srpski vladaoci davali titule i poveravali upravljanje plemenima.

- U ovim se tekstovima ne pominju Balšići među porodicama albanskog plemstva. Suština naracije o ovim porodicama je sledeća: nakon Dušanove smrti srpska država nije uspela da odoli pritisku plemstva, zato trojica sinova Balše, Strazimir, Đurađ i Balša II Balšić su iskoristili ovo stanje i oko 1360-te godine uspostavili državu Zeta (Crna Gora), gde je Đurađ I bio najvažniji i imao glavnu reč u porodici. On je stavio pod svoju vladavinu i Prizren, a nakon ženidbe njegovog brata Balše II sa ćerkom despota Valone, i Valonu, Berat i Himaru. Takođe, unuk Balše II, Đurađ II, oženio se Elenom, ćerkom srpskog kralja Lazara. Mađarski kralj Zigmund mu je dao titulu „Vladalac Albanije“. Đurađ II, kojeg nasleđuje Balša III, doveo je u vojsku plaćenike, Albance i osmanlije. On je otišao kod svog ujaka Stefana Lazarevića u Beograd, gde je i umro, a svoja imanja ostavio je ujaku, pošto nije imao muške naslednike. Njegova majka je postala vazalka Osmanskog carstva.
- Nakon Dušanove smrti, srpska država je oslabila i tako su feudalni plemići svoje teritorije učinili nezavisnim. Među prvima koji su uspostavili nezavisnost bili su Balšići u Crnoj Gori. U neprestanim sukobima među feudalcima, kao najsnažniji vladar istakao se Lazar Hrebeljanović, koji je uspeo da pre rata protiv osmanlija okupi zavađene feudance, uspostavi mir sa Mađarskom i obezbedi vojnu pomoć Bosne. Na Vidovdan, 28. juna 1389. godine na Kosovu Polju u blizini Prištine sudarile su se turska vojska (pod vođstvom Sultana Murata I, i pod komandom njegovih sinova Bajazita i Jakupa) i srpska vojska (pod vođstvom Kralja Lazara, i komandom njegovog zeta Vuka Brankovića, vladaoca Kosova i Metohije, kao i Vlatka Vukovića, izaslanika bosanskog Kralja Tvrtka). Malo se zna o ovoj bitci. Prema priči Konstantina Filozofa, biografa Lazarovog, jedan je srpski plemić u povoljnom trenutku, hineći da hoće da se preda, ubio Sultana Murata. Kasnije je narodna pesma ovog plemića nazvala Miloš Obilić. Nakon smrti Sultana Murata, njegov sin Bajazit je ubio svog brata Jakupa, preuzeo komandu i poženio pobedu. Princ Lazar je zarobljen i odmah pogubljen. Srbija je ostala vazalna država pod osmanskom vlašću. Boj na Kosovu je postao predmet legendi, ukrašenih nizom fiktivnih elemenata: Kosovska večera, Car Lazar prelazi u Carstvo nebesko, Izdaja Vuka Brankovića itd.

- Nakon završetka vladavine Kralja Dušana 1355. godine, osim Boja na Kosovu iz 1389., ne pominje se ni jedna epizoda srpske vladavine na Kosovu koja je trajala do 1415. godine.¹⁷

Sadržaj **udžbenika u Makedoniji** je sledeći:

- Srpsko srednjevekovno zauzimanje teritorije Kosova se uopšte ne predstavlja, a što se tiče srpske srednjevekovne vladavine, navodi se da je krajem 12 veka i početkom 13 veka srpska kultura zabeležila veliki razvoj, i da je tokom ovog perioda izgrađena i luksuzna crkva Gračanica i blizini Prištine, zatim Studenica, Manastir Visoki Dečani i Manastir Hilandar.
- Ovi udžbenici se usredsređuju samo na vreme Stefana Dušana, kada je Srbija zauzimala najveću teritoriju, jer je u borbama sa Vizantijom on udvostručio teritoriju. 1346. godine u Skoplju, Dušan je krunisan za Cara, ali Vizantija mu nije priznala tu titulu. 1348. godine, Dušan je osvojio celu Albaniju. Albanski feudalci su bili nezadovoljni srpskom vladavinom, jer je time prekinuta stalna lokalna samouprava, zato su s vremena na vreme izbijali revolti i pobune protiv srpskih vladalaca. Nakon smrti, Dušana je nasledio njegov sin Uroš, koji je bio slab vladalac, pošto je u njegovo vreme srpsko carstvo rasparčano na male kneževine. U Albaniji su ojačali domaći feudalci i počeli da se odvajaju od države.
- Nakon Dušanove smrti i slabljenja srpskog carstva ojačali su domaći feudalci. Najveće feudalne porodice, koje su stvorile svoje kneževine, bile su: Topija, koja je vladala Kneževinom Drač, na čijem je čelu bio Karl Topija, nazvan „Princom Albanije“; Balšići, koji su vladali Kneževinom Skadar, i koji su se proširili na sever prema srpskim teritorijama; Muzakaj, Zenebišti itd. Kneževina Balšića, na čelu sa Balšom II, imala je za cilj stvaranje zajedničke države, ali rat sa Kneževinom Drač i poraz u bitci na Savri od osmanlija 1385. godine su je oslabili.
- 1389. godine, Sultan Murat I je sa velikom vojskom krenuo prema Srbiji. To je primoralo balkanske feodalce da osnuju antiosmansku koaliciju. Odlučujuća bitka je vođena na Kosovu Polju. Srpsku vojsku je predvodio Knez Lazar, kojem je pritekao u pomoć i vladar Bosne. U toj bitci, ubijena su dvojica vladara: Knez Lazar i Sultan Murat. Srpski vojni vođa Miloš Obilić, svojim lukavstvom da navodno želi da se preda, ušao je pod šator Sultana Murata I i ubio ga mačem. Boj na Kosovu je bio odlučujući

17 Popović, Radovan i Dragan Miranović *Histora 7*, Podgoricë: Enti i Teksteve dhe i Mjeteve Mësimore, 2006, str. 25, 52- 55, 64-67, 69-73; Popović, Radovan, Dragan Miranović i Dragoje Gjokij, *Historia 2*, Podgoricë: Enti i Teksteve dhe i Mjeteve Mësimore, 2006, str. 39-40, 80-83, 100-104.

za pad balkanskih krajeva pod osmansku vladavinu. Kneza Lazara je nasledio njegov sin, koji je postao osmanski vazal. Balkanske feudalne države, zavađene među sobom, postale su sultanovi vazali. Albanske kneževine su ubrzo postale lak plen, a one srpske su duže pružale otpor.

- Nakon završetka vladavine Kralja Dušana 1355. godine, osim Boja na Kosovu iz 1389. godine, ne predstavlja se ni jedna epizoda srpske vladavine na Kosovu, koja je trajala do 1415. godine.¹⁸

Sažetak

Srpsko osvajanje teritorije Kosova, koje počinje 1184.- 5. Godine i zaokružava se najkasnije 1216 godine, predstavlja se sasvim telegrafski u udžbenicima na Kosovu, u Albaniji, Srbiji, Crnoj Gori i Makedoniji. S druge strane, što se tiče srpske vladavine na Kosovu od potpunog srpskog zauzimanja teritorije 1216 do Boja na Kosovu 1389., zacrtavaju se dve grupe: s jedne strane službenici sa Kosova i Albanije, a s druge na neki način, oni u Srbiji, donekle u Crnoj Gori, kao i udžbenici u Makedoniji.

Dok vladavinu nad Kosovom, pod vladavinom Stefana Nemanje (1168. – 1196), udžbenici na Kosovu i u Albaniji pominju sasvim uzgred, vladavinu pod njegovim naslednicima, Stefanom Nemanjićem (1196.- 1228.) i Stefanom Urošem I (1236.-1271.) ne pominju uopšte. Šta više, ovi udžbenici ne pominju ni vladavinu pod Kraljem Milutinom (1282.-1321.), niti njegovo bogaćenje, uglavnom usled eksploatacije rudnika na Kosovu (Trepča, Janjevo, Novo Brdo), a čak ni kasniju izgradnju čitavog niza crkava, od kojih tri na Kosovu, među kojima i kompaktno i kompleksno delo Manastira Gračanica. Takođe, u ovim udžbenicima ne figurira ni vladavina Milutinovog naslednika, Stefana Dečanskog (1322.- 1331.), niti njegovo arhitektonsko remek delo Manastir Visoki Dečani. S druge strane, sve ovo što se pominje u ovom paragrafu, figurira u udžbenicima u Srbiji i posebno u onima u Crnoj Gori, a donekle i u udžbenicima u Makedoniji.

Od cele, skoro dvovekovne srpske srednjekovekovne vladavine na Kosovu (1216.-1415.), vladavina pod Kraljem Dušanom, naslednikom Stefana Dečanskog, je najvažnija, između ostalog i zbog toga što je pod njegovom

.....
 18 Boshkoski, Millan, Jordan Ilioski i Nebi Dervishi, *Historia 6*, Shkup: Prosvetno Dello, 2008, str. 70, 73-74, 78-80, 82-83; Pavlovski, Gjorgji, Dime Maxhovski i Jovo Ratković, *Histora 1 gimnazi i reformuar*, Shkup: Prosvetno Dello, 2002, str 96-97; Boshkoski, Millan, Jordan Ilioski, Gjorgji Isajllovski, Vllado Vellkoski, Miroslav Boshković i Simeon Naumovski, *Historia 1 arsimi i mesëm profesional*, Shkup: Prosvetno Dello, 2006, str. 79-80; Boshkoski, Millan, Nebi Dervishi, Silvana Sidorovska – Cupovska, Natasha Kotllar, Jordan Ilioski, Dimko Popovski, *Histora 2 arsimi gjimnazor*, Shkup: Prosvetno Dello, 2008, str. 36-38.

vladavinom Srbija dostigla najveći procvat, stavivši pod svojom kontrolom veliku teritoriju koja je uključivala u južnu Albaniju, delove severne Grčke, a čak je pretela i samoj egzistenciji Vizantije.

Iz cele ove skoro dvovekovne srpske srednjevekovne vladavine na Kosovu (1216.-1415.), udžbenici na Kosovu i Albaniji se fokusiraju samo na vladavinu pod Stefanom Dušanom (1331.-1355.), kojeg portretizuju ekskluzivno negativnim terminima: '...srpski osvajači su vršili represiju i oštru ekonomsku, društvenu i versku diskriminaciju, u velikoj su meri kolonizovali albanske zemlje', i '...albanska vlastela je zamenjena srpskom vlastelom, mnogi nazivi mesta zamenjeni su slovenskim nazivima, na najvišim položajima državne administracije nalazili su se samo Srbi...'. Međutim, ova represija, diskriminacije i kolonizacije ne pominju se nigde u publikacijama međunarodnih istraživača, koji tretiraju istoriju Kosova.

Dalje, ovi udžbenici tvrde da se albansko stanovništvo oduprlo represiji, diskriminaciji i kolonizaciji, sačuvavši svoje biće i albanski karakter ovih krajeva. Što se tiče 'očuvanja albanskog bića', ovi udžbenici bi trebali da imaju u vidu da je postojao stalan proces srbizacije nesrba, za koje je jasno da su bili Albanci ili Vlasi, te da to nije bio jednosmeran proces, već imajući u vidu dominaciju srpskog pravoslavlja, vladavinu srpskih pravoslavaca i srpskog srednjevekovnog jezika, postoje razlozi da se veruje da je opšti tok asimilacije išao Srbima u prilog. S druge strane, što se tiče 'očuvanja albanskog karaktera ovih krajeva', treba reći da ako se oslanjamo na 'krisobule' (xxx), Albanci su bili manjina u padu; nema sumnje da Albanci imaju stalno prisustvo u ovom regionu, ali sva svedočanstva sugerišu da su na srednjevekovnom Kosovu oni sačinjavali samo manjinu.

S druge strane, udžbenici u Srbiji ne predstavljaju ništa od srpske vladavine na Kosovu pod Kraljem Dušanom, dok oni u Makedoniji se ograničavaju samo na povremene revolte albanskih feudalaca protiv srpskih vladalaca, pošto '...im je prekinuta stalna lokalna samouprava'. Udžbenici u Crnoj Gori, pak, uopšte ne pominju revolte Albanaca protiv srpskih vladalaca, već se korenito razlikuju od drugih udžbenika, pošto ističu da je '...Kralj Dušan zauzeo Albaniju uz podršku albanskih plemića, od kojih su neki dobili visoke dvorske titule i bili namesnici velikih teritorija'.

Udžbenici na Kosovu i Albaniji navode da je bilo snažnih antisrpskih pobuna, koje su obuhvatale sve krajeve i koje su čak podržavane od evropskih zemalja, a kao njihov motiv pominju represiju, diskriminaciju i kolonizaciju, ali ni ovo ne figurira nigde u publikacijama međunarodnih istraživača, koji tretiraju istoriju Kosova. Tvrdnjom da su 'antisrpski ustanci bili podržani od evropskih zemalja', ovi udžbenici kao da pokušavaju reći da su albanske antisrpske

pobune bile podržane od evropskih zemalja ne samo u novije vreme 1998.-1999. godine, već i tokom srpske srednjevekovne vladavine.

Udžbenici na Kosovu, u Albaniji, Srbiji i Makedoniji, izuzev onih u Crnoj Gori, nigde ne navode da su u Dušanovom Carstvu Albanci imali uistinu veliku ulogu: vojska Kralja Dušana koja je osvojila severnu Grčku, uglavnom se sastojala od Albanaca, koji su se svetili vizantijcima zbog ranijih napada na njihove teritorije. Nakon ovog osvajanja, čak se i veliki broj Albanaca i albanskih Vlaha iselilo u Grčku. Takođe, ne navodi se da je Kralj Dušan iz njegove prestonice u Skadru poveo vojsku, u kojoj je kako izgleda bio veliki broj Albanaca, protiv svog oca Stefana Dečanskog, u Nerodimlju, gde ga je zarobio i pogubio.

U udžbenicima na Kosovu, u Albaniji, Srbiji i Makedoniji, ponovo, donekle izuzev udžbenika u Crnoj Gori, nigde se ne navodi da je u srpskom kraljevstvu u srednjem veku bilo dve grupe ljudi koje su uživale poseban tretman: Albanci i Vlasi. Ove dve grupe su pominjane u nekoliko navrata, obično zajedno, u Zakoniku Cara Dušana, čak se u jednoj izjavi Kralja Stefana Dečanskog navodi da se '...Srbin ne treba ženiti sa Vlahinjom', što se nije odnosilo i na Albance, a u jednoj je izjavi Kralj Milutin Srbe i Albance izjednačavao.

I u vezi sa Bojem na Kosovu iz 1389. godine zacrtavaju se dve grupe. U prvoj su udžbenici na Kosovu i Albaniji, koji ističu učešće Albanaca u ovoj bitci, gde osim učešća plemenske porodice Muzaka – koju je predvodio Teodor Muzaka, ubijen u bitci- pominju i učešće porodice Balšić, koju predvodi Srbin- Albanac Đerđ Balša, koji se u ovim udžbenicima tretira kao albanska figura. Svi su izgledi da Balša uopšte nije učestvovao u bitci, pošto se u vreme njenog odvijanja on nalazio u Ulcinju, što se pominje samo u udžbenicima u Srbiji. Takođe, ovi udžbenici, borca koji je ubio Sultana Murata, predstavljaju kao Albanca – Miloš Kopiljić iz sela Kopiljić kod Srbice. U drugoj grupi su udžbenici u Srbiji, Crnoj Gori i Makedoniji, koji uopšte ne pominju učešće Albanaca u ovoj bitci, a ubicu Sultana Murata predstavljaju kao Srbina – Miloša Obilića.

Imajući u vidu složenu političku situaciju na teritoriji Albanije i odlučujući osmanski uticaj u nekim delovima Albanije, postoji mogućnost da su u Kosovskoj bitci neki Albanci, a čak i neki srpski vazali, učestvovali na strani osmanlija, što se nigde ne pominje u udžbenicima na Kosovu, u Albaniji, Srbiji, Crnoj Gori i Makedoniji. Takođe, ni u jednom se od ovih udžbenika, izuzev udžbenika za 7 razred na Kosovu, ne navodi da je etnička pripadnost ubice Sultana Murata nejasna; on je mogao biti Srbin, Albanac, Vlah - Albanac, Mađar i tako redom. Šta više, u potpunosti je besmisleno insistiranje udžbenika na Kosovu i Albaniji, i onih u Srbiji – ali ne i onih u Crnoj Gori i Makedoniji – da portretizuju ubicu Sultana Murata kao Albanca, odnosno Srbina, pošto se

ovo ubistvo nije dogodilo na bojnopolju, na dvoboju, već je to bilo lukavo ubistvo na prevaru.

Na kraju, nigde u udžbenicima na Kosovu, u Albaniji, Srbiji, Crnoj Gori i Makedoniji se ne predstavlja ni jedna jedina epizoda srpske srednjevekovne vladavine na Kosovu nakon Kralja Dušana (1355.), koja traje barem do 1415. Znači: uopšte se ne pominje vladavina na najvećem delu teritorije Kosova pod Vukom Brankovićem, koja traje do 1395-6. godine, ni kasnija vladavina pod Stefanom Lazarevićem, a ni ona od nekoliko godina pod sinovima Vuka Brankovića, koji su upravljali u uslovima turskog vazalstva.

S druge strane, treba reći i da se osnivanje albanskih kneževina nakon Kralja Dušana 1355. godine, a posebno Kneževine Balšića sa centrom u Skadru, koja je u svojim posedima obuhvatala i zapadne teritorije Kosova, kao što su gradovi Peć i Prizren, predstavlja u udžbenicima svih zemalja, izuzev u udžbenicima u Srbiji. Kao glavni cilj Kneževine Balšića u udžbenicima na Kosovu se navodi 'ujedinjenje svih etničkih albanskih krajeva u jedinstvenu državu', a u udžbenicima u Albaniji, Makedoniji i Crnoj Gori se samo navodi da je ova Kneževina imala za cilj širenje, dok se u udžbenicima u Srbiji uopšte ne govori o njenim ciljevima. Začudo, udžbenici na Kosovu i Albaniji, a i oni u Makedoniji, ističu konflikte među albanskim kneževinama Balšića i Topijaja, što ne čine udžbenici u Srbiji i Crnoj Gori. Što se tiče ovih sukoba, samo udžbenici u Albaniji potenciraju da su Topijaji porazili Balšiće uz pomoć osmanske vojske. Udžbenici na Kosovu i Albaniji ne pominju nikakvu saradnju Balšića sa srpskim vladarima, ni činjenicu da je unuk Balše II, Đerđ II, bio oženjen Elenom, ćerkom srpskog Kralja Lazara, niti da je poslednji potpomak Balšića našao utočište kod svog ujaka Stefana Lazarevića u Beogradu, gde je i preminuo, a posede je ostavio ujaku, pošto nije imao muške naslednike, te da je njegova majka postala vazalka Osmanskog Carstva.¹⁹

.....

19 Malcolm, Noel, *Kosovo: A Short History*, London: Pan Books, 2002, str. 42-95; Schmitt, Oliver, *Kosovo: histori e shkurtër e një treve qendrore ballkanike*, Prishtinë: Koha, 2012, str. 39-46; Schmitt, Oliver, "Monada e Ballkanit" *Shqiptarët në Mesjetë*, objavljeno u knjizi koju su pripremili Oliver Schmitt i Eva Anne Frantz: *Historia e shqiptarëve - gjendja dhe perspektivat e studimeve*, Tiranë: Botimet Përpjekja, 2012, str. 67-90; Bartl, Peter, *Shqipëria nga Mesjeta deri Sot*, Prizren: Drita, 1999, 24-31; Schmitt, Oliver, *Shqiptarët - një histori midis Lindjes dhe Perëndimit*, Tiranë: K&B, 2012, str. 49-59.

4. KOSOVO UNDER OTTOMAN RULE

4.1. Od Đerđa Kastriotija Skenderbega do Albanskog nacionalnog preporoda

Kako su predstavljene epoha Đerđa Kastriotija – Skenderbega, pobuna Pjetra Bogdanija, albanske feudalne porodice, (ne)otvaranje albanskih škola i islamizacija Albanaca?

U vezi gore navedenih tema, srž razmatranja u **udžbenicima na Kosovu** je sledeća:

- Nasilna regrutacija hrišćanske dece od evropskih zemalja bio je najteži namet. Ova deca su slata u Sultanov dvor, gde su školovani i konvertirani i, nakon što bi postali najverniji Sultanovi ljudi, stizali su do najviših državnih položaja. Ovaj oblik regrutovanja je obuhvatao sve okupirane krajeve a najviše Arbaniju, čiji otpor osmanskoj vladavini nikada nije prestao. Kneževina Kastriota je bila pod vođstvom plemenite porodice Kastriota, poreklom sa Hasa. Đon Kastrioti je bio oženjen Vojsavom, koja je poticala od plemenite porodice iz Tetova. Njihov najmlađi sin, Đerđ, u uzrastu od 9. godina odveden je kao danak u krvi od strane Osmanlija, gde je pohađao Sultanove vojne škole, i za zasluge dobio je ime Skender i titulu Beg, zato je i nazvan Skenderbeg. Pošto je bio istaknuti vojnik, Sultan je imenovao Skenderbega za vladaoca Kruje, što mu je omogućilo da se upozna sa prilikama u rodnoj zemlji i da prećutno planira povratak u domovinu. Skenderbeg je čekao na povoljan trenutak da bi se vratio u domovinu, i tako 3. novembra 1443. godine, u bitci Osmanlija protiv Mađara (koje je predvodio Janoš Hunijadi), iskoristio je priliku da napusti bitku. To je bio razlog da Osmanlije dožive poraz. 28. novembra 1444. godine u Lješiu osnovana je Albanska Liga na čelu sa Skenderbegom, kojoj su se pridružili svi albanski kneževi, osnovana je albanska vojska i oslobođeni su albanski gradovi, kojom su prilikom postavljeni temelji tadašnje albanske države. Skenderbeg je vodio mnoge bitke, posebno sa Otomanskom imperijom, ali i sa Venecijom; najvažnije bitke su bile prva opsada Kruje jul-oktobar 1450. godine, albansko-otomanski ratovi 1452.- 1456., druga opsada Kruje maj-jul 1466. godine, i treća opsada Kruje maj-oktobar 1467. godine. U jesen 1448. godine Mađari su napali Osmanlije, međutim pretrpeli su težak poraz na Kosovu Polju, pošto Skenderbeg nije uspeo da pritekne u pomoć Mađarima, jer je bio sprečen od srpskog despota Đurađa Brankovića. 1455. godine Skenderbeg je pokušao da stavi pod svojom vladavinom Berat, ali je doživeo neuspeh, i to je bio njegov jedini poraz tokom 25. godina – neki albanski čelnici, kao što su Mojsi Golemi i Hamza Kastrioti, su prešli na stranu Osmanlija, međutim Skenderbeg je iskazivao svoju

velikodušnost i humanost i prema onima koji su ga izdali, i koji su se kasnije pokajali. Skenderbeg i Arbanasi su bili smatrani braniocima hrišćanstva na Balkanu, zato su rimske pape njega podržale moralno i materijalno. Skenderbeg je imao dobre odnose sa Papom, Napolijem, Venecijom, Dubrovnikom, Zetom i Mađarskom. Delo Skenderbega je visoko uznelo poštovanje prema njemu širom Balkana i Evrope. Ratovi Skenderbega su sprečili Osmanlije da okupiraju Evropu. Skenderbeg je bio veličanstvena nacionalna i evropska figura. Osmanlije su iskoristile Skenderbegovu smrt da albanske krajeve ponovo uvedu pod svoju vladavinu, i u znak odmazde ubijeno je mnogo Albanaca, a mnogi drugi su bili primorani da se isele iz svoje domovine.

- Nastojanja Albanaca da povrate izgubljenu slobodu nakon Skenderbegove smrti nisu nikada prestala. Na Kosovu je 1689. godine izbila opšta pobuna protiv Osmanlija sa oko 20. hiljada pobunjenika, na čijem je čelu bio skopski arhibiskup Pjeter Bogdani. Ova pobuna nije dobila podršku od drugih naroda Balkana i doživela je neuspeh. Početkom 1690. godine u Kačaniku, austrijska vojska je zajedno sa albanskim pobunjenicima poražena od strane otomanske vojske. Povlačenje Austrijanaca i poraz Albanaca je stvorilo tešku situaciju za domaće stanovništvo. Zajedno sa austrijskom vojskom povukao se i izvestan broj stanovnika Kosova, ali se ne može govoriti o demografskoj promeni Kosova u to vreme.
- I nakon osmanlijskog osvajanja bilo je feudalnih porodica, od kojih su najpoznatije bile: porodica Bušati, koja je osnovala Skadarski pašaluk; porodica Janina, koja je osnovala Janinski pašaluk, zatim porodice Begoli, Krueziu, i tako redom. Ove porodice su bile u međusobnom rivalstvu. Nakon što su osnažile u velikoj meri i počele da stiču nezavisnost, Osmanlije su uništile Janinski pašaluk i ubile njegovog vođu Ali Pašu Tepelenu, a zatim su uništile i Skadarski pašaluk.
- Albanci su se osećali okupiranima, nisu mogli da ostvare svoja nacionalna i građanska prava, i uskraćivalo im se pravo školovanja na maternjem jeziku. Iseljeni Albanci van domovine zbog otomanskog nasilja, pomagali su svoju domovinu iz zemalja u kojima su živeli. Osmanska vlast se plašila od obrazovanja Albanaca na njihovom maternjem jeziku. Albanski intelektualci i domoljubi su bili proganjani, hapšeni i ubijani od otomanske vlasti koja nije dozvoljavala otvaranje albanskih škola. Uprkos ovim poteškoćama, Albanci nisu obustavili svoja nastojanja i otvorili su svoje nacionalne škole: prva škola je otvorena 7. marta 1887. godine. Nakon završetka visokog obrazovanja i zbog iskazanih intelektualnih sposobnosti, albanski preporoditelj Hodža Tahsini je imenovan za rektora Univerziteta u Instambulju.

- Nakon otomanskog osvajanja, zemlja je bila takoreći u potpunosti uništena usled ratova, i u albanskim krajevima je počela da se širi islamska vera. U početku, islamsku veru su prigrlili sinovi albanske vlastele, koji su slati u Sultanove palate i vraćali se u svoju domovinu kako bi preuzeli položaje u administraciju ili u vojsku. Osmanlije su mislili da će se na taj način lakše širiti islamska vera u ostalim slojevima stanovništva. Islamizacija se prvo proširila u albanske gradove, mnogo sporije u selu, a u planinskim krajevima ona se nije širila. Faktori koji su uticali na širenje islamske vere bili su pritisak putem nameta na zemlju koji su plaćali samo hrišćani, odvođenje dečaka iz albanskih hrišćanskih porodica u Istanbul, represalije državnih organa nad stanovništvom, itd.²⁰

Srž tretiranja u **udžbenicima u Albaniji** je sledeća:

- Osmanska osvajanja su imala teške ekonomske i političke posledice. Uništena su mnoga poljoprivredna gazdinstva, spaljeni su i opljačkani mnogi gradovi. Albanskim kneževima oduzeta je imovina, primorani su da postanu vazali Sultana i plaćaju harač i služe vojsku. To je podstaklo izbijanje antiosmanskih pobuna. Kneževina Kastriota, pod vođstvom Đona Kastriota, čiji su preci bili poreklom iz Hasa, bila je jedna od kneževina koja je najviše osnažla tokom 15. veka. 1415. godine, Đon Kastrioti ja poslao svog sina Đerđa kao danak u krvi Sultanu, gde je vaspitan u vojnim školama i dobio ime Skender, titulu Beg i čin generala. Skenderbeg je učestvovao u mnogim bitkama i držao mnoge položaje u osmanskoj administraciji. 1443. godine, osmanska je vojska, čiji je pripadnik bio i Skenderbeg, vodila borbe u blizini Niša protiv mađarskih snaga, koje je predvodio Janoš Hunijadi. U ovoj bitci osmanske snage su poražene, i Skenderbeg je prosudio da je to najpovoljniji trenutak da se vrati u domovinu i zemlju oslobodi od osmanskih osvajača. Tokom bitke u Nišu, Skenderbeg je od Sultanovog sekretara uzeo dokument sa Sultanovim pečatom, kojim je Skenderbeg imenovan za komandanta tvrđave u Kruju. Sa svojim borcima stigao je u Kruju, preuzeo tvrđavu i proterao osvajačke osmanske snage, a 28. novembra 1443. godine je uklonio osmansku zastavu i podigao zastavu sa grbom Kastriota proglašavajući pobedu. Pošto je znao da će Sultan poslati velike vojne snage za ponovno zauzimanje arbanaških teritorija, 2. marta 1444. godine Skenderbeg je sazvao narodnu skupštinu albanskih kneževa u Lešu, gde je odlučeno da se osnuje savez, za čijeg

.....
20 Rexhepi, Fehmi i Frashër Demaj. *Historia 5*. Prishtinë: Libri Shkollor, 2013, str. 37-54 i 55-74; Bicaj, Isa i Arbër Salihu. *Historia 7*. Prishtinë: Libri Shkollor, 2013, str. 58-72 i 113-132; Rexhepi, Fehmi i Frashër Demaj. *Historia 10*. Prishtinë: Libri Shkollor, 2013, str. 169-185.

je čelnika izabran Skenderbeg. On je vodio na desetine uspešnih bitaka protiv osmanskih osvajača, kao što je bitka u Torviolu 1444. godine, slamanje turskih ekspedicija 1445.-1447. godine, ali najveće bitke su bile one za odbranu Kruje (1450., 1466., 1467.). Pobjede Skenderbega su privukle pažnju cele Evrope, i Albanija se počela smatrati snažnim antiosmanskim bedemom. Bitka za Berat (1455. godine) je bila najteža bitka, u kojoj su snage Skenderbegove države doživele veliki poraz i nekoliko arbanaških plemića, kao Mojsi Golemi i Hamza Kastrioti, su se pokolebali, izdali Skenderbega, i potajice otišli Sultanu. U bitci kod Oronika, osmanske snage pod vođstvom Mojsi Golemija su slomljene, a sam Mojsi Golemi, pokajan svojim činom, vratio se kod Skenderberga, koji mu je oprostio. Hamza Kastrioti, Skenderbegov nećak, koji je bio na čelu osmanskih snaga u bitci kod Bele Vode, pretrpeo je težak poraz, zarobljen je i poslat u zatvor u Italiju, a kasnije mu je Skenderbeg dao oprost. Istu sudbinu su osmanske snage doživele i na polju Vajkalj (Bulćiza), koje je predvodio sposobni komandant, Balaban Paša, arbanaškog porekla. Skenderbeg je održavao veze se brojnim državama, kao sa Papatom, Napolijem, Milanom, Raguzom, Mađarskom, i tako redom. Skenderbeg je preminuo 17. januara 1468. godine u 63. godini. Nakon njegove smrti albanske teritorije su potpale pod osmansku vladavinu. Nastojanja za oslobođenje je vršio i njegov sin, Đon, a zatim i njegov unuk Đerđ, međutim obojica su nakon nekoliko godina bila primorana da se povuku. Skenderbeg je ušao u istoriju kao figura od nacionalnog i međunarodnog značaja.

- U periodu 1614.-1620. vršena su nastojanja za organizovanje antiosmanskog balkanskog pokreta, i u tom cilju su organizovane četiri balkanske skupštine u kojima su učestvovali Albanci, Crnogorci, Srbi i Makedonci, ali, pošto nije obezbeđena međunarodna podrška, ova su nastojanja propala. 1689. godine, u ratu između Otomanskog carstva i Habzburške imperije, Albanci su, podstaknuti pobjedama austrijske vojske, pokrenuli snažnu pobunu koja se brzo širila i zahvatila teritoriju Kosova. Na čelu ove opšte pobune, koja je brojala 20. hiljada osoba, bio je arhiepiskop Skoplja, Pjeter Bogdani, istaknuta figura naše nacionalne kulture. Austrijska je vojska napredovala prema Prištini, Prizrenu i Skoplju, i u svakom gradu je dočekana kao oslobodilac. Deo pobunjenika se pridružio austrijskoj vojsci. Pobjede pobunjenika i austrijske vojske su prekinute u Bitci u Kačaniku 1690. godine, gde je austrijska vojska doživela slom od strane osmanlijskih snaga, koje su ponovo uspostavile svoju vladavinu nad teritorijom Kosova.
- Skadarski pašaluk je osnovala skadarska porodica Bušatlija. Osnivač ja bio Mehmet Paša Bušatlija. Njegov naslednik, Mahmut Paša, je nastojao da osnuje balkanski savez i u tom cilju je sazvao skuptinu u

Podgoricu, na kojoj su učestvovali Albanci, Crnogorci, Srbi i Makedonci i doneli odluku da osnuju savez pod nazivom "Ilirska konfederacija" i da se bore protiv Otomanskog carstva. Mahmut Paša je organizovao dve pobune i u obe je ostvario pobjedu. Ubijen je 1796. godine prilikom napada preduzetog protiv Crne Gore. Poslednji vladalac ovog pašaluka bio je Mustafa Paša Bušatlija. Osim Skadarskog pašaluka stvoren je i Janinski pašaluk, čija je istorija vezana za figuru Ali Paše Tepelene. On je stao pod kontrolom Janinski pašaluk 1787. godine i pretvorio ga u snažnu zemlju od autoriteta. Uspostavio je odnose sa velikim silama tog doba: Francuskom, Engleskom i Rusijom. Nezavisna politika koju je vodio uvukla ga je sukob sa Otomanskom imperijom, koja je poslala vojsku protiv Ali Paše. Nakon što su ga izdali mnogi od saradnika, čak i sinovi, ubijen je u otoku Janina, odrubili mu glavu i poslali Sultanu. Pašaluci su činili korake u pravcu stvaranja nacionalne države.

- U 16. veku ekonomija je počela da oživi, gradovi su prošireni, stvoreni su centri za trgovinu, pazari i čaršije, razvijene su zanatstvo i trgovina. Albanski trgovci su intenzivirali svoju delatnost ne samo unutar zemlje, već i na Balkanu i u Evropu. Dogodile su se promene i u obrazovanju, kulturi i veri. Tokom 17. veka otvorene su osnovne i srednje verske škole na albanskom jeziku, pisani su školski udžbenici, prevedena su književna dela i postavljeni temelji albanske književnosti: Don Buzuku, Pjeter Budi, Frang Bardhi, Pjeter Bogdani, itd. Takođe, poseban razvoj je zabeležila i književnost u arapskom pismu poznata kao "književnost bejtedžija". U svim albanskim gradovima otvorene su islamske škole (medrese), gde se nastava vodila na turskom i arapskom. U severnoj Albaniji otvorene su škole na albanskom, a u južnoj Albaniji otvorene su škole na grčkom jeziku. Izgrađena su nova zdanja: džamije i crkve, hamami, češme, sahatkule, itd., koje su ukrašene od strane velikih slikara, kao što su Onufri, Selenica, Špataraku, itd
- Uporedo sa katoličkom i pravoslavnom verom, uvedena je i islamska vera, koja se brzo širila, posebno u 18.-om veku.²¹

Sklonosti **udžbenika u Srbiji** su sledeće:

- Nakon raspada srpske kraljevine, na teritoriji Albanije na političku scenu su stupile u prvi plan velike albanske porodice, kao Špataj, Matranga i Topija, a kasnije i Muzaka, Kastrioti, Dukadini i Arianiti, koje su stvorile svoje pokrajine. Otomanska opasnost, koja se nadvijala

21 Dërguti, Menduh, Sonila Boçi i Ledia Dushku. *Historia 9*. Tiranë: Botime Shkolllore Albas, 2013, str. 29-43; Dërguti, Menduh, Ferit Duka, Ledia Dushku i Sonila Boçi. *Historia e shqiptarëve 12*. Tiranë: Botime Shkolllore Albas, 2013, str. 73-84.

nad čitavim Balkanom, obuhvatila je i albanske krajeve. Borbe između velikih albanskih porodica, karakteristične za ceo Balkan, olakšali su prodor osmanskog uticaja, posebno u vreme Sultana Bajazita I. Najveći deo albanskih plemića su postali osmanski vazali. U prvim decenijama 15. veka dogodila su se nova osmanska osvajanja albanskih teritorija. U to vreme osnovan je albanski sandžak kao integralni deo Otomanse imperije. Ova regionalizacija je obuhvatila okrug porodice Kastrioti. Derđ Kastrioti, sin Đona Kastriotija, od Turaka nazvan Skenderbeg, tokom '40.-ih godina 15. veka, distancirao se od osmanske vlasti, osvojio grad Kruju i započeo rat za oslobođenje teritorija. Oko njega se okupila ostala albanska vlastela i do njegove smrti (1468. godine) uspešno su se odupirali osmanskim napadima. Skenderbeg je postao sinonim albanskog otpora protiv osmanske vlasti, centralna ličnost narodne tradicije a kasnije i neprevaziđena tema formiranja nacionalnog identiteta. Nakon njegove smrti, Osmanlije su potčinili i ostala velika plemena i nastavili dalje osvajanje.

- Kada su Turci počeli da beleže uspehe u ratu protiv Autrijanaca, posebno nakon Bitke u Kačaniku, usledila se Velika seoba Srba 1690. godine. Patrijarh Arsenije 3, bežeći od Turaka u pratnji sveštenstva i naroda sa prostora Makedonije, Kosova i Metohije i Raške, poneo je sa sobom i crkvene relikvije. Raseljeni Srbi su prešli Savu i Dunav i smestili su se na prostoru južne Mađarske. Pretpostalja se da se iselilo oko 60.000. hiljada duša. Na Kosovu i Metohiji, nakon 1690. godine, napuštena srpska ognjišta u velikoj meri su naseljena sa islamizovanim albanskim plemenima iz severne i srednje Albanije. Naredna značajna seoba, ponovo u Mađarsku, dogodila se pola veka kasnije, u sličnim uslovima, tokom austrijsko-turskog rata (1737.-1739.). Ova seoba je brojčano bila manja i osim Srba obuhvatila je i albansko pleme Kelmendi.
- Nema ništa oko albanskih feudalnih porodica.
- Nema ništa oko (ne)otvaranja škola na albanskom jeziku.
- Islamizacija je najviše zahvatila dva naroda – Albance i Srbe. Od dolaska Turaka pa do danas, ova dva naroda pripadaju trima veriospovestima – pravoslavnoj, katoličkoj i muslimanskoj, sa tom razlikom da kod Srba ima više pravoslavaca, a kod Albanaca muslimana. Srbi su se najviše islamizovali na prostorima od Like do Metohije, na području Raške i u Bosni i Hercegovini. Islamizacija je bila dug proces – najviše je došla do izražaja u 16.-om veku, ali promena vere nije prekinuta do početka 20.-og veka. Prihvatanjem islama, ljudi su promenili veru, način života, način razmišljanja, čak i spoljni izgled, pošto su se muslimani razlikovali i po načinu oblačenja. Sve je ovo uticalo na to da islamizovani svet dobije drugačije mentalitetske odlike. Na prostoru Stare Srbije (Kosovu) prelazak u islam je zadobio i prateću karakteristiku: Albanci,

favorizovani u smislu brojnosti i privilegovani kao muslimani, Srbima su nametnuli imena, jezik i običaje. Ovaj je proces poznat kao albanizacija (arbanizacija).²²

U udžbenicima u Crnoj Gori srž tretiranja je sledeća:

- U 15. veku osmanska vlast se rasprostrla na svim ovim teritorijama. Da bi sačuvali položaje i privilegije, većina albanskih feudalaca je prihvatila vazalnost. Otpor prema otomanskom osvajaču, albanski je narod ostvario pod vođstvom Đerđa Kastriotija – Skenderbega. U 15.-om veku naznačajnije su bile porodica Dukadžini na severu i Kastrioti u okolini Kruje, koje su se suočile sa osvajačkom navalom Osmanlija. Poznati albanski vojni komandant, Skenderbeg, vodio je herojski rat protiv Osmanlija. Koristeći teškoće Osmanlija u vreme rata 1443. – 1444. godine, pobeo je od Sultana, uspostavio vladavinu nad Krujom i obnovio teritoriju svoje porodice. To je ohrabrilostale albanske feudalice, koji su se pridružili Skenderbegu i pružili snažan otpor protiv Turaka do njegove smrti (1468.) Skenderbeg je vladao nezavisan 25. godina zaredom nad delom Albanije. U tom periodu, on se hrabro i uspešno suprotstavio Osmanlijama, za šta je stekao veliku slavu. Nakon njegove smrti, Sultan Mehmet II je ponovo osvojio čitavu teritoriju. Albanija je bila jedna od teritorija gde je osmanska vladavina imala snažno uporište.
- Uopšte se ne pominje da je na Kosovu 1689. godine izbila antiosmanska pobuna sa oko 20. hiljada pobunjenika, na čijem je čelu bio arhibiskup Skoplja, Pjeter Bogdani.
- U prvoj polovini 19.-og veka Otomanskoj imperiji se snažno suprotstavio snažni anti-reformistički pokret albanske feudalne oligarhije u Janinskom pašaluku i Skadarskom. Pašalukom Janine je vladao Ali Paša Tepelena, koji je beskrupulozno otimao teritorije suseda i rasterivao namesnike Otomanske imperije iz Albanije. Na svojoj teritoriji on je vladao despotski i tlačio je jednako kako hrišćane, tako i muslimane. Za ostvarivanje svojih ambicija uspostavio je veze sa Francuskom i Engleskom, i pod njegovom vladavinom Janina je postala razvijen ekonomski centar. Nakon opsade koja je počela 1820.-te godine, osmanska je vojska uspostavila vladavinu nad ovim pašalukom, a Ali Paša je ubijen 1822. godine. Skadarskim pašalukom je vladao Mahmut Paša Bušatlija, a zatim Ibrahim Paša Bušatlija, Sultanov verni čovek koji je pomogao Osmansku imperiju u gašenju svih pobuna u Trakiji,

22 Smitlja Marjanović-Dušanić i Marko Šuica. *Istorija za II razred gimnazije*. Beograd: Zavod za udžbenike, 2009, str. 217; Radoš Ljušić. *Istorija za I razred gimnazije*. Beograd: Zavod za udžbenike, 2008, str. 75, 88-89.

Bugarskoj, Srbiji. Naslednik Ibrahim Paše je bio Mustafa, kojemu je Otomanska imperija pomogla da proširi svoje posede i kako bi ga uvela u sukob sa Ali Pašom Tepelenom. Odnosi Mustafe sa Otomanskom imperijom su se pogoršali nakon što je napisio grčki front i sabotirao učešće u rusko-osmanskome ratu (1828.–1829.). U godinama 1830.-31., Mustafa je predvodio antireformistički pokret u Albaniji, uspostavio veze sa Huseinom Gradaševićem, Milošom Obrenovićem, Petrom Njegošem, ugrožavajući tako vladavinu Sultana na Balkanu. Nakon slabljenja i Mustafine predaje, okončana je i vladavina Bušatlija. Tokom primene reformi, osmanski vladavci su izvršili brojne reprezalije, zbog čega su izbile nove pobune i revolt u Albaniji.

- Ne pominje se ništa oko (ne)otvaranja škola na albanskom jeziku.
- Albansko stanovništvo je bilo podvrgnuto snažnom procesu islamizacije u 17.-om i 18.-om veku i učestvovalo je u kampanjama Osmanlija. Tokom Velikog rata u periodu 1683.-1699. i nakon njega, i albansko stanovništvo je bilo primorano na iselavanja, koja su se s vremena na vreme pretvarala u migracione procese na susednim teritorijama.²³

Sadržaj **udžbenika u Makedoniji** ima sledeću srž:

- Uspostavljanje osmanske vladavine u Albaniji je umnogome otežalo stanje albanskog naroda. Mnogi stanovnici koji nisu prihvatili osmansku vladavinu su se povukli u planinske predele, a ostali su napustili Arbaniju. Centar antiosmanskog otpora je postala Kneževina Kastrioti. Najveće snaženje ova je kneževina postigla početkom 15.-og veka pod vođstvom Đona Kastriotija, poreklom iz regiona Hasa (Kosovo). U nemogućnosti da pruži otpor Otomanskoj imperiji, Đon je bio primoran da prihvati vazalstvo prema Sultanu, i svog 9.-godišnjeg sina Đerđa da kao danak u krvi kod Sultana. Đerđ je bio primoran da prihvati islamsku veru i dobije muslimansko ime – Skender. Iako u službi Osmanlija, Skenderbeg je sačuvao ljubav prema domovini i veze sa rodnim krajem i narodom. On je čekao povoljnu priliku da napusti obaveze prema Sultanu, zato je nakon poraza Osmanlija u Nišu septembra 1443. godine od Mađara pod vođstvom Janoša Hunijadija, Skenderbeg, koji je učestvovao na strani Osmanlija, iskoristio priliku da se vrati u domovinu i bori za oslobođenje albanskih teritorija. Osmanskim se vladavcima u Kruji predstavio kao novi vladavci imenovan od strane Sultana. Nakon preuzimanja Kruje, 28. novembra 1443. godine podigao je zastavu sa

.....
 23 Popović, Radovan i Dragan Miranović. *Historia 7*. Podgoricë: Enti i Teksteve dhe i Mjeteve Mësimore, 2006, str. 70; Popović, Radovan i Dragan Miranović i Dragoje Gjokiq. *Historia 2*. Podgoricë: Enti i Teksteve dhe i Mjeteve Mësimore, 2006, str. 101; Borozan Gjorgje, Sasha Knezhevici i Sait Shabotiq. *Historia 3*. Podgoricë: Enti i Teksteve dhe i Mjeteve Mësimore, 2009, str. 29 i 90.

crnim dvoglavi orlom. Pobuna iz 1443. godine je oslobodila najveći deo Albanije. 2 marta 1444. godine u Lešu, da bi se uspešno suprotstavio osmanskim snagama, Skenderbeg ja sazvaio narodnu skupštinu albanskih kneževa, gde je odlučeno da se osnuje vojno-politički savez pod Skenderbegovom komandom. Predstavljani su ratovi Skenderbega sa Osmanskom imperijom i sa Venecijom, prva opsada Kruje (jul-oktobar 1450. godine), albansko-osmanski ratovi (1452.-1465.), druga opsada Kruje (maj-jul 1466. godine), i treća opsada Kruje (maj-oktobar 1467. godine). Iznose se i veze Skenderbega sa evropskim zemljama: Mađarskom, Italijom, Napolijem, Venecijom, Dubrovnikom i ostalim zemljama regiona. Osmanska imperija je uspela da zauzme Kruju samo nakon 1478. godine, deset godina nakon Skenderbegove smrti. Po prvi put pod Skenderbegom albanske kneževine su se ujedinile u jednu državu. Skenderbeg je sprečio osmansko napredovanje ka Evropi.

- Albanski gradovi su doživeli teške napade tokom osmanskih osvajanja, najveći deo stanovništva ili je ubijen ili je emigrirao. Bilo je pokušaja da se na balkanskom nivou organizuju antiosmanski ratovi, gde su učestvovali predstavnici Albanaca, Srba, Crnogoraca i Makedonaca: 1614. godine u Kućima, 1616. godine u Prokuplju, 1620. godine u Beogradu. Septembra 1689. godine austrijska je vojska pod vođstvom generala Pikolominija krenula prema Kosovu. On je dočekan sa velikim počastima u Prištini i Prizrenu. Njemu se pridružilo više od 20. hiljada albanskih pobunjenika pod vođstvom Pjetra Bogdanija. Nakon Pikolominijeve smrti (novembra 1689. godine), stav Albanaca prema Austrijancima se promenio iz nekoliko razloga: Pikolominijev naslednik, Holštajn, je gledao na Albance sa nepoverenjem i pokušao ih je razoružati, vređao ih je i loše se poneo prema njima; Austrijanci nisu smanjili namete Albancima; još jedan razlog bila je i smrt Pjetra Bogdanija, koji je svojim autoritetom smirivao sunarodnike. Ipak, veliki broj Albanaca se i dalje borio uz Austrijance. Stanje austrijske vojske i albanskih pobunjenika se pogoršalo kada je Veliki Vezir, Albanac Mustafa Paša Ćuprilija, imenovan za komandanta osmanske vojske. Austrijske snage i albanski pobunjenici su bili primorani na povlačenje. Osmanlije su vršile nezamislive zločine. Sa austrijskom vojskom povukao se i veliki broj stanovnika iz Srbije i Kosova, uglavnom pobunjenici verni Austriji. Najveći broj raseljenih bili su Albanci. Pod terminom "Srbi" koji se koristi u dokumentima, podrazumeva se da je reč o pravoslavnim Albancima, koji su bili kosovski pobunjenici koji su se pridružili Austrijancima.
- Nakon duge borbe za vlast između Begola iz Peći i Čaušola iz Skadra, vlast u Skadarskom pašaluku je preuzela porodica Bušatlija iz Skadra. Mehmet Paša Bušatlija je imenovan od Sultana za Skadarskog Pašu i

smatrao se osnivačem ovog pašaluka. Njegov nasljednik, Mahmut Paša, bio najsnažniji vladaoc ovog pašaluka, pošto je proširio svoju teritoriju, i to je uticalo na pogoršavanje odnosa sa Osmanskim carstvom. Sultan je smenio sa položaja Mahmut Pašu i poslao snažnu vojsku protiv njega. Strane su se sukobile na Kosovu, gde je Mahmut Paša ostvario veliku pobedu. Nakon toga, Mahmut Paša je sazvaio skupštinu u Podgoricu, gde su učestvovali i predstavnici iz Crne Gore i Bosne i Hercegovine, na kojoj je odlučeno da se osnuje savez pod nazivom "Ilirska konfederacija", i da se bore protiv Otomanskog carstva. On je organizovao dve pobune i iz obe je izašao kao pobednik. Ubijen je 1796. godine u napadu protiv Crne Gore. Na njegovo mesto je došao Ibrahim Bušatlija, koji je vodio pomirljivu politiku prema Otomanskom carstvu. Poslednji vladalac ovog pašaluka bio je Mustafa Paša Bušatlija. U drugoj polovini 18.-og veka bilo je čestih sukoba među albanskim feudalnim porodicama u srednjoj Albaniji, a posebno u Janini. 1789. godine, Ali Paša Tepelena, nakon što je preuzeo vlast u Janini, napao je feudalne protivnike i eliminisao banditske grupe, te proširio svoj pašaluk. On je bio priznat za vladaoca Janine od strane Sultana. Imao je veze i sa evropskim zemljama: Francuskom, Engleskom i Rusijom, koje su poslale svoje diplomatske predstavnike u Janinu. Jačanje Pašaluka Janine uticalo je na zaoštavanje odnosa sa Osmanskim carstvom, koje je poslalo vojsku protiv Ali Paše. Tokom konflikta, mnogi komandanti Ali Paše su se predali, a stanje se pogošalo nakon predaje Ali Pašinih sinova. Ali Paša je ubijen 1822. godine.

- Nema ništa oko ne(otvaranja) škola na albanskom jeziku.
- Nema ništa ni oko islamizacije Albanaca.²⁴

Sažetak

Pobune Albanaca protiv Otomanske imperije u periodu 1443. – 1468., pod vođstvom Đerđa Kastriotija – Skenderbega, razlog su što su Albanci po prvi put zaokupili pažnju Zapada. Ovo nisu bile jedine pobune, međutim zahvaljujući harizmatičnoj figuri Skenderbega one su bile najsnažnije pobune hrišćana na Balkanu. Treba reći da se, izuzev u udžbenicima u Albaniji, nigde ne pominje da se Skenderbeg odmetnuo od Sultana i vratio u Kruju koristeći teškoće Osmanlija u vreme rrata iz 1443. – 44., tokom bitke sa Mađarima u Nišu, i oduzevši od Sultanovog sekretara dokument sa Sultanovim pečatom, po kojemu je Skenderbeg bio imenovan za vladaoca Kruje.

.....
²⁴ Boshkoski, Millan, Nebi Dervishi, Silvana Sidorovska – Cupovska, Natasha Kotlar, Jordan Iljoski, Dimko Popovski. *Historia 2 arsimi gjimnazor*. Shkup: Prosvetno Dello, 2008, str. 64-80, 121-123.

Skenderbegove pobune, iako su vođene na maloj teritoriji i uglavnom na brdima a ne u gradovima, bile su vanrednih razmera, pošto su imale za protivnika najveću imperiju tog doba. Međutim, ove pobune su bile moguće, između ostalog, i zahvaljujući Skenderbegovom *vazalstvu* u odnosu na italijanske države, koje se u udžbenicima na Kosovu i u Albaniji, ali i u onima u Makedoniji predstavlja kao *alijansa*, dok se u udžbenicima Srbije i Crne Gore uopšte ne pominje. Dalje, u udžbenicima Kosova, Albanije i Makedonije Skenderbegovi ratovi se predstavljaju kao niz pobeda, a ne kao ratovi sa pobedama i porazima, kao što su uistinu i bili. Čak, i kada predstavljaju neki poraz Skenderbega, oni to isključivo pripisuju 'izdajnicima', kao što su Moisi Golemi i Hamza Kastrioti.

Motivi pobuna pod vođstvom Skenderbega, posebno u udžbenicima na Kosovu, Albaniji i Makedoniji, predstavljeni su kao nacionalni – kako bi predvodio albanski narod na putu ka slobodi – međutim, njihovi motivi su bili uglavnom verski, imovinsko-vlasnički, te osveta za ubijenog oca Sultanovom naredbom. Recimo, Sabor u Leži je predstavljen kao ujedinjenje ili nacionalni savez, te se nigde ne potencira da je na tom saboru bilo i vladalaca iz porodica drugih etničkih pripadnosti, kao što je bila porodica Crnojević. Takođe, u stvari to nije bio nacionalni savez, već vojni, i svaki član tog saveza je zadržavao potpunu samostalnost, gde je Skenderbeg bio prvi među jednakima a ne, kako se tvrdi u ovim udžbenicima, vladalac nekakve albanske države.

Kada se navodi da je Skenderbeg podigao zastavu sa dvoglavim orlom u Kruji, ni u jednom od ovih udžbenika se ne pominje da je Skenderbegov otac bio iz Debra, kraj sa mešovitim stanovništvom (albanskim, srpskim, bugarskim i vlaškim), niti da je on bio oženjen ženom iz veoma poznate srpske porodice, Vojsavom Branković, niti da je deci dao pravoslavna vizantijska imena (Konstantin, Đerđ), i slovenska (Repoš, Staniša, Mamica, Vlaica, Jela).

Posebno u udžbenicima na Kosovu, osmanlijsko osvajanje se predstavlja do kraja negativno, međutim osvajanje albanskih prostora se ne može uporediti sa posledicama osvajanja drugih naroda Balkana, posebno Bugarske i Srbije, jer Albanci pre osmanskog osvajanja nisu imali crkvenu organizaciju, ni državnu tradiciju, a ni umetnost i književnost koja bi se mogla nazvati albanskom. Treba imati u vidu da su albanski dinasti pre osmanskog osvajanja izdavali dokumenta na grčkom, latinskom i slovenskom jeziku, a niti jedan jedini dokument na albanskom.

Ali začudo, samo se u udžbenicima Albanije i Makedonije pominju nastojanja za organizovanje antiosmanskog balkanskog pokreta u periodu 1614. – 1620, u kom cilju je organizovano nekoliko balkanskih skupština – 1614. u Kućima, 1616. u Prokuplju, 1620. godine u Beogradu – gde su učestvovali Albanci,

Srbi, Crnogorci i Makedonci, ali koje su propale pošto nije obezbeđena međunarodna podrška.

Što se tiče sukoba između osmanlijskih i austrijskih snaga u jesen 1689. godine, udžbenici Kosova, Albanije i Makedonije predstavljaju samo učešće Albanaca, na čelu sa albanskim katoličkim biskupom, Pjeter Bogdanijem, na strani austrijskih snaga pod rukovodstvom Enee Pikolominija. Ovi udžbenici pobunu Pjetera Bogdanija (udžbenici u Albaniji pogrešno navode „pobuna Franga Bardhija“) predstavljaju kao jedno u nizu neprestanih nastojanja Albanaca za sticanje izgubljene slobode nakon smrti Skenderbega.

Međutim, ovi udžbenici ne pominju da su osmanske snage, koje su se borile protiv austrijskih snaga, bile pod vođstvom Albanca Mahmuta Mahmutbegolija, koji je bio paša u Peći i imao oko 10.000 vojnika, Albanaca i Srba. Isti udžbenici ne beleže ni to da je u to vreme – izuzetak čine udžbenici u Makedoniji – glavni osmanski vezir bio Mehmet Kyprily, pripadnik snažne albanske dinastije u javnim službama Otomanske imperije. Takođe, ovi udžbenici prećutkuju u potpunosti učešće Srba u ovim pobunama, uz austrijske snage i protiv osmanskih, na čelu sa Patrijarhom Arsenijem Čarnojevićem. Čak udžbenici na Kosovu navode da je ova antiosmanska pobuna doživela neuspeh zbog nedostatka podrške ostalih balkanskih naroda.

S druge strane, udžbenici u Srbiji i oni u Crnoj Gori ne predstavljaju uopšte učešće Albanaca u ovim sukobima između austrijskih i osmanskih snaga. Udžbenici u Srbiji predstavljaju samo učešće Srba u ratu protiv osmanskih snaga, i posebno se usredsređuju na povlačenje austrijske vojske prvih dana 1690. godine nakon napada osmanske vojske, koja je opljačkala, ubila i proterala mnoge stanovnike sa Kosova. Ovi udžbenici pretenduju da su sa teritorije Kosova odbegli samo Srbi, te da je ovo proterivanje, poznata kao ‘Velika seoba’, imalo velike razmere.

Srpska historiografija uopšte pretenduje da su izbegli bili samo sa Kosova i da je njihov broj išao do 400.-500. hiljada, međutim udžbenici Srbije iznose da izbegli nisu bili samo sa teritorije Kosova, već i sa prostora Makedonije i Srbije, dok oko broja izbeglih navode da se pretpostavlja da se on kretao negde oko 60. hiljada. Ipak, što se tiče broja raseljenih, međunarodni istraživači, kao na primer Noel Malkolm, tvrde da se taj broj kretao negde oko 30. – 40. hiljada. Udžbenici u Srbiji pretenduju da su napuštena ognjišta Srba na Kosovu i Metohiji u velikoj meri nastanjena od strane islamizovanih albanskih plemena iz Severne i Srednje Albanije. Udžbenici Kosova navode da se zajedno sa austrijskim vojnicima povlačio i izvestan broj stanovnika Kosova, ali da se ne može govoriti o demografskim promenama na Kosovu u to vreme. U stvari, većina raseljenih sa teritorije Kosova su bili Srbi i neosporno je da se etnička

struktura Kosova promenila zbog ovog iseljavanja i dolaska Albanaca sa teritorije današnje Albanije – ovaj se dolazak dešavao iz ekonomskih razloga i zbog osvete, ali i da bi se neutralizovale grupe pljačkaša i pobunjenika među stanovništvom.

Što se tiče albanskih feudalnih porodica, u svim udžbenicima, izuzev onih u Srbiji, one su predstavljene, ali sa posebnim naglaskom porodica Bušati, koja je osnovala Skadarski pašaluk, i porodica Janina, koja je osnovala Janinski pašaluk. Ni u jednom od ovih udžbenika nisu predstavljene albanske feudalne porodice na Kosovu, izuzev u nekim udžbenicima na Kosovu, gde se sasvim telegrafski pominju porodice Begoli i Krueziu. Udžbenici Kosova, ali i okolnih zemalja, trebalo bi da dostojno predstavljaju albanske feudalne porodice na Kosovu, kao što su Begoli u Peći, Krueziu u Đakovici, Rotla u Prizrenu, Đinoli u Prištini i Gnjilanu, i tako redom. Posebno porodica Đinoli je bila toliko snažna početkom 19.-og veka da su njeni pripadnici nazvani „drugim vladalcima“ Kosova, nakon Sultana.

Širenje islama među Albancima se pominje sasvim telegrafski u udžbenicima Albanije i Crne Gore, u onima u Makedoniji se uopšte ne pominje, dok udžbenici Kosova i Srbije se više usredsređuju na ovaj proces, ističući i faktore koji su uticali na njegovo širenje. Udžbenici na Kosovu navode da su u širenju islamske vere uticali: pritisak putem nameta na zemlju koji su plaćali samo hrišćani; uzimanje dečaka od albanskih hrišćanskih porodica i njihovo slanje u Istanbul; kao i reprezalije državnih organa. U stvari, glavni razlozi promene vere među Albancima su bili više materijalne prirode: ekonomski interes, jer su na taj način olakšavane takse; mogućnosti stvaranja karijere; zatim status, odnosno prestiž; zato je i zamah islamizacije Albanaca u gradovima bio intenzivniji. Takođe, još jedan razlog promene vere kod Albanaca je bio taj što su Albanci katolici imali još manje fratara nego tokom srpske srednjevekovne vladavine. Treba reći da nasilna promena vere nije bila tako česta pojava.

Tokom 15.-16. Veka razvijena je sistematska metoda nasilnog regrutovanja male dece, poznata kao *devširme*: obično se oduzimalo po jedno dete na svakih četrdeset kuća, deca su slata u Istanbul, gde su menjali veru, učili turski jezik i obučavali se za vojno služenje. U hrišćanskim selima, razumljivo, *devširme* nije bilo popularno, zato je 1565. godine u Albaniji izbio pobuna protiv nje. Međutim, nigde se ne pominje u ovim udžbenicima da su neki krajevi, kao recimo Novo Brdo, bili oslobođeni od obaveze da daju *devširme*, što se smatralo posebnom privilegijom. Takođe, nigde se ne tvrdi da su Albanci bili posebno cenjeni od sakupljača *devširme* zbog fizičke otpornosti i ratničkih sposobnosti, čak se nigde ne navodi ni podatak da su mnogi od njih uspeali da postanu ljudi od vlasti na najvišim državnim položajima, u nesrazmeru sa njihovim brojem kao stanovništvo: dva glavna vezira 15. veka Ahmet Paša i

Daut Paša, poznato je da su albanskog porekla, a da je ukupni broj albanskih glavnih vezira u istoriji Otomanske imperije, uključujući i mnoge kosovske Albance, kako se smatra dostizao brojku od 42. njih. Od 92 velika vezira koji su upravljali od 15. do 17. veka, albanskog porekla je bilo njih 25., a turskog porekla 19. njih.

Hrišćani su bili uskraćeni od nekih prava, kao što je bilo pravo nošenja oružja, međutim to se uopšte nije poštovalo u albanskim krajevima. Uopšte uzev, hrišćani su imali status stanovništva drugog reda i bili su podvrgnuti osetnoj neravnopravnosti u osmanskom pravnom iskustvu: njihovo svedočenje protiv nekog muslimana na sudu se nije smatralo valjanim, ali s druge strane ima brojnih zapisa o svedočenjima muslimana u prilog hrišćana, a protiv drugih muslimana. Međutim, hrišćanima je bilo dozvoljeno da se pridržavaju njihovog verskog života, da čuvaju crkve i da imaju svoje građanske sudove, čak i da prošire i grade nove crkve – na primer, u drugoj polovini 16.-og veka, u zoni Pečke Patrijaršije je dozvoljena gradnja crkava i manastira.

Tokom poslednja dva veka osmanske vladavine bilo je dosta slučajeva nasilne vladavine na Balkanu, međutim ne može se cela osmanska vladavina oceniti kao nasilna, jer u njenim ranim godinama (barem do kraja 16.-tog veka) bio je to redovni sistem vladavine. Pretenzija da je turska vlast tlačila nacionalni identitet u ranom periodu je neodrživa, jer koncept modernog nacionalnog identiteta još se nije bio pojavio u ovom delu Evrope u to vreme.

Na kraju, u ogromnoj većini udžbenika na Kosovu, ali ne i u onima u Albaniji, ne figurira ni jedan od verskih objekata izgrađenih uglavnom tokom perioda skoro petovekovne osmanske vladavine, kao što su: objekti za verske rituale (džamije, mezdžidi, turbe, tekije); obrazovni objekti (medrese i biblioteke); i ostali objekti (hamami, kameni mostovi, javne česme, kuće za stanovanje, sahatkule, šadrvani, hanovi, čaršije, i tako redom).

Takođe, u udžbenicima na Kosovu, ali ne i u udžbenicima u Albaniji, nisu predstavljeni pisci albanskog porekla koji su pisali na orijentalnim jezicima ili pak na albanskom jeziku sa arapskim pismom, kao što su Suzi iz Prizrena, Mesih iz Prištine, Jahja Dukadini, Koči Beu, Ljutfi Paša, Nazim Berati, Mehmet Akif Ersoj, Šeh Malići iz Orahovca, i mnogi drugi. Udžbenici u Srbiji, Crnoj Gori i Makedoniji uopšte se ne bave ovim pitanjima.

S druge strane, što se tiče škola, u udžbenicima na Kosovu se navodi da osmanska vlast nije dozvoljavala otvaranje škola na albanskom jeziku, međutim Albanci se nisu zaustavili i otvorili prvu školu sa nastavom na albanskom jeziku 7. marta 1887. godine. Udžbenici u Albaniji, pak, su korektniji, jer navode da su u svim albanskim gradovima otvarane islamske škole (medrese), gde se nastava

održavala na turskom ili arapskom jeziku, te dodaju da su u Severnoj Albaniji otvarane škole na albanskom jeziku, dok su u Južnoj Albaniji otvarane škole na grčkom jeziku. Vredi istaći da su Albanci u Jugoslaviji nastavili da pišu arapskim pismom do Drugog svetskog rata.²⁵

.....

25 Malcolm, Noel. *Kosovo - A Short History*. London: Pan Macmillan, 2002, str. 181-201 i 116-180; Schmitt, Oliver. *Kosova: Histori e shkurtër e një treve qendrore ballkanike*. Prishtinë: Koha, 2012, str. 87-127; Schmitt, Oliver. *Shqiptarët - një histori midis Lindjes dhe Perëndimit*. Tiranë: KËB, 2012, str. 56-81 i 120-135; Bartl, Peter. *Shqipëria - nga mesjeta deri sot*. Prizren: Drita, 1999, str. 44-78; Gawrych, George. *Gjysmëhëna dhe shqiptarja - sundimi otoman, islamizimi dhe shqiptarët 1874-1913*. Tiranë: Bota Shqiptare, 2007; Revista Përpjekja 28-29. *Skënderbeu i kërkimit shkencor*. Tiranë: 2012.

4.2. Albanski nacionalni preporod

Kako su predstavljene reforme Tanzimata i albanske pobune, zatim Albanski nacionalni preporod, deportacija Albanaca muslimana sa teritorije Niškog sandžaka 1877.-1878., kao i Prizrenska liga sa Pečkom ligom, odnosno političke grupe Albanaca u ovom periodu, njihovi politički ciljevi, njihova saradnja sa 'neprijateljima'?

U vezi gore navedenih tema, ovo je srž tretiranja u **udžbenicima na Kosovu**:

- '30.-tih godina 19. veka preduzet je niz administrativnih, finansijskih, vojnih i obrazovnih reformi, koje pripadaju razdoblju Tanzimata. Albanski krajevi su podeljeni u četiri vilajeta, počela je regrutacija redovnih vojnika koji su trebali da služe mnogo godina daleko od svoje zemlje. Ove reforme su pogoršale stanje, i kao posledica toga izbio je niz antiosmanskih pobuna, koje su započele '30.-ih godina i nastavile se do '70.-ih godina 19. veka. Među zahtevima pobunjenika, najvažniji je bio zahtev za upravljanjem zemljom od strane Albanaca. Pobune iz razdoblja Tanzimata su imale narodni karakter; u njima su učestvovali Albanci iz raznih krajeva, bez razlike na veroispovest. Pobunjenici su se borili protiv nacionalnog tlačenja i ekonomskog izrabljivanja, primoravši Osmansko carstvo da u dosta krajeva, posebno u onim brdskim, odloži primenu reformi, međutim oni nisu postigli željeni uspeh, pošto su surovo ugušeni od strane osmanske vojske.
- Albanski nacionalni preporod je bio širok pokret koji je imao za cilj oslobođenje i ujedinjenje svih albanskih krajeva u jednu nezavisnu državu. Počeo je '30.-ih godina 19. veka i okončan je 1912. godine proglašenjem Nezavisnosti Albanije. Među preokupacijama preporoditelja bilo je formiranje zajedničke azbuke. Naum Većiljhardži je 1825. godine osnovao albansku azbuku, a 1844. godine je napisao i prvi bukvar na albanskom jeziku.
- Srpska vojska je izvršila genocid i teror nad albanskim stanovništvom 1877.-1879. godine, primorala je na nasilno iseljenje iz 640. naselja iz oblasti Niškog sandžaka i drugih 160. hiljada albanskih stanovnika, koji su bili primorani da pronađu utočište u dubinu Kosovskog vilajeta – a koji su i dan danas poznati kao muhadžiri (izbeglice). Ova nasilna i masovna iseljavanja su izvršile etničko čišćenje albanskih naselja i njihovu kolonizaciju srpskim stanovništvom.
- Albanci su vodili neprestani rat za oslobađanje od osmanskih osvajača koji su im uskraćivali nacionalna i građanska prava: obrazovanje na maternjem jeziku, administraciju, sudstvo. Albanski predstavnici iz svih krajeva, bez razlike na veroispovest, okupili su se 1878. godine i

osnovali Prizrensku ligu, koja je organizovala svoju vojsku kako bi proterala osvajače i osnovala nezavisnu albansku državu. Osmansko carstvo je 1881. godine, sa velikim vojnim snagama ugušila Prizrensku ligu, hapseći i ubivši njene glavne čelnike, međutim Albanci nikada nisu obustavili otpor protiv osmanskih osvajača.

- I nakon gušenja Prizrenske lige nastavljena je borba Albanaca za oslobođenje i nacionalno ujedinjenje. U tom cilju je 1899. godine osnovana Pečka liga. Ideolog formiranja te svealbanske Lige bio je Hadži Zeka. U Skupštinu Pečke lige učestvovalo je oko 500. predstavnika iz mnogih albanskih krajeva i odlučeno je da se fomiraju ogranci Lige u celoj Albaniji. U nekim udžbenicima se navodi i da je: zadatak Pečke lige bila borba protiv rasparčavanja albanskih krajeva od strane susednih država, ali da zahtev za autonomijom nije iznet od strane Hadži Zeke i njegovih sledbenika, zbog nepovoljne političke situacije i stava konzervativnih elemenata.²⁶

Srž tretiranja u **udžbenicima u Albaniji** je sledeća:

- Reforme Tanzimata su obuhvatale reforme u administraciji, vojsci, finansijama i obrazovanju. Albanske teritorije su podeljene u četiri vilajeta (Skadar, Kosovo, Bitolja i Janina). U upravi su postavljeni strani službenici imenovani od strane Istambula, u vojsci je uspostavljeno obavezno služenje vojske bez nadoknade, a takse su povećane i prikupljane od strane osmanskih zvaničnika, dok u obrazovanju osim verskih škola su otvorene i državne škole. Osmanska država je izjednačavala naciju sa verom, i kao posledica toga nije priznavala albansku naciju, negirajući pravo na jezik i pravo na otvaranje škola na albanskom jeziku. Albanci su se usprotivili reformama Tanzimata, i od '30.-ih godina do '70.-ih godina 19. veka na albanskim teritorijama su izbile velike pobune protiv osmanske vladavine. Pobunjenici su ugušeni pošto je Sultan upotrebio velike vojne snage.
- Albanski nacionalni preporod se razvio tokom 19. veka i dopire do 1912. godine, imajući kao glavni cilj oslobađanje i nezavisnost zemlje putem oružane borbe, ujedinjenje svih Albanaca u jednu naciju bez razlike na veroispovest i krajeve u kojima su živeli, ujedinjenje svih albanskih krajeva u jednu državu. Na planu nacionalnog obrazovanja, preporoditelj Naum Većiljhardži je sastavio azbuku i napisao prvi albanski bukvar 1844. godine. Srbija, Crna Gora i Grčka si imale za cilj

.....
26 Rexhepi, Fehmi i Frashër Demaj. *Historia 5*. Prishtinë: Libri Shkollor, 2013. str. 57-60; Rexhepi, Fehmi i Frashër Demaj. *Historia 10*. Prishtinë: Libri Shkollor, 2013. str. 53-65; Rexhepi, Fehmi i Frashër Demaj. *Historia 11*. Prishtinë: Libri Shkollor, 2013. str. 37-47; Bajraktari, Jusuf i Arbër Salihu. *Historia 12*. Prishtinë: Libri Shkollor, 2013. str. 52-65;

da prošire svoje države obuhvatajući i albanske teritorije. U Albanskom nacionalnom pokretu postojale su dve struje: prva je zahtevala autonomnu državu u okviru Osmanskog carstva, što bi kasnije vodilo do nezavisnosti Albanije, pošto s početka nezavisna Albanija ne bi mogla da se odupre pretnjama susednih država; dok je druga struja zahtevala trenutno proglašenje nezavisnosti Albanije, čak i oružanom borbom protiv osmanskih osvajača. Ove dve struje će postojati do proglašenja nezavisnosti Albanije.

- Ne navodi se ništa oko proterivanja Albanaca iz Niškog sandžaka 1877.-1878. godine.
- Rusko-turski rat, koji je izbio aprila 1877. godine, okončan je pobedom Rusije februara 1878. godine potpisivanjem Sanstefanskog Mirovnog ugovora, prema kojemu je Osmanskom carstvu oduzeto oko 80% teritorija na Balkanu. Albanija se uopšte nije pominjala, i pošto je bila sastavljena od tri veroispovesti, nije bila priznata kao nacija. Ovo je uznemirilo Albance i podstaklo ih da reaguju. Decembra 1877. godine osnovan je Glavni komitet za zaštitu prava albanske nacionalnosti (Istambulski komitet) pod vođstvom Abdulj Frašerija. 10. juna 1878. godine u Prizrenu je osnovana Prizrenska liga, na kojoj su učestvovali delegati iz većeg dela albanskih krajeva, ali na kojoj nisu uspeli da učestvuju svi delegati sa juga. Prizrenska liga se protivila rasparčavanju albanskih krajeva. U sklopu nje postojale su dve struje: nacionalna struja koja je imala za cilj da Ligi da nacionalni karakter, i verska struja, iza koje je stajalo Osmansko carstvo, a koja je imala za cilj da Ligi da muslimanski karakter i da obuhvati sve muslimane Balkana. 17. juna 1878. godine donet je Kararname (Akt odluka), kojim se zbog uticaja proosmanske struje, iznosila vernost prema Osmanskom carstvu i Liga se predstavljala kao organizacija koja je štitila muslimane na Balkanu. Međutim, u mnogim ograncima Lige, kako na severu, tako i na jugu Albanije, prevladala je nacionalna platforma. Tako, jula 1878. godine se ponovo sastala Skupština Lige, koja je usvojila novi statut koji je Prizrensku ligu proglasio Albanskom ligom. Berlinski Kongres je razmotrio Sanstefanski mirovni ugovor, ali ipak Grčkoj, Srbiji i Crnoj Gori su dati krajevi nastanjeni Albancima. Takođe, Berlinski Kongres nije uzeo u obzir zahteve Albanaca i tretirao ih je u skladu sa njihovom veroispovešću: muslimane kao Turke, pravoslavne kao Grke, katolike kao Latine. Osmansko carstvo se nije pokazalo sposobnim da zaštiti albanske teritorije, zato su se odnosi između Prizrenske lige i Osmanskog carstva zaoštrili: snage Prizrenske lige se nisu povinovale Osmanskom carstvu i oružano su se suprotstavile njegovim snagama, čak ubivši Sultanovog izaslanika, Mehmet Ali Pašu Madžarija. Prizrenska liga je iznela zahtev za stvaranje autonomnog albanskog vilajeta u okviru

Osmanskog carstva. Ova liga je silom ugušena od strane Osmanskog carstva, a njeni čelnici su uhapšeni i osuđeni na doživotnu robiju. Ona je bila prvi oslobodilački pokret nacionalnog karaktera u kojem su učestvovali svi albanski krajevi.

- Krajem 19. veka Albanci su ponovo izneli pitanje autonomije za albanske krajeve, koje je podrazumevalo ujedinjenje četiri albanska vilajeta i upotrebu albanskog jezika u administraciji i školama. Iz tog razloga, čelnici Albanske nacionalne lige su razmišljali o formiranju organizacije slične Prizrenskoj ligi. Januara 1899 godine u Peći je osnovana Pečka liga na čijem je čelu postavljen Hadži Zeka. Njen osnovni zadatak je bila odbrana albanskih krajeva od rasparčavanja. U proleće 1900. godine Pečka liga je rasformirana.²⁷

Sklonosti **udžbenika u Srbiji** su sledeći:

- U Staroj Srbiji, pravoslavni Srbi su živeli izmešani sa domaćim muslimanima i Arbanasima (Albancima). Stara Srbija je bila podeljena na nekoliko sandžaka, od kojih su najpoznatiji bili novopazarski, niški i prizrenski. Srbi su bili svugde većinsko stanovništvo, osim u Metohiji i nekim perifernim delovima Kosova. Tamo su većinski deo stanovništva činili Albanci muslimanske veroispovesti, iseljeni sa severa Albanije, uglavnom nakon 1690. godine. Centar srpskih nacionalnih poslova bili su manastiri (Dečane, Peć, Gračanica) i nekoliko velikih gradskih centara (Priština, Gnjilane, Prizren, Skoplje).
- Centralni deo Stare Srbije, posebno Kosovo i Metohija, od 1844. godine do 1875. godine bio je utonuo u anarhiju. Kosovski Srbi su u znatnom broju učestvovali u Prvom srpskom ustanku, međutim kasnije, u 1820.-im, na Centralnom Kosovu oni su bili podvrgnuti oštrim merama albanskih prevarantskih paša. Da bi stvorili prostora svojim rođacima iz severne Albanije kako bi nastanili plodne ravnice Metohije i Kosova, oni su proterali Srbe i nastanili njihova sela. Srpski mitropoliti u Prizrenu su često bili meta nipodaštavanja i albanskih napada, a srpski manastiri su zaštićeni od stalnih pljački plaćanjem velikih suma novaca lokalnim albanskim siledžijama. Srbi u Staroj Srbiji su očekivali da će oslobođenje doći preko Istočne krize. Preci Srba, pod komandom majora Radomira Putnika su početkom 1878. godine stigli do Gračanice, i tu su održali svečani pomen junacima Kosovske bitke. Ipak, rusko-turski mir je primorao Srbe da napuste Kosovo. Sredinom 19. veka, tokom čestih

27 Dërguti, Menduh, Sonila Boçi i Ledia Dushku. *Historia 9*. Tiranë: Botime Shkolllore Albas, 2013, str. 44-64; Dërguti, Menduh, Ledia Dushku, Ferit Duka i Sonila Boçi. *Historia 12*. Tiranë: Botime Shkolllore Albas, 2013, str. 85-94.

arbanaških pobuna protiv lokalnih vlastodržaca i reformi sultana, srpske čaršije u Prištini, Prizrenu, Mitrovici i ostalim gradovima su opljačkane i zatvarane.

- Ne navodi se ništa o Albanskom nacionalnom preporodu.
- Iz oslobođene južne Srbije, na Kosovu su stigli proterani Albanci iz Toplice i Jablanice. Albanci su se, zbog gubitka imovine u Srbiji, svetili kosovskim Srbima. Zbog toga, veliki broj Srba iz pograničnih zona je prešao u Kraljevinu Srbiju, ostavljajući svoja imanja Albancima.
- Albanska Prizrenska liga (takozvana Prizrenska liga 1878.-1881.) je pokušala da celu teritoriju Stare Srbije, Albanije i Makedonije predstavi kao neospornu albansku teritoriju. Iz tog razloga, Stara Srbija (Kosovo) će biti prostor na kojem će srpsko stanovništvo stalno i nekažnjivo biti tlačeno i iseljeno usled proterivanja od strane Albanaca.
- Ne navodi se ništa o Pečkoj ligi.²⁸

U udžbenicima u Crnoj Gori srž tretiranja je sledeća:

- Ne navodi se ništa oko reformi Tanzimata i albanskih pobuna od '30.-ih godina do '70.-ih godina 19. veka.
- Zbog viševjekovnog života u okviru Osmanskog carstva i većinskog muslimanskog stanovništva, Albanci su veoma kasno počeli sa stvaranjem svoje nacionalne kulture. Albanci muslimani su upotrebljavali tursko/arapsko/persijsko pismo, dok su Albanci katolici koristili latinsko pismo. Zbog identifikacije sa osmanlijama, Albanci su učili u osmanskim školama. Samo tokom '40.-ih godina 19. veka počinje borba Albanaca za sopstveno pismo i jezik. Na čelu ovog pokreta bio je Naum Većiljhardži, koji je sastavio albansku azbuku i objavio prvi albanski bukvar.
- Ne navodi se ništa o proterivanju Albanaca iz Niškog sandžaka tokom 1877.-1878. godine.
- U periodu 1875.-1878. godine grupa uticajnih Albanaca je u Istambulu osnovala Komitet za zaštitu prava Albanaca i sačinila program teritorijalne autonomije Albanaca u četiri vilajeta (Skadar, Kosovo, Bitolja i Janina). Međutim, uslovima koje je Rusija nametnula Osmanskom carstvu Sanstefanskim mirovnim ugovorom, stavljen je pod znak pitanja program za teritorijalnu autonomiju, pošto su rubni delovi ovih vilajeta pripali Bugarskoj, Srbiji, Crnoj Gori i Grčkoj. Albanski čelnici su iskoristili nezadovoljstvo Austrougarske i ostalih Velikih sila kako

.....
28 Bataković, Dušan. *Istoria 7*. Beograd: Zavod za udžbenike, 2011, faqe 174-175.

bi revidirali Sanstefanski mirovni ugovor na Berlinskom Kongresu. Na pragu Berlinskog kongresa, Albanci su osnovali Prizrensku ligu. Čelnici Lige su zatražili da se razmotri i albansko pitanje, ali njihovi zahtevi nisu uzeti u obzir. Liga se vojno suprotstavila odlukama da se Plav i Gusinje daju Crnoj Gori, i Grčkoj delovi Severnog Epira. Albansko-crnogorki konflikt je rešen uz posredovanje Velikih sila, dajući Crnoj Gori Ulcinj umesto Plava i Gusinja. Pošto je Liga zbog zahteva za punom autonomijom stupila u otvoreni konflikt sa Osmanskim carstvom, ono je upotrebilo silu i ugušilo Ligu krajem 1881. godine, hapseći i internirajući njenje čelnike.

- 1899. godine u Peći, na programu Prizrenske lige, osnovana je Pečka Liga. Nakon mladoturske revolucije 1908. godine, nezadovoljni stavovima vlasti, od 1909. godine do 1912. godine Albanci su nastojali da pobunama ostvare autonomiju, ali ne stavljajući pod znakom pitanja teritorijalni integritet Osmanskog carstva. Svoju političku sudbinu Albanci su povezali sa odbranom Osmanskog carstva.²⁹

Sadržaj **udžbenika u Makedoniji** ima sledeću okosnicu:

- '30.-ih godina 19. veka, u razoblju Tanzimata preduzet je niz administrativnih, finansijskih, vojnih i obrazovnih reformi, čiji je cilj bio uspostavljanje centralizovane uprave i jačanje vojske, čime će svi državljani Osmanskog carstva biti ravnopravni, bez obzira na veroispovest ili naciju. Tako, Osmansko carstvo je postavilo visoke osmanske funkcionere u administraciji, koji nisu poznavali ni jezik ni običaje Albanaca, započelo sa regrutiranjem redovne vojske, povećalo takse, i tako redom. Pošto je Osmansko carstvo izjednačavalo naciju sa verom, nije priznalo Albance kao posebnu naciju i nije im priznalo pravo razvoja obrazovanja u celoj Albaniji. Ove reforme su pogoršale stanje, i kao posledica toga izbio je niz antiosmanskih pobuna počev od '30.-ih godina, i koje su trajale do '70.-ih godina 19. veka. Među zahtevima pobunjenika najvažniji je bio zahtev za upravljanje zemljom od strane samih Albanaca. Albanski pobunjenici su zahtevali od Sultana da budu izuzeti od reformi i da im se prizna pravo na autonomnu samoupravu. Pobune iz perioda Tanzimata su imale narodni karakter, i u njima su učestvovali Albanci iz raznih krajeva, bez razlike na veroispovest. Pobunjenici su se borili protiv nacionalnog tlačenja i protiv ekonomskog izrabljivanja, primoravši Osmansko carstvo da u planinskim oblastima odgodi primenu reformi.

.....

²⁹ Andrijasheviq, Zhivko, Sait Shabotiq, Dragutin Papoviq i Sllobodan Drobnjak. *Historia B*. Podgoricë: Enti i Teksteve dhe i Mjeteve Mësimore, 2008, str. 85; Borožan Gjorgje, Sasha Knezheviq i Sait Shabotiq. *Historia 3*. Podgoricë: Enti i Teksteve dhe i Mjeteve Mësimore, 2009, str. 138-139.

- Albanski nacionalni preporod je bio širok pokret koji je imao za cilj oslobođenje i ujedinjenje svih albanskih krajeva u jedinstvenu nezavisnu državu. On je započeo '30.-ih godina 19. veka i okončan je 1912. godine proglašenjem Nezavisnosti Albanije.
- Ne navodi se ništa oko deportacije Albanaca muslimana iz krajeva Niškog sandžaka 1877.-1878. godine.
- Sanstefanskim mirovnim ugovorom između Osmanskog carstva i Rusije, koji je potpisan 3. marta 1878. godine, bilo je predviđeno da se znatan deo albanskih teritorija daju Bugarskoj, Srbiji i Crnoj Gori. To je podstaklo nezadovoljstvo među Albancima. I Velike sile (Nemačka, Engleska, Francuska, Italija, Austrougarska i Rusija) su bile nezadovoljne, zato su odlučile da sazovu međunarodni kongres u Berlinu. U takvoj situaciji, albanski predstavnici iz svih krajeva su, 10. juna 1878. godine, osnovali u Prizrenu opšti savez nacionalnog karaktera za odbranu albanskih etničkih teritorija od rasparčavanja. Kada je Osmansko carstvo uvidelo da ne može sprečiti održavanje Skupštine Prizrenske lige, pokušalo je da je iskoristi za svoje ciljeve i pokušalo da joj da islamski karakter. Berlinski kongres je izmenio neke odluke Sanstefanskog ugovora, ali su i odluke ovog Kongresa podstakle nezadovoljstvo među Albancima zbog urušavanja teritorijalne celokupnosti i njihovih nacionalnih interesa. Prizrenska liga je organizovala svoje oružane snage za odbranu albanskih teritorija. Zbog pritiska Velikih sila, Osmansko carstvo je pokušalo da ubedi Albance da se ne usprotive odlukama Berlinskog kongresa, i zato je poslalo maršala Mehmet Ali Pašu na Kosovo, kojeg su snage Prizrenske lige ubile u Đakovici. Prizrenska liga je za cilj imala autonomiju kao prvi korak ka nezavisnosti. 1881. godine Osmansko carstvo se vojno suprotstavilo Prizrenskoj ligi, vršeći neviđen teror.
- U cilju suprotstavljanja pretenzijama susjednih država prema albanskim teritorijama, albanske patriote su osnovale novu ligu na primeru Prizrenske lige, koja je nazvana Pečka liga. Pod vođstvom Hadži Zeke, ona je osnovana januara 1899. godine uz učešće oko 500 predstavnika, uglavnom sa Kosova. Zadatak Pečke lige je bila borba protiv rasparčavanja albanskih krajeva od strane susjednih država, dok je zahtev za autonomijom ostavljen za kasnije. Pečka liga je uznemirila Osmansko carstvo, te je zato sa velikim vojnim snagama 1900. godine ugušilo i Pečku ligu.³⁰

.....
 30 Boshkoski, Millan, Nebi Dervishi, Silvana Sidorovska – Cupovska, Natasha Kotlar, Jordan Ilioski, Dimko Popovski. *Historia 2 arsimi gjimnazor*. Shkup: Prosvetno Dello, 2008, str. 126-138.

Sažetak

U prvoj polovini 19.veka Osmansko carstvo je, u cilju da se pretvori u savremenu državu, počelo sa primenom niza reformi u vojsci, kao što su: suspenzija janičarskih jedinica, suspenzija zastarelog sistema timara, slanje oficira na obuku u Francusku, nošenje uniformi zapadnog stila, i tako redom. Ovo je bilo praćeno reformama u obrazovanju, razvijanjem državnog školskog sistema, kao i proglašenjem jednakih prava za nemuslimane. Udžbenici istorije na Kosovu i u Albaniji, ali i u Makedoniji, predstavljaju ove reforme samo kao tlačenje Albanaca koji su se borili za slobodu protiv osmanskih osvajača, dok udžbenici u Srbiji i Crnoj Gori ih ne pominju uopšte. Istina, za oživotvorenje ovih reformi, Osmansko carstvo je moralo da preuzme realnu vlast od čelnika provincija, koji su činili sve da sačuvaju svoja mala lokalna carstva.

Početak 19. veka, širenje nacionalističkih ideja – proterivanje osmanskih osvajača i stvaranje nezavisnih nacionalnih država – vodilo je konfliktima i sa provincijskim vladarima i sa Istanbulom, zato ova opcija nije uzimana u obzir od strane muslimanskog stanovništva, uključujući tu i Albance, koji su ostanak u Osmanskom carstvu smatrali garancijom protiv osvajanja i proterivanja od strane drugih. Ovo se korektno predstavlja samo u udžbenicima u Crnoj Gori. U stvari, među glavnim razlozima pobuna nisu bili zahtevi za autonomijom i nacionalnim oslobođenjem, već zahtev da ne budu regrutovani, protivljenje uniformama zapadnog stila, nove takse, nastojanja za razoružanje stanovništva, i tako redom.

Ni u jednom od udžbenika ovih zemalja se ne pominje da su muslimani i hrišćani, Albanci i Srbi, 1822. godine organizovali veliki protest – koji nije bila pobuna, već žalba upućena najvišoj vlasti – sa zahtevom za ostavkom tiranskog vladara, Malić Paše Đinolija, koji je vladao iz Prištine. Takođe, ni u jednom od udžbenika ovih zemalja se ne pominju lokalni vladari u Prizrenu tokom ovog perioda iz porodice Rotla – Rustem Rotla a zatim i Mahmut Rotla, koji su imali izrazitu naklonost prema Srbima.

Treba dodati da je u ovo vreme nametnut novi sistem državnih škola na Kosovu na turskom jeziku za muslimane, na srpskom jeziku za pravoslavne, uglavnom za Srbe, i na italijanskom jeziku za katolike. Svakoj zajednici je bilo dozvoljeno da otvori škole na svom jeziku, a bilo je dozvoljeno i finansiranje ovih škola od strane susednih država, međutim osmanska država je ipak Albancima negirala pravo na otvaranje škola. Ovo se pominje u udžbenicima na Kosovu, u Albaniji i Makedoniji, ali ne potencirajući razloge tog uskraćivanja, koji se mogu naći samo u udžbenicima Crne Gore: većina Albanaca su bili muslimani, upotrebljavali su arapsko pismo, identifikovali se sa osmanlijama i učili su u osmanskim školama.

Udžbenici na Kosovu, u Albaniji i Makedoniji predstavljaju Albanski nacionalni preporod, koji je započeo '30-ih godina 19. veka i koji je okončan proglašenjem nezavisnosti Albanije 1912. godine, kao široki pokret koji je imao za cilj oslobađanje i ujedinjenje svih albanskih krajeva u jedinstvenu i nezavisnu državu. Udžbenici u Srbiji ne predstavljaju uopšte Albanski nacionalni preporod, dok oni u Crnoj Gori ga predstavljaju na mnogo korektniji način, tvrdeći da su Albanci uglavnom nastojali da ostvare autonomiju ne osporavajući teritorijalni integritet Osmanskog carstva.

Po ovoj tački izuzetak čine samo udžbenici u Albaniji, koji portretizuju dve struje unutar Albanskog nacionalnog pokreta, ali iskrivljujući im ciljeve. Po njima, jedna je struja zahtevala autonomnu državu u okviru Osmanskog carstva, što bi kasnije vodilo do nezavisnosti Albanije, dok je druga zahtevala trenutno proglašenje nezavisnosti Albanije, čak i ratujući sa osmanskim osvajačima. U stvari, u velikoj meri, struje unutar Albanskog nacionalnog pokreta su se razlikovale u odnosu na oblik autonomije u sklopu Osmanskog carstva.

Masovno proterivanje Albanaca muslimana iz Srbije, iz krajeva Niškog sandžaka tokom 1877.-1878. godine, uopšte se ne pominje u udžbenicima Crne Gore i Makedonije, a čak ni u onim u Albaniji. Začudo, udžbenici u Srbiji navode da su iz oslobođene južne Srbije na Kosovo stigli proterani Albanci iz Toplice i Jablanice, ali ne specificuju ko ih je i zašto proterao. Takođe, ovi udžbenici dodaju da su se Albanci zbog gubitka imovine u Srbiji svetili kosovskim Srbima, zbog čega je veliki broj Srba iz pograničnih zona prešao u Kraljevinu Srbiju, ostavljajući svoja imanja Albancima.

Naravno, ovo proterivanje figurira u udžbenicima na Kosovu, ali brojke koje daju ovi udžbenici o 160. hiljada proteranih Albanaca iz tih krajeva svi su izgledi da su preuveličane. Noel Malkolm kaže da iako nedostaju precizne brojke, jedna savremena studija dolazi do zaključka da je u čitavom tom regionu bilo 110 hiljada Albanaca, a da broj muhadžira (izbeglica) koji su se smestili na teritoriji Kosova tokom 1877.-1878. godine, u približnoj proceni, proizilazi da je oko 50 hiljada. Takođe, ovi udžbenici ne ističu nigde da su se osim Albanaca, na sadašnju teritoriju Kosova smestio i manji broj slovenskih muslimana. U ovim udžbenicima se ne navode primeri kao, recimo, slučaj komandanta srpske vojske koji nije pristao da protera Albance iz grada Vranja sa obrazloženjem da su oni krotki i mirni.

Ni u jednom od ovih udžbenika, osim u onim u Srbiji, se nigde ne pominje da je ovo proterivanje Albanaca muslimana iz tih krajeva i njihovo nastanjivanje na sadašnju teritoriju Kosova uticalo na zaoštavanje odnosa između muslimana i hrišćana na Kosovu – muhadžiri (izbeglice) su imali veoma neprijateljski

stav prema domaćim hrišćanima, posebno prema pravoslavnim Srbima. Takođe, nigde se ne pominje da je delimično i zbog ovog stava bilo stalnog iseljavanja Srba sa Kosova (naravno, bilo je i drugih razloga za iseljavanje, kao što je opšta stagnacija, slaba administracija, bolji život u Srbiji, i tako redom). U vezi brojki raseljenih Srba sa Kosova u periodu 1878.-1912. godine, Malkolm kaže da se brojka od 60. hiljada čini razložnom pretpostavkom.

Što se tiče Prizrenske lige, treba reći da se u Prizrenu nisu okupili – kako to pretenduju posebno udžbenici Kosova i Albanije, ali i oni u Makedoniji – svi predstavnici albanskih krajeva, jer je ogromna većina predstavnika u Skupštini u Prizrenu bila sa Kosova i iz Malesije, dok je iz južne Albanije bilo samo dva predstavnika, jedan od kojih je Abdulj Frašeri. U vezi verske pripadnosti učesnika Prizrenske lige, posebno udžbenici na Kosovu i u Albaniji, ali i oni u Makedoniji, pretenduju na obuhvatnost svih albanskih verskih zajednica, ali su samo pet delegata okupljenih u Prizrenu bili hrišćani, čak se na kraju prvog dokumenta usvojenog od Prizrenske lige navodi da je ‘ovaj dokument potpisalo 47 poslanika **muslimana**, svi iz gradova severne Albanije i Bosne’. U ovom dokumentu, koji se zove Kararname ili Akt odluka, i koji je usvojen 18. juna 1878. godine, ne govori uopšte o školama, o ujedinjenju albanskih krajeva u jedan vilajet, o autonomiji, a utoliko manje o nezavisnoj albanskoj državi.

U udžbenicima Kosova se pominje samo da je Osmansko carstvo 1881. godine sa velikim vojnim snagama ugušilo Prizrensku ligu, hapseći i ubivši njene glavne čelnike, ali se ne pominje saradnja između Prizrenske lige i Vlade Osmanskog carstva (što se pominje samo u udžbenicima Crne Gore), iako je u početku osmanska vlast gajila velike simpatije za Prizrensku ligu i nije stvarala nikakve prepreke za njeno formiranje, jer je ova potonja imala za cilj da sačuva prostore nastanjene Albancima koji su do tada bili pod vladavinom Osmanskog carstva. Zato, već u članu 1 Kararname se navodi da se Prizrenska liga osniva u cilju protivljenja svakoj vladi, osim one Visoke Porte, a u članu 2 se ističe da je cilj Prizrenske lige “... da zaštiti carska prava neokaljane ličnosti Njegovog visočanstva Sultana, našeg vladaoca”. Dalje, ovaj se dokument poziva na šerijat što se tiče zaštite života, imovine i časti vernih drugova nemuslimanske veroispovesti, a u zadnjem članu se navodi da će “Liga preći sa kolena na koleno, na decu naše dece i onaj ko se odvoji od nje biće smatran ‘izdajnikom islamske vere’ i biće proklet i prezren sa naše strane.”

Saradnja Prizrenske lige sa Osmanskim carstvom je okončana pošto je gnevna masa Albanaca ubila u Đakovici Mehmet Ali Pašu, izaslanika Osmanskog carstva koji je dolazio da ubedi Albance da prihvate odluke Berlinskog kongresa o promeni granica. Samo nakon godinu i nešto od osnivanja Prizrenske lige, oktobra 1879. godine, u skupu održanom u Prizrenu, Liga se složila da prihvati program autonomije, a nakon skoro tri godine, na velikom skupu u Prizrenu,

Liga izjavljuje da će se angažovati za punu nezavisnost, što osnažuje odlučnost Osmanskog carstva da je silom uguši. Nakon nasilnog gušenja Prizrenske lige od strane Osmanskog carstva, tokom tri naredne decenije je bilo raznih pobuna na Kosovu, ali su sve bile lokalne i kratkog veka.

Takođe, ni u jednom od udžbenika se ne predstavljaju ni političke grupacije u periodu Prizrenske lige. Udžbenici Kosova, Albanije i Makedonije kažu samo "albanski nacionalni pokret", stavljajući tako do znanja da je postojala samo jedna politička snaga sa istorijskim kontinuitetom koja je vodila neprestanu borbu za oslobođenje od osmanskih osvajača. U Prizrenskoj ligi postojale su dve struje: *muslimanski tradicionalisti*, koji su dominirali posebno na Kosovu, i *intelektualci autonomisti*, koji su uživali simpatije uglavnom van Kosova. Ove se struje ne pominju u udžbenicima Srbije i Crne Gore, koji Prizrensku ligu predstavljaju sasvim površno.

Pečka liga, kojom je rukovodio vatreni muslimanski klerik, Hadži Zeka, uopšte se ne predstavlja u udžbenicima Srbije i Crne Gore, ali se tretira u udžbenicima Kosova, Albanije i Makedonije. Ova Liga se angažovala za autonomiju visokog stepena u sklopu Osmanskog carstva, a ne za nezavisnost ili nacionalno ujedinjenje, kako to pretenduju neki udžbenici istorije na Kosovu. Ni u jednom od ovih udžbenika se nigde ne pominje da je rival Hadži Zeke, Riza beg Krueziu iz Đakovice, zahtevao da se nastojanja pokreta usmere samo protiv neprijatelja Sultana, a ne protiv Sultana. Takođe, udžbenici Kosova i Albanije, ali ne i oni u Makedoniji, navode da su učesnici Skupštine Prizrenske lige bili iz mnogih albanskih krajeva, ali, u stvari, ogromna većina njih je bila sa Kosova.

Prvenstveni cilj Pečke lige bilo je primirje i obustava osvete između svih Albanaca, zato je i bila poznata kao Besa ili Besa-Besë. Pečka liga se usredsredila uglavnom oko teritorijalne odbrane. Program od 12 tačaka Pečke lige započinjao je izražavanjem vernosti prema Sultanu i besom nad Kuranom, što se ne pominje ni u jednom od udžbenika. Autonomija se nije pominjala na toj listi, kako to pretenduju udžbenici Kosova i Albanije, ali je bilo nekih autonomističkih elemenata, kao što su: ujedinjenje četiri vilajeta u jedinstvenu albansku jedinicu, osnivanje domaćih muslimanskih komiteta koji bi čuvali javni red i koji bi primenjivali Šerijat i Kanon Leke Dukadžinija. Zadatak Pečke lige je bila borba protiv rasparčavanja albanskih teritorija od strane susednih država, ali zahtev za autonomijom Hadži Zeka i njegovi sledbenici nisu izneli, i zbog nepovoljne političke situacije i stavova konzervativnih elemenata.

O napadima na srpske pravoslavne objekte na Kosovu govore samo udžbenici Srbije, koji navode da su oni često bili meta nipodaštavanja i albanskih napada, koji su zaštićeni od stalnih pljački plaćajem velikih suma lokalnim albanskim siledžijama. S druge strane, oko staranja o ovim objektima ne govori se u udžbenicima niti jedne strane. Recimo, nigde se ne pominje da je Isa Boletini čuvao srpsku pravoslavnu zajednicu u regionu Mitrovice, da je čak za to bio nagrađen odličjem od strane srpskog konzula. Nigde se ne pominje ni da su čuvari Albanci štitili Manastir Visoki Dečani.³¹

.....

31 Malcolm, Noel. *Kosovo - A Short History*. London: Pan Macmillan, 2002, str. 181-201 i 217-238; Schmitt, Oliver. *Kosova: histori e shkurtër e një treve qendrore ballkanike*. Prishtinë: Koha, 2012, str. 47-133; Schmitt, Oliver. *Shqiptarët – një histori midis Lindjes dhe Perëndimit*. Tiranë: K&B, 2012, str. 136-168; Bartl, Peter. *Shqipëria – nga mesjeta deri sot*. Prizren: Drita, 1999, str. 78-105; Gawrych, George. *Gjysmëhëna dhe shqijponja – sundimi otoman, islamizimi dhe shqiptarët 1874-1913*. Tiranë: Bota Shqiptare, 2007; Potpuni tekst Kararname ili Akta o odlukama Prizrenske Lige može se naći u: Belegu, Xhafer, "Lidhja e Prizrenit dhe veprimet e saj", Tiranë, 1939.

**5. KOSOVO
POD SRPSKOM
VLADAVINOM
1912. – 2000.**

5.1. Kosovo 1912. – 1913.

Ovo potpoglavlje konkretno istražuje način predstavljanja albanske pobune 1912. godine, oslobađanje / okupaciju Kosova oktobra i novembra 1912. godine, zajedno sa zločinima izvršenim od srpskih snaga u periodu oktobar 1912. – mart 1913. godine, proglašenje nezavisnosti Albanije 28. novembra 1912. godine, kao i Londonsku Konferenciju 1912. – 1913. godine.

U vezi sa gore navedenim temama, ovo je srž tretiranja **udžbenika na Kosovu**:

- Albanci su istrajno zahtevali svoju nezavisnu državu, ali Osmansko Carstvo nije pristajalo da im to pravo prizna, i zato su Albanci u svim krajevima pokrenuli rat protiv osvajača. Međutim, Albanci su se našli u teškom položaju, pošto su sa jedne strane morali da se bore protiv osmanlija da bi se oslobodili, a sa druge strane protiv susednih država – Srbije, Crne Gore, Bugarske i Grčke – da bi se odbranili. U početku, Osmansko Carstvo nije prihvatilo zahteve za autonomijom, ali kada su pobunjenici krenuli na Skoplje, glavni grad kosovskog vilajeta i oslobodili ga, ono je prihvatilo te zahteve, ali sa nekim izmenama. Zbog oružanih provokacija Crne Gore, pobunjenici su prihvatili sporazum sa osmanlijama i proglasili kraj pobune.
- Srpska vojska je okupirala Kosovo oktobra 1912. godine i krenula na ostale delove severne i srednje Albanije. Okupacija od strane vojski susednih država bila je praćena terorističkim i krvničkim postupcima protiv albanskog stanovništva, koje je podvrgnuto nasilju i teroru šovinizma balkanskih država.
- Proglašenje nezavisnosti Albanije je bio rezultat viševjekovne borbe Albanaca protiv osmanskih osvajača. Prepreka za odvijanje aktivnosti Vlade Albanije bile su Grčka, Srbija i Crna Gora, koje su ušle na albansku teritoriju. Evropske države su na Ambadorskoj Konferenciji u Londonu 1912. – 1913., donele odluku o rasparčavanju albanskih teritorija, dajući mnoge albanske krajeve susednim državama, gde su uključene i Kosovo i Čamerija.³²

Srž tretiranja u **udžbenicima u Albaniji** je sledeći:

- Albanska pobuna 1912. godine protiv Osmanskog Carstva, počela je u kosovskom vilajetu, a zatim se proširila i u ostalim vilajetima. Zahtev

.....

32 Rexhepi, Fehmi i Frashër Demaj. *Historia 5*. Prishtinë: Libri Shkollor, 2013, str. 68 -77; Bajraktari, Jusuf, Fehmi Rexhepi i Frashër Demaj. *Historia 10*. Prishtinë: Libri Shkollor, 2011, str. 74-81; Abdylî, Ramiz i Emine Bakalli. *Historia 11*. Prishtinë: Libri Shkollor, 2012, str. 188 – 195; Bajraktari, Jusuf i Abrër Salihu. *Historia 12*. Prishtinë: Libri Shkollor 2013, str. 144-154.

albanskih pobunjenika je bila autonomija u sklopu Osmanskog Carstva. Osmansko Carstvo nije prihvatilo zahteve za uatomijom i zato su pobunjenici zauzeli Skoplje, glavni grad kosovskog vilajeta. To je zabrinulo Osmansko Carstvo, ali i balkanske države. Osmansko Carstvo je prihvatilo najveći deo zahteva Albanaca, ali sa nekim izmenama. Pobunjenici su prihvatili te izmene, jer se spoljna situacija pogoršavala usled nastojanja balkanskih država za međusobnom podelom albanskih krajeva.

- Srpska vojska je okupirala Kosovo i krenula na ostale delove severne i srednje Albanije. Okupacija Kosova i albanskih krajeva od strane srpsko – crnogorske vojske bila je praćena uništavanjem sela, gradova i ljudskim gubicima. Srpska i crnogorska Vlada su izmenile sastav stanovništva u albanskim krajevima, putem nasilnog proterivanja Albanaca, prisiljavanja na promenu vere i favorizovanja kolonizacije albanskih krajeva slovenskim stanovništvom. Kosovski rukovodioci koji su se nalazili u Albaniji su organizovali oružanu pobunu u krajevima koji su potpali pod srpsku i crnogorsku vladavinu, u cilju ujedinjenja sa Albanijom. Srpska vojska je ugušila ovu pobunu paleći, uništavajući sela i vršeći nasilje nad domaćim stanovništvom. Da bi se spasilo, deo stanovništva se iselilo u Albaniju.
- Proglašenje nezavisnosti Albanije je bilo od velikog značaja, jer je na taj način okončana petovekovna vladavina i i ovenčana borba Albanaca za slobodu. Konferencija u Londonu je odlučila da Albanija bude proglašena autonomnom, suverenom i naslednom Kneževinom, sa garancijama šest velikih sila. Ova Konferencija je donela odluku i o granicama Albanije, ostavivši van nje Kosovo i Čameriju.³³

Sklonosti u **udžbenicima u Srbiji** su sledeće:

- Uopšte se ne tretira albanska pobuna iz 1912. godine.
- Treća srpska armija je munjevitim prodorom oslobodila Kosovo i zatim dalje, preko severne Albanije, prodrila na Jadransko more. 23. oktobra 1912., na polju gde je održana Kosovska bitka iz 1389. godine, Srbi su proslavili oslobađanje Kosova, kolevku državnosti Srbije, što su očekivale mnoge generacije tokom 19 veka. Nema ni jedne reči o zločinima izvršenim od strane srpskih snaga u periodu oktobar 1912. – mart 1913. godine.

.....
 33 Dërguti, Menduh, Sonila Boçi i Ledia Dushku. *Histora 9*. Tiranë: Botime Shkolllore Albas, 2013, str. 64-73; Dërguti, Menduh, Ferit Duka, Ledia Dushku i Sonila Boçi. *Historia 12*. Tiranë: Botime Shkolllore Albas, 2013, str. 84-86.

- Proglašenje nezavisnosti Albanije 28. novembra 1912. je praktično podrazumevalo da Srbija neće dobiti izlazak na more.³⁴

U **udžbenicima u Crnoj Gori** srž tretiranja razvoja je sledeći:

- Pobunama od 1909. godine do polovine 1912. godine Albanci iz kosovskog i skadarskog vilajeta su nametnuli Osmanskom Carstvu urgentno rešenje albanskog pitanja. Snažnim otporom kosovskog pobunjeničkog pokreta 1912. godine i stvaranjem programa od 14 tačaka, određeni su okviri albanske autonomije. Saradnja između Albanaca i članica balkanske alijanse nije se ostvarila.
- Početkom oktobra 1912. godine, crnogorske snage su uspešno pokrenule vojne operacije u pravcu Metohije (Peć, Đakovica). Kasnije je srpska vojska, nakon zauzimanja Kosova i najvećeg dela Makedonije, prošla kroz Albaniju, stigla na obale Jadrana i zauzela Drač krajem novembra 1912. godine. Umesto rata za oslobađanje sunarodnika, nadvladali su interesi političkih elita, koje su sva ratna nastojanja pretvorili u teritorijalnu otimačinu, razračunavanje, pljačku i nepoštovanje nacionalnih prava posebnih naroda, posebno Makedonaca.
- U vreme pune vladavine balkanske alijanse i kada je Osmansko Carstvo bilo primorano da zatraži primirje, u skupštini albanskih čelnika u Valoni, oktobra 1912. godine, predstavnici Albanaca iz svih krajeva, pod rukovodstvom Ismailj Ćemaljija, proglasili su nezavisnost Albanije. Na Londonskoj Konferenciji je prevladavalo pitanje Albanije. Konferencija je priznala Albaniju kao novu autonomnu državu i otvorilo pitanje njenih granica. Time su pokvareni planovi balkanskih saveznika. Srbija je bila primorana da povuče vojsku iz Albanije i odustane od izlaska na more. Srbiji su priznate teritorije koje je zauzela u Novom Pazaru, na Kosovu i Makedoniji.³⁵

Sadržaj **udžbenika u Makedoniji** je sledeći:

- Opšta albanska pobuna 1912. godine je započela zbog toga što Osmansko Carstvo nije ispunilo albanske zahteve za nacionalnom autonomijom. Centar pobune je bilo Kosovo. Osmansko Carstvo i proturski čelnici su bili protiv autonomije.

34 Đurić, Đorđe i Momčilo Pavlović. *Istorija 3*. Beograd: Zavod za udžbenike, 2010., str 67.

35 Andrijasheviq, Zhivko, Sait Shabotiq, Dragutin Papović i Slobodan Drobnjak. *Histora 5*. Podgoricë: Enti i Teksteve dhe i Mjeteve Mësimore, 2008, str 121-122, 130-133; Borozan, Gjorgje, Sasha Knezheviq i Sait Shabotiq. *Historia 3*. Podgoricë: Enti i Teksteve dhe i Mjeteve Mësimore 2009, str. 156-160.

- Balkanske savezničke snage su uporedo sa borbom protiv osmanskih snaga započele i osvajanje albanskih i makedonskih teritorija. Srpske snage su okupirale Kosovo i krenule prema ostalim delovima severne i srednje Albanije. Na Kosovu je uspostavljen vojno- policijski režim, zabranjene su škole, albanska azbuka, zastava itd. Novonastalo stanje je bilo veoma teško za Albance, i zato su u cilju spašavanja domovine od opasnosti organizovali otpor protiv srpske vojske.
- Pošto se Balkanski rat odvijao velikom brzinom i Osmansko Carstvo počelo da slabi na Balkanu, više nije bila prava odluka za dotadašnji zahtev za autonomijom, već se zahtevala potpuna nezavisnost. Zato je 28. novembra u Valoni proglašena nezavisnost Albanije, koja je bila rezultat vekovnih borbi albanskog naroda protiv osmanske vladavine. Proglašenje nezavisnosti bila je velika pobeda protiv duge osmanske vladavine i protiv osvajačkih planova susednih država. Na Londonskoj Konferenciji, gde je važno mesto zauzelo albansko pitanje, nije uzet u obzir princip samoopredeljenja, već pravo pobedničkih sila. Konferencija je u suprotnosti sa voljom albanskog naroda odlučila da Kosovo i ostali albanski krajevi na severu pripadnu Srbiji i Crnoj Gori.³⁶

Sažetak

Opšta pobuna iz 1912., pod rukovodstvom Hasana Prištine je u početku imala za cilj teritorijalnu autonomiju u sklopu Osmanskog Carstva uz zvanično priznavanje granica teritorije sa albanskom većinom i sa civilnim i vojnim zvaničnicima albanske nacionalnosti. Nakon stavljanja pod kontrolom teritorije Kosova u leto 1912. godine, albanski pobunjenički čelnici su zbog unutrašnjeg razdora i u suprotnosti sa početnom političkom platformom za teritorijalnom autonomijom izneli novu političku platformu sa 14 zahteva (koja je poznata kao 14 tačaka Hasana Prištine) i kojom je bila predviđena neteritorijalna autonomija, jer se u njoj nije eksplicitno govorilo ni o vojci ni o granicama Albanije. U okviru tih tačaka, uglavnom su bili tretirani obrazovanje, poljoprivreda, trgovina i transport, ali je bilo uključeno i proglašenje opšte amnestije za pobunjenike, odšteta za uništene kuće i izvođenje pred sud Vladinog kabineta mladoturaka.

.....

36 Boshkoski, Millan, Jordan Ilioski, Gjorgji Isajllovski, Vllado Vellkoski, Miroslav Boshković i Simeon Naumovski. *Historia 1 arsimi i mesëm profesional*. Shkup: Prosvetno Dello, 2006, str. 103-104; Boshkoski, Millan, Nebi Dervishi, Silvana Sidorovska – Cupovska, Natasha Kotlar, Jordan Ilioski, Dimko Popovski. *Historia 2 arsimi gjimnazor*. Shkup: Prosvetno Dello, 2008, str: 139-144 i 148-149.

U udžbenicima u Srbiji uopšte nije predstavljena albanska pobuna iz 1912. godine; u nekim udžbenicima na Kosovu se kao njen cilj predstavlja nezavisna albanska država od osmanske vladavine; u udžbenicima u Albaniji, Crnoj Gori i Makedoniji i u nekoliko udžbenika na Kosovu, cilj ove pobune se predstavlja onakvim kakav je i bio: autonomija u sklopu Osmanskog Carstva. Međutim, ovi udžbenici ne predstavljaju eksplicitno promene političkih ciljeva albanskih pobunjenika: od teritorijalne autonomije u neteritorijalnu autonomiju. Motivi okončanja pobune pominju se samo u udžbenicima na Kosovu i Albaniji, gde udžbenici na Kosovu navode da su albanski pobunjenici proglasili kraj pobune nakon što su „...započele oružane provokacije Crne Gore na granici“, a udžbenici u Albaniji kao motiv pominju „...pogoršavanje spoljne situacije usled nastojanja balkanskih država da proglase rat Osmanskom Carstvu i izvrše međusobnu podelu albanskih krajeva“. Dakle, neostvarivanje političkih zahteva albanskih lidera tog vremena se u udžbenicima na Kosovu i Albaniji pripisuje samo okolnim državama.

Ni u jednom od udžbenika ovih zemalja se ne pominju da su Albanci u to vreme bili razjedinjeni: s jedne strane većina predstavnika gradova – begovi i age – koji su se suprotstavljali autonomiji, a s druge rukovodioci pobune koji su za cilj imali autonomiju i koji su takođe bili razjedinjeni, pošto je deo njih želeo da ostane u snažnoj vezi sa Osmanskim Carstvom. Predstavnici gradova- begovi i age - pominju se kao „proturski elementi koji su bili protiv autonomije“ samo u udžbenicima u Makedoniji i dva udžbenika na Kosovu: ‘Historia 11’ i ‘Historia 12’ za opštu gimnaziju. Ovi razdori su bili glavni razlog promene političkog cilja za teritorijalnom autonomijom u neteritorijalnu autonomiju.

Udžbenici ni jedne zemalje ne navode da su razdori među albanskim pobunjeničkim liderima bili podstaknuti i od strane predstavnika Srbije koji su snabdevali oružjem neke od albanskih pobunjeničkih lidera. Šta više, sve političke struje iz tog vremena se predstavljaju pod kišobranom onoga što udžbenici nazivaju Albanski nacionalni pokret, koji se predstavlja kao homogena struktura sa jasnim zahtevima. Predstavljanje ovih podela je od krucijalne važnosti, jer su one imale odlučujući uticaj na promenu političke platforme sa teritorijalne autonomije na neteritorijalnu autonomiju. Međutim, albanski pobunjenici ne ostvaruju ni neteritorijalnu autonomiju, jer umesto da osnuju organe vlasti, oni se rastruraju odmah nakon što im Osmansko Carstvo zvanično prihvata 14 tačaka, izuzev iniciranja sudskih procesa protiv vlada Mladoturaka.

Nakon početka odlaska osmanskih regimenata sa Kosova, krajem septembra 1912. godine i proglašenja rata protiv Osmanskog Carstva početkom oktobra 1912. godine od strane Crne Gore, a zatim i od ostalih članica Balkanskog Saveza (Srbija, Bugarska i Grčka), srpske snage su ušle na teritoriju Kosova. Traktat Balkanskog Saveza – pod protektoratom Rusije – opisivao je podelu

teritorija nakon odlaska Osmanskog Carstva, koje je kontrolisalo i prostore nastanjene albanskom većinom na Balkanu, uključujući i Kosovo. Sredinom oktobra 1912. godine, srpski kralj Petar Karađorđević u proglassu pod naslovom „Srpskom narodu“ , između ostalog iznosi: „...Moja vojska će se sresti u Staroj Srbiji sa Srbima, hrišćanima i muslimanima, koji su nam jednako dragi, ali i sa Albancima hrišćanima i muslimanima, sa kojima je naša nacija delila neprestano 13 vekova radost i tugu. Donećemo im slobodu, bratstvo i jednakost za sve“. Albanci su odlučili da ne učestvuju u ratu između balkanskih saveznika i osmanlija. Tako, 23. oktobra 1912. godine, na polju gde je održana Kosovska bitka 1389. godine, Srbi proslavljaju, kako navode udžbenici u Srbiji, „...oslobađanje Kosova, kolvke državnosti Srbije, koje su iščekivale mnoge generacije tokom 19 veka“. S druge strane, ulazak srpskih trupa na Kosovo i ostalim krajevima nastanjenim Albancima u udžbenicima na Kosovu, u Albaniji, čak i Crnoj Gori i Makedoniji, predstavlja se kao okupacija.

O zločinima izvršenim na Kosovu od strane Srbije u periodu oktobar 1912. – mart 1913. u udžbenicima u Srbiji nema ni reči. Naravno, ovi se zločini pominju u udžbenicima na Kosovu i Albaniji. Udžbenici na Kosovu daju samo kvalifikacije o ovim zločinima kao „...terorističkim i krvničkim postupcima protiv albanskog stanovništva, koje je bilo podvrgnuto nasilju i teroru šovinizma balkanskih država“, dok udžbenici u Albaniji pominju samo „...uništavanje sela i gradova, ljudske gubitke, nasilno proterivanje Albanaca, primoravanje na versko preobraćivanje, kolonizaciju albanskih krajeva slovenima“. Začudo, ovi se zločini na neki način predstavljaju i u udžbenicima u Makedoniji u kojima se teško stanje i uspostavljanje vojno – policijskog režima ilustruje zabranom škola, azbuke i zastave, a čak indirektno i u udžbenicima u Crnoj Gori, koji na videlo iznose „...teritorijalnu otimačinu, pljačke i nepoštovanje nacionalnih prava određenih naroda“.

Ni udžbenici na Kosovu i u Albaniji, a ni oni u Srbiji, Crnoj Gori i Makedoniji se ne pozivaju se, recimo, na Izveštaj austrijskog socijaldemokrate Leo Freundlich-a „Golgota Albanije“, koji navodi da se broj ubijenih Albanaca na kraju 1912. i početkom 1913. kreće do 25 hiljada. Ovi se udžbenici ne pozivaju ni na napise ratnog dopisnika ruskih dnevnih novina Leona Trockog, niti na podatke iz „Izveštaja Međunarodne Komisije za istraživanje razloga i ponašanja u Balkanskom ratu“, koji je sačinila Carnegie Fondacija za međunarodni mir. Takođe, ni jedan udžbenik ovih zemalja se ne poziva ni na članke srpskih socijaldemokrata: Dimitrija Tucovića, Koste Novakovića, Dušana Popovića, Dragiše Lapčevića i Triše Kaclerović, objavljene u beogradskom socijalističkom listu „Radničke novine“.

Začudo, otpor Albanaca protiv ovih zločina srpskih snaga pominje se samo u udžbenicima u Albaniji i Makedoniji. Udžbenici u Albaniji pominju i da je ovaj otpor ugušen od strane srpske vojske.

U vreme kada su se dešavali ovi krvavi događaji, 28. novembra 1912. godine, Albanija je proglasila svoju nezavisnost u Valoni, primorskom gradu na jugu Albanije, koji je bio jedini albanski grad još uvek nezauzet od trupa Balkanske Alijanse. Nakon proglašenja nezavisnosti Albanije, Konferencija ambasadora u Londonu, sazvana da bi uglavnom raspravljala o albanskom pitanju, decembra 1912. godine je odlučila u prilog autonomije Albanije u sklopu Osmanskog Carstva, a jula 1913. godine je donela odluku da Albanija bude suverena, nasledna i neutralna Kneževina pod garancijama Velikih sila.

Udžbenici na Kosovu, u Albaniji i Makedoniji, proglašenje nezavisnosti Albanije smatraju ovenčanjem viševekovne borbe Albanaca protiv petovekovne osmanske vladavine, a Konferenciju ambasadora u Londonu 1912. – 1913., krivcem za rasparčavanje albanskih krajeva i ostavljanje Kosova van Albanije. Međutim, ovi udžbenici treba da imaju u vidu da su balkanske države, podržane od strane Rusije, predložile da teritorija Albanije bude upola manjom nego što je danas, a Albanija uz podršku Austro- Ugarske je predlagala teritoriju duplo veću nego što je danas. Odluka Velikih sila, na predlog Engleske, je bila između ruskih i austrijskih stremljenja. Dakle, Velike sile su realno priznale Albancima veću teritoriju od one što su oni uspeali da stave pod svojom administracijom.

S druge strane, udžbenici u Srbiji i Crnoj Gori, proglašenje nezavisnosti Albanije i Konferenciju ambasadora u Londonu predstavljaju kao kvarenje planova balkanskih saveznika, jer je Srbija bila primorana da povuče vojsku iz Albanije i odustane od izlaska na more. Udžbenici u Crnoj Gori dodaju i to da su na ovoj Konferenciji Srbiji priznate teritorije koje je zauzela na Kosovu. Ipak, ovi udžbenici, a posebno oni u Srbiji, treba da imaju u vidu da je Konferencija ambasadora u Londonu 1912. – 1913. realno priznala Srbiji teritorije koje je zauzela na Kosovu putem gore navedenih zločina.³⁷

.....

37 Malcom, Noel. *Kosovo – A Short History*. London: Pan Macmillan, 2002, str. 245-257; Schmitt, Oliver. *Kosova: histori e shkurtër e një treve qendrore ballkanike*. Prishtinë: Koha, 2012, str. 134-142; Schmitt, Oliver. *Shqiptarët – një histori midis Lindjes e Perëndimit*. Tiranë: K8B, 2012, str. 168-169; Bartl, Peter. *Shqipëria – nga mesjeta deri sot*. Prizren: Drita, 1999, str. 123-131; Schwartz, Stephen. *Kosovo: Background to a War*. London: Anthem Press, 2000, str. 41-42; Gawrych, George. *Gjysmëhëna dhe shqiponja – sundimi otoman, islamizimi dhe shqiptarët 1874-1913*. Tiranë: Bota Shqiptare, 2007, str. 291-301; Castelan, Georges. *Histori e Ballkanit*. Tiranë: Çabej, 1996, str. 390-396; Freundlich, Leo. *Golgota e Shqipërisë*. Prishtinë: Rrokullia, 2010. *Report of the International Commission to Inquire into the Causes and Conflict of the Balkan Wars*. Washington: Carnegie Endowment for International Peace, 1914.

5.2. Kosovo između dva svetska rata 1918.-1939.

Ovo potpoglavlje konkretno istražuje način na koji se u udžbenicima predstavlja Kosova pod austrijsko -bugarskom vladavinom 1915.-1918.; ponovno osvajanje / ponovno oslobađanje Kosova 1918. godine; albanske oružane pobune 1918. – 1924.;eksprijacija i iseljavanje Albanaca i kolonizacija Srbima.

U odnosu na gore navedene teme, srž prikazivanja u **udžbenicima na Kosovu** je sledeća:

- Krajem 1915. godine, nakon napada austro-ugarskih snaga, srpsko-crnogorske snage su bile primorane na povlačenje sa Kosova. One su se povukle preko Kosova, Crne Gore i Albanije u Grčku. Tokom povlačenja kroz albansku teritoriju, osim pljački, one su izvršile i teške zločine nad albanskim stanovništvom. Umesto njih su uspostavile vlast austro-ugarski i bugarski osvajači, koji su podelili Kosovo u dve okupacione zone. Stanje u zoni pod austro – ugarskom okupacijom je bilo povoljnije nego u zoni pod bugarskom vladavinom, jer su austro-ugari dozvoljavali lokalnu samoupravu i obrazovanje na albanskom jeziku. Albanci su organizovali oružani otpor protiv austro-ugarskih i bugarskih osvajača.
- Krajem 1918. godine, Kosovo i ostale albanske krajeve je ponovo okupirala Srbija, koja je putem vojno-policijskog režima vršila teror i državni genocid nad Albancima, paleći i uništavajući čitava sela. Hiljade Albanaca je prebeglo u Albaniju ili Tursku. Mnogim Albancima je oduzeta imovina i data srpskim i crnogorskim kolonistima. Albancima je zabranjeno korišćenje albanskog jezika i albanske zastave.
- Albanci su organizovali oružanu borbu protiv srpskih osvajača i stvorili slobodne zone u kojima neko vreme nije uspela da proдре srpska vojska. U cilju oslobođenja i nacionalnog ujedinjenja, Albanci su osnovali "Komitet nacionalne odbrane", sa sedištem u Skadru i sa ograncima u glavnim centrima na Kosovu. "Komitet nacionalne odbrane" je rukovodio nacionalnim pokretom u periodu 1918. – 1924., saradivao sa "Džemijetom", jedinom političkom partijom kojoj su pristupali Albanci i sa oružanim četama na Kosovu. 1924 godine, srpska vlast je pobila vođe pobunjeničkih četa, počev od Azema Bejte, i uhapsila članove Džemijeta, kojom je prilikom čelnika ove partije Ferhata Dragu osudila na 100 godina zatvora.
- U periodu između dva svetska rata, Srbija je putem takozvane "agrarne reforme" koristeći nedostatak tapija, zaplenika oko 400 hiljada hektara zemlje Albanaca i dala slovenskim kolonistima i pravoslavnim manastirima. U ovom periodu, na albanskoj zemlji je smešteno oko 15 hiljada slovenskih porodica sa 75 hiljada stanovnika, a s druge strane tokom eksprijacije 250 hiljada Albanaca je bilo primorano da se iseli iz

svojih krajeva u Tursku. U leto 1938. potpisana je jugoslovensko – turska konvencija o iseljavanju Albanaca u Tursku, kojom se predviđalo da se iseli u Tursku oko 400 hiljada Albanaca, ali zbog promene političke situacije u Evropi, ova Konvencija nije primenjena.³⁸

Srž prikazivanja u **udžbenicima u Albaniji** je sledeća:

- Uopšte se ništa ne navodi o povlačenju srpskih snaga oktobra 1915. godine prema Grčkoj, preko planina Albanije. Januara 1916. godine, Kosovo je okupirano od strane austro – ugarskih i bugarskih trupa. Stanje u bugarskoj zoni je bilo veoma teško: zlostavljanja, hapšenja i interniranja; u austrijskoj zoni stanje je bilo drugačije: dozvoljavale su se jezik, škole, zastava i tako redom.
- Okrobra 1918. godine, srpske snage su se ponovo razmestile na Kosovu uz pomoć francuskih snaga. Albanci su protestovali, ali bezuspešno. Albancima su negirana nacionalna prava. Počelo je razoružavanje albanskog stanovništva. Nije bilo dozvoljeno otvaranje ni jedne škole na albanskom jeziku ni objavljivanje knjiga i novina.
- U takvoj situaciji Albanci su reagovali preko Komiteta “Nacionalna odbrana Kosova”, koji je za cilj imao organizaciju oružanog otpora Albanaca pod jugoslovenskom vladavinom i njihovo ujedinjenje sa matičnom državom – Albanijom. Ovaj otpor je organizovan putem kačaka, pod vođstvom Azema Bejte, ali je ubrzo ugušen od strane srpskih snaga. Važnu ulogu u odbrani prava Albanaca je odigrao i “Džemijet”, politička partija kojom je upravljao Nedžip Draga, i koja je imala poslanike u jugoslovenskom parlamentu.
- Srpska je politika imala za cilj promenu etničke strukture na Kosovu i zato je pokrenula “agrarnu reformu”, kako bi razvlastila i proterala Albance sa Kosova i kolonizovala Kosovo slovenskim poljoprivrednicima. Albancima koji su učestvovali u pobuni, oduzeta je zemlja i data srpskim ratnim veteranima. 1938 godine, potpisan je tursko – jugoslovenski sporazum o iseljavanju Albanaca u Tursku, kojim je bilo predviđeno da se u Tursku iseli oko 250 hiljada muslimana, ali je jugoslovenska Vlada pod Turcima podrazumevala i Albance muslimane. Štaviše, pošto je stanovništvo gradova bilo izuzeto od iseljavanja, jasno je da je ova mera bila predviđena za Albance, pošto su u gradovima uglavnom živele osobe turske

38 Rexhepi, Fehmi i Frashër Demaj, *Historia 5*, Prishtinë: Libri Shkollor, 2013, str. 80-81; Rexhepi, Fehmi. *Historia 9*. Prishtinë: Libri Shkollor 2013, str. 62-71, 76-78; Bajraktari, Jusuf, Fehmi Rexhepi i Frashër Demaj. *Historia 10*. Prishtinë: Libri Shkollor, 2011, str. 101, 127-130; Rexhepi, Fehmi i Frashër Demaj. *Historia 11*. Prishtinë: Libri Shkollor 2013, str. 131-137; Bajraktari, Jusuf i Arbër Salihu. *Historia 12*. Prishtinë: Libri Shkollor 2013, str. 184 -86.

nacionalnosti. Međutim, zbog promene političke situacije na Balkanu, ova Konvencija nije primenjena.³⁹

Srž prikazivanja u **udžbenicima u Srbiji** je sledeća:

- U jesen 1915. godine, u Srbiju ulaze bugarske i austrijske trupe. Mnogi vojnici i srpski civili, zajedno sa Kraljem Petrom Karađorđevićem su se povukli preko planinskih lanaca Albanije, prema Jadranskom moru, gde su ih čekale francuske i britanske savezničke trupe. Ovo povlačenje je bila najveća epopeja u srpskoj istoriji, poznata kao “albanska golgota”, jer je tokom ovog povlačenja zbog mraza i ostalih teškoća nastradalo desetine hiljada srpskih vojnika i civila koji su bili napadani i od strane albanskih lokalnih bandi. Ovi se udžbenici bave samo okupacijom Srbije od strane austrijskih i bugarskih trupa, i na karti objavljenoj u ovom poglavlju Kosovo figurira kao sastavni deo Srbije.
- Novembra 1918. godine, srpska je vojska oslobodila celu teritoriju Srbije (a na karti kao deo Srbije figurira i Kosovo). Ne pominju se ubistva Albanaca od strane srpskih snaga koja su izvršena krajem 1918. i početkom 1919. godine.
- Uopšte se ne prikazuju albanske oružane pobune protiv srpskih snaga u periodu 1918. – 1924.
- Što se tiče eksproprijacije i iseljavanja Albanaca i kolonizacije Srbima, ovi udžbenici govore samo o “agrarnoj reformi” u celoj Kraljevini Srba, Hrvata i Slovenaca, i jedina konkretnija stvar koju navode je da je od nje “dobilo zemlju oko 500 hiljada seoskih porodica”.⁴⁰

U **udžbenicima u Crnoj Gori** srž prikazivanja razvoja je sledeća:

- Srpske snage su bile primorane na povlačenje u pravcu Grčke, preko Kosova i Metohije, Crne Gore i Albanije. Zajedno sa vojskom kretalo se i brojno stanovništvo koje je odlazilo iz zemlje kako bi izbeglo okupaciju i teror. Kao posledica gubitaka, zarobljavanja, dezertiranja i muka tokom prelaska Prokletija pokrivenih ledom, broj vojnika se svakodnevno smanjivao. Duž puta ostali su brojni leševi vojnika i civila prekrivenih snegom, koji su umrli od gladi i hladnoće. Sa obala Albanije, srpska vojska je prešla na Krf. To je bila “albanska golgota”, kroz koju je prošla srpska vojska i narod. Ništa se ne navodi oko Kosova pod austrijsko /bugarskom vladavinom 1915. - 1918.

.....
 39 Dërguti, Menduh, Sonila Boçi i Ledia Dushku. *Historia 9*. Tiranë: Botime Shkollore Albas, 2013, str. 78-79, 95-96; Dërguti, Menduh, Ledia Dushku, Ferit Duka i Sonila Boçi. *Historia 12*. Tiranë: Botime Shkollore Albas, 2013, str. 90-91.

40 Đurić, Đorđe i Momčilo Pavlović. *Istorija 8*. Beograd: Zavod za udžbenike, 2010, str. 74,103; Đurić, Đorđe i Momčilo Pavlović. *Istorija 3*. Beograd: Zavod za udžbenke, 2010, str. 95,96,124,155.

- 1. novembra 1918. srpska je vojska oslobodila celu teritoriju Srbije (na karti kao deo teritorije Srbije figuriraju i Kosovo i Makedonija). Većina nacionalnih manjina u Jugoslaviji nije uživalo nikakva prava. To posebno važi za Albance, koji ne samo da nisu imali uslova za nacionalnim razvojem (ni škole, ni novine na maternjem jeziku), već su bili podvrgnuti i represijama vlasti koja je na njih vršila pritisak da se isele sa svojih ognjišta.
- Uopšte se ne prikazuju albanske oružane pobune protiv srpskih snaga 1918. – 1924.
- Mnogi seljaci nisu imali svoju zemlju, već su obrađivali tuđu. Pod uticajem revolucionarnih ideja tokom 1918. – 1919. godine, seljaci su zahtevali sprovođenje agrarne reforme. Seljaci su proglašeni slobodnim vlasnicima, a velikim zemljoposjednicima je obećana odšteta. Na Kosovu i Metohiji, u Vojvodini i Makedoniji deo imovine je korišćen za kolonizaciju i smeštaj vojnika i dobrovoljaca iz Prvog Svetskog rata. Poklanjanjem državnog zemljišta kolonistima, vlast je pomogla izvestan broj seljaka, ali je na taj način i menjala i nacionalni sastav stanovništva u oblastima gde su većinu sačinjavali Albanci, Nemci i Mađari.⁴¹

Saržaj **udžbenika u Makedoiniji** je sledeći:

- Slovenci, Hrvati, Srbi i Muslimani sa teritorija pod austrijskom vladavinom su bili primorani da učestvuju u ratu i bore se za strane interese, ali protiv svoje volje. Od sredine oktobra 1915., ujedinjene vojske Austro-Ugarske, Nemačke i Bugarske, prodrle su duboko u Srbiju. Vojska Srbije, napadnuta sa svih strana, bila je primorana na povlačenje preko Kosova, Crne Gore i Albanije na Krf. Stanje civilnog stanovništva u okupiranim krajevima u Srbiji i Crnoj Gori od strane nemačke, autsrougarske i bugarske vojske bilo je veoma teško. To je podstaklo narodni otpor protiv okupatora.
- Septembra 1918. vojske Antante (italijanska, francuska, srpska, engleska i grčka vojska), oslobodile su Srbiju. Srpska vojska je povratila Kosovo i zauzela i druge krajeve u kojima su živeli Albanci. Južni Sloveni su osnovali Kraljevinu Srba, Hrvata i Slovenaca, ali nisu uzeli u obzir postojanje i drugih naroda, kao na primer, makedonskog, crnogorskog, albanskog naroda itd.
- Na Kosovu je bilo nezadovoljstva nakon uspostavljanja srpske vlasti. Albanci su osnovali Komitet “Nacionalna odbrana Kosova”, koji je za cilj imao oslobađanje Kosova i odbranu nezavisnosti Albanije. Ovaj otpor je organizovan u gerilskom ili kačačkom obliku. Grupa Albanaca

.....

41 Burzanović, Slavko i Jasmina Gjorgjević, *Historia 9*. Podgoricë: Enti i Teksteve dhe i Mjeteve Mësimore, 2008, str. 24, 25, 58 i 63; Rastoder, Sherbo, Radoje Pajović i Zvezdan Foliq, *Historia 4*. Podgoricë: Enti i Teksteve dhe i Mjeteve Mësimore, 2009, str. 52 i 115.

u Jugoslaviji je odlučila da formira legalnu partiju “Džemijet” koja nije bila religiozna, već politička. Poslanici “Džemijeta” u jugoslovenskom parlamentu su demaskirali velikosrpsku politiku prema Albancima i branili prava Albanaca suprotstavljajući se agrarnoj reformi.

- Kraljevina Srba, Hrvata i Slovenaca je nastojala da promeni etničku strukturu na teritorijama gde su živeli Albanci. Zato je na Kosovu razmestila oko 15 hiljada porodica sa teritorija gde su živeli Srbi. Oko 400 hiljada hektara obradivog zemljišta je oduzeto Albancima i dato Srbima. Kao posledica ove agrarne- kolonizatorske politike zaoštreni su međuetnički odnosi između Albanaca i Srba. Vlast je organizovala četničke bande, koje su koristile pretnje, tlačenje i zaplašivanje Albanaca. Veliki broj kosovskih Albanaca je ostalo bez zemlje i zato je oko 50 hiljada Albanaca bilo primorano da obrađuje zemlju porodica kolonizatora. Nakon Balkanskih ratova, Albanci su sačinjavali oko 90 odsto stanovnika, a 1940 godine, njihov broj je pao na 70 odsto. Oko 200 hiljada Albanaca se iselilo u Tursku i Albaniju. Jugoslavija i Turska su 1938. potpisale sporazum o iseljavanju 400 hiljada Albanaca u Tursku.⁴²

Sažetak

U vezi sa povlačenjem srpsko-crnogorskih snaga preko Kosova, Crne Gore i Albanije za Grčku, krajem 1915. godine, usled napada austrougarskih, nemačkih i bugarskih snaga, udžbenici na Kosovu navode samo da su srpske snage “... tokom povlačenja kroz albanske teritorije, osim pljački, izvršile i teške zločine nad albanskim stanovništvom”, dok se udžbenici u Albaniji uopšte ne bave ovim povlačenjem. Udžbenici na Kosovu i Albaniji nigde ne pominju neprijateljski stav Albanaca i ubistva vojnika i srpskih civila koji su krajem 1915. odlazili sa Kosova, preko planinskih lanaca u Albaniju. Udžbenici u Makedoniji površno pominju ovo povlačenje i stanje civilnog stanovništva u okupiranim teritorijama u Srbiji i Crnoj Gori od strane nemačke, austrougarske i bugarske vojske opisuju kao veoma teško. S druge strane, udžbenici u Srbiji i Crnoj Gori se više usredsređuju na ovo povlačenje, iznoseći i brojne gubitke srpskih vojnika i civila koji su prelazili Prokletije, nazivajući to povlačenje “albanskom golgotom”. Za ove udžbenike, uzroci stradanja mnogih srpskih vojnika i civila bili su glad, mraz i druge teškoće. Štaviše, udžbenici u Srbiji, koji ovo povlačenje predstavljaju kao najtežu epopeju u srpskoj istoriji, navode da su srpski vojnici i civili tokom ovog povlačenja stradali i usled napada lokalnih albanskih bandi.

.....

⁴² Vellkoski, Vllado, Halit Sejdiu, Arijan Alademi, Dimka Risteska i Gjorgji Pavlovski. *Historia 8*. Shkup: Prosvetno Dello, 2005, str. 12 -14, 21, 33-35, 45-46; Veljanovski, Novica, Gordana Pletvarska, Sonja Cvetkovska i Shyqeri Xhaferi. *Historia 3 - arsimi gjimnazor*. Shkup: Prosvetno Dello, 2009, str. 74-76.

Tokom Prvog svetskog rata Kosovo je, kao i Srbija, bilo podeljeno takoreći na pola: u austrijsku zonu, u kojoj su bile dozvoljene škole na albanskom i upotreba albanskog jezika u administraciji, kao i u bugarsku zonu gde je režim diktirao teške uslove, pod kojim, osim što su ljudi prinudno radili, patili i za zalogaj hleba. Ovo se stanje predstavlja u udžbenicima na Kosovu i Albaniji, ali ne i u onima u Srbiji, Crnoj Gori i Makedoniji. Takođe, i oružani otpor albanskih pobunjenika na Kosovu, koje je predvodio Idriz Seferi u bugarskoj zoni, a u austrijskoj Azem Bejta, predstavlja se u udžbenicima na Kosovu i Albaniji, ali ne i u udžbenicima u Srbiji, Crnoj Gori i Makedoniji. S druge strane, saradnja ovih albanskih pobunjenika sa lokalnim Srbima protiv austrijskih, odnosno bugarskih snaga, se ne pominje nigde, ni u jednom udžbeniku ovih zemalja.

Na kraju Prvog svetskog rata, nakon odlaska austrijskih i bugarskih trupa, na Kosovo ulaze srpske trupe koje, prema udžbenicima na Kosovu, “ponovo okupiraju Kosovo i ostale albanske krajeve” i putem vojno – policijskog režima vrše “državni teror i genocid nad Albancima, paleći i uništavajući čitava sela i proterujući hiljade Albanaca u Albaniju i Tursku”, ali ovi udžbenici ne daju podatke kojima bi podržali tezu o *genocidu*. Udžbenici u Albaniji ulazak srpskih trupa na Kosovu, predstavljaju kao “ponovno razmeštanje srpskih snaga na Kosovu”, dodajući da je srpski režim Albancima uskraćivao nacionalna prava, nije im dozvoljavao škole na albanskom jeziku, niti objavljivanje knjiga i novina.

S druge strane, udžbenici u Srbiji predstavljaju ulazak srpskih trupa na teritoriju Kosova kao oslobađanje i ništa ne pominju o tretmanu Albanaca od strane srpskih trupa. Udžbenici u Crnoj Gori, kada govore o oslobađanju Srbije krajem 1918., iako ne pominju direktno Kosovo, na geografskoj karti kao teritoriju Srbije obuhvataju i Kosovo; ipak, za razliku od udžbenika u Srbiji, navode da Albanci nisu imali prava, ni škola i novina na maternjem jeziku, te da su bili podvrgnuti i represiji vlasti koja je vršila pritisak da ih iseli sa njihovih ognjišta. Udžbenici u Makedoniji navode da je srpska vojska povratila Kosovo i zauzela i druge krajeve u kojima su živeli Albanci, i dodaju da prilikom stvaranja Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca od strane Južnih Slovena, nije uzeto u obzir postojanje i drugih naroda, među kojima pominju i albanski narod.

Oružane pobune Albanaca pod jugoslovenskom vladavinom protiv srpskih snaga u periodu 1918 – 1924., uopšte se ne predstavljaju u udžbenicima u Srbiji i Crnoj Gori. S druge strane, u udžbenicima na Kosovu, u Albaniji i Makedoniji za ove pobune se navodi da su imale za cilj oslobađanje i nacionalno ujedinjenje i telegrafski pominju kačake, kao nosioce oružane pobune, i Džemijet, kao jedinu političku partiju koja je okupljala Albance i koja je imala važnu ulogu za odbranu prava Albanaca preko njenih poslanika u jugoslovenskom parlamentu.

Ni u jednom od udžbenika ovih zemalja se ne beleži da je aktivnost kačačkog pokreta otežana nakon uništenja baze kačaka u selu Junik, u **neutralnoj zoni** na granici Albanije i Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca, niti da je krajem 1923. godine premijer Albanije Ahmet Zogu u tu zonu poslao albansku vojsku u borbi protiv kačaka. Ne pominje se ni da su se u ovoj zoni razmestile i zajedničke albansko – jugoslovenske trupe, kako bi onemogućile povratak kačaka. Takođe, ne navodi se ni da je u Albaniji zvanično osuđen na smrt u odsustvu čelnik kačaka Azem Bejta, a kasnije i Hasan Priština, koji je bio jedan od rukovodilaca Komiteta Nacionalna odbrana Kosova.

U ovim udžbenicima se ne pominje ni sporazum koji je Azem Bejta sklopio sa lokalnim srpskim zvaničnicima, da živi mirno, pod uslovom da se kreće samo u tri sela. U ovim udžbenicima se delatnost kačačkog pokreta predstavlja samo kao borba za oslobođenje i nacionalno ujedinjenje i zato se ne pominju ni susreti glavnog kačaka Azema Bejte sa visokim srpskim zvaničnicima, u kojima se zahtevalo da Kosovo ima pravo na **samoupravu**. Ni u jednom od udžbenika se ne pominje da je veliki broj Albanaca sarađivao sa zvaničnicima i radio u lokalnoj administraciji i da su zato neki od njih bili meta napada kačaka, upravo kao i slovenski kolonisti. Takođe, ne pominje se ni da je formiranje četa od lokalnih Srba za vođenje antikačačkih operacija podstakao napade kačaka na nekoliko srpskih sela, iako su pravila kačačkog pokreta, između ostalog, predviđala da se ne nanosi šteta lokalnim Srbima. Ova pravila se ne navode ni u jednom od udžbenika ovih zemalja.

U ovim se udžbenicima ne specifikuje da Albanci, osim pobune, ne primenjuju i parlamentarni otpor, predstavljeni od strane Udruženja prava za odbranu islama (Islam Muhafaza – yi Hukuk Cemiyeti), koje je skraćeno bilo poznato kao “Džemijet”. Ni u jednom od udžbenika se ne navodi puni naziv “Džemijeta”. Ova politička formacija, koja se smatrala kao “partija begova”, zahtevala je versku autonomiju, a ponekad i protestovala zbog životnih uslova na Kosovu, podaci koji ne figuriraju u ovim udžbenicima. Ni u jednom od udžbenika se ne pominje da je ova politička formacija sarađivala sa dve glavne srpske političke partije u Jugoslaviji – demokratama i radikalima, te katkad i delila istu izbornu listu sa njima.

Što se tiče agrarne reforme i iseljavanja, udžbenici svih zemalja, izuzev u Srbiji, navode da je u periodu između dva svetska rata, Kraljevina Srba, Hrvata i Slovenaca imala za cilj da promeni etnički sastav stanovništva na Kosovu i da je u tom cilju koristila takozvanu agrarnu reformu za razgradnju stare osmanske imovine, koja je trebala da bude podeljena domaćim seljacima. Ova zemlja, uključujući i zemlju kačaka, uglavnom je data kolonistima iz Srbije, kao i srpskih vojnicima i dobrovoljcima. Međutim, ni u jednom od udžbenika se ne pominje da tokom podele ove zemlje nisu bili isključeni ni domaći seljaci, uključujući

i Albance. U ovim udžbenicima se ne navodi ni to da su, pošto je najveći deo zemlje dat srpskim kolonistima, domaći Srbi izrazili spremnost za zajednički front sa Albancima protiv njih.

Udžbenici u Srbiji govore o agrarnoj reformi u celoj Kraljevini Srba, Hrvata i Slovenaca i jedina konkretnija stvar koju navode je da je od nje "...dobilo zemlju oko 500 hiljada seoskih porodica". Udžbenici u Albaniji govore samo o "...razvlašćivanju Albanaca i kolonizaciji albanskih krajeva slovenskim elementom", ali ne daju brojke u vezi s tim. Udžbenici na Kosovu, s druge strane, tvrde da je između dva svetska rata na Kosovu "...eksproprijano 400 hiljada hektara zemlje i da je na njoj smešteno oko 15 hiljada porodica slovenskih kolonista sa oko 75 hiljada članova". Noel Malkolm, koji citira srpske, albanske i strane autore, navodi da je eksproprijano 200 hiljada hektara, od kojih je polovina data kolonistima – te da je na Kosovu smešteno više od 13 hiljada porodica sa oko 70 hiljada članova. Što se tiče iseljavanja Albanaca u periodu između dva svetska rata, udžbenici u Srbiji ništa ne navode. Udžbenici u Albaniji tretiraju to pitanje, ne dajući neku cifru, dok oni na Kosovu tvrde da "...je iz etničkih krajeva bilo primorano da se iseli oko 250 hiljada Albanaca", ali ne pružaju dokaze kojima bi potkrepili ove podatke. S druge strane, Noel Malkolm navodi da se pretpostavlja da se broj Albanaca i drugih muslimana sa Kosova raseljenih između dva svetska rata kreće između 90 i 150 hiljada.

Posebno mesto u udžbenicima na Kosovu, u Albaniji i Makedoniji zauzima postignuti sporazum jula 1938. godine između Jugoslavije i Turske o iseljenju oko 40 hiljada porodica u Tursku, tokom perioda 1939. – 1944., ali da je izbijanje Drugog svetskog rata onemogućilo njegovo sprovođenje. Sporazum zvanično govori o "repatrijaciji" "turskog muslimanskog" stanovništva, ali je bilo jasno da iz zona specificiranih u njemu, najveći deo iseljenih će biti Albanci. U udžbenicima na Kosovu broj ljudi koji je trebao da se iseli u Tursku iznosi 400 hiljada, u onima u Albaniji 250 hiljada, dok u udžbenicima u Makedoniji 400 hiljada. Strani autori pominju broj od 200 hiljada, odnosno 400 hiljada i dodaju da je najveći deo njih trebalo da budu Albanci. Međutim, ni jedan od udžbenika ne pominje da se sporazumu između Jugoslavije i Turske nisu protivile samo žrtve i njihovi sunarodnici, već je on podstakao i 65 sudenata sa Kosova, od kojih 56 Srba i Crnogoraca, jednog Turčina i osam Albanaca, da rasturaju po celom Kosovu, ali i stranim ambasadama u Beogradu, ilegalne letke, kojima je osuđivan ovaj plan.⁴³

.....

43 Malcolm, Noel. *Kosovo – A Short History*. London: Pan Macmillan, 2002, str. 258-288; Schmitt, Oliver. *Kosova: histori e shkurtër e një treve qendrore ballkanike*. Prishtinë: Koha, 2012, str 143 – 160; Schmitt, Oliver. *Shqiptarët - një histori midis Lindjes dhe Perëndimit*. Tiranë: K8B, 2012, str 168-179; Bartl, Peter. *Shqipëria - nga mesjeta deri sot*. Prizren: Drita, 1999, str. 170 – 207. Judah, Tim. *Kosova- Luftë dhe Hakmarrje*. Prishtinë: Koha, 2002, str. 41 – 42; Fisher, Bernd. *Mbreti Zog dhe përjekja për stabilitet në Shqipëri*. Tiranë: Çabej, 2000, str. 29 -51; Schwartz, Stephen. *Kosovo: Background to a War*. London: Anthem Press, 2000, str. 75.

5.3. Kosovo u Jugoslaviji 1945. -1990.

Ovo potpoglavlje konkretno istražuje način predstavljanja u udžbenicima: Kosova pod italijanskom / nemačkom / bugarskom vladavinom 1941. – 1944; ponovno osvajanje /ponovno oslobađanje Kosova 1945. godine; stanje Albanaca na Kosovu nakon Drugog svetskog rata; demonstracije 1968 godine, Ustav iz 1974 godine i demonstracije 1981. godine.

U odnosu na gore navedene teme srž razmatranja u **udžbenicima na Kosovu** je sledeća:

- Kosovo tokom Drugog svetskog rata je podeljeno u tri okupacione zone: italijansku, nemačku i bugarsku. Italijanski osvajači su naišli na snažan otpor Albanaca, a da bi ublažili njihovo nezadovoljstvo, proglasili su ujedinjenje Kosova sa Albanijom. Ovo je bilo od velikog značaja, jer su na Kosovu u administraciji postavljeni albanski službenici, dozvoljeni su nacionalni simboli, škole, novine, knjige, radio i tako redom. Sve je to urađeno u cilju pridobijanja simpatija Albanaca i njihove podrške. Kosovski Albanci su bili u principu protiv fašizma, ali su više mrzeli jugoslovenskog osvajača i iz tog razloga su njih dočekali kao oslobodiocce i spasioce. Albanci, iako su mnogo propatili u Kraljevini Jugoslaviji, pokazali su se obazrivim prema srpskoj i crnogorskoj manjini. Albanci su organizovali antifašističke demonstracije u raznim gradovima, a kasnije i oružane akcije. Na osnovi uputstava Komunističke partije Jugoslavije za Kosovo, u leto 1943. godine, osnovan je Glavni štab Nacionalno-oslobodilačke vojske Kosova sa komandantom Fadiljom Hodžom, koji je za zadatak imao da koordinira akcije partizana na Kosovu. Grupa intelektualaca nacionalista, u cilju očuvanja nacionalnog ujedinjenja, proglašenog za vreme Italijana, saradivala je i sa Nmcima. U takvim okolnostima, 16 -20 septembra 1943. godine, u Prizrenu je održana Druga Prizrenska Liga na čelu sa Redžepom Mitrovićem, koja se angažovala za etničku Albaniju. Nacionalno oslobodilački odbor za Kosovo i Metohiju je 31. decembra 1943. godine i 1. i 2. januara 1944. godine održao u Bujanu Prvu Konferenciju i doneo Rezoluciju u kojoj se navodi da Kosovo i Metohija, nastanjeno većinskim albanskim narodom, želi da se ujedini sa Albanijom. KPJ nije priznala odluke Bujana, jer su bile u suprotnosti sa njenim planovima za zauzimanje Kosova. Ni Komunistička partija Albanije nije u potpunosti podržala odluke Bujana.
- Nakon proterivanja naci-fašističkih okupatora, na Kosovu i ostalim albanskim krajevima su prodrle srpske, crnogorske i makedonske partizanske jedinice, koje su vršile nasilje nad albanskim stanovništvom.

Srpski genocid na Kosovu je intenziviran od jeseni 1944. godine. Ovom nasilju se suprotstavio albanski narod pod vođstvom Šabana Poluže. Albancima nije dozvoljeno da žive u zajedničkoj državi, čak su i unutar Jugoslavije ostali podeljeni u četiri jedinice. Kosovo je nasilno uvedeno kao autonomna pokrajina u okviru Srbije, koja je svo vreme nastavila da vrši nasilje i teror nad albanskim stanovništvom. 8 februara 1945. godine, pod pretekstom gašenja kontrarevolucije, Tito je uspostavio vojnu upravu na Kosovu na čelu sa Savom Drljevićem. Kasnije su teror i genocid intenzivirani u Drenici, gde su tokom proleća 1945. godine jugoslovenske partizanske jedinice ubile 4 hiljade Albanaca. 1. aprila 1945. godine, u Baru je ubijeno i bačeno u more na hiljade Albanaca, mobilisanih vojnika. Kao posledica vojne uprave i srpsko-crnogorskog i makedonskog terora i genocida, na Kosovu je tokom ovog perioda likvidirano oko 45 hiljada Albanaca. 8. – 10. jula 1945. godine u Prizrenu, državni i partijski organi Jugoslavije i Kosova (koji su bili u rukama srpsko crnogorskih kadrova), organizovali su Konferenciju Nacionalno- oslobodilačkog odbora Kosova gde je nametnuta rezolucija o aneksiji Kosova od strane federalne Srbije u sklopu Jugoslavije. Oni koji su se protivili ovoj Rezoluciji su likvidirani ili osuđivani na višegodišnji zatvor.

- Albanski narod se suprotstavljao stalnim otporom ponovnom uspostavljanju srpske vlasti, a u tome se isticao Nacionalno-demokratski Komitet Albanaca. Represija je nastavljena do 1966. godine. Forme represije su bile i akcija prikupljanja oružja 1955. – 1956., u kojoj je prebijeno tri hiljade Albanaca (u nekim tekstovima isti autori navode 300 hiljada) i usled tortura preminulo 100 osoba, zatim nasilno iseljavanje 250 hiljada Albanaca (u nekim udžbenicima isti autori navode 400 hiljada) u Tursku, od početka 1950 do 1966. godine. Nakon pada Aleksandra Rankovića (1966) Albanci su počeli da slobodnije koriste njihov jezik i zastavu.
- Albanci se nikada nisu pomirili sa srpskom vlašću i da bi to nezadovoljstvo iskazali, organizovali su demonstracije 1968. godine u kojima su tražili republiku, Ustav i univerzitet. Žrtve su bile velike, ali i efekti, jer je ubrzano osnivanje Univerziteta u Prištini, usvojen je Ustav Kosova, osnovana je Akademija nauka i umetnosti Kosova, a povećala se izdavačka, kulturna, naučna i druga delatnost. Započela je saradnja kosovskih Albanaca sa Albanijom u oblasti obrazovanja, nauke, kulture, sporta, trgovine. 1981. godine, studenti su, uz podršku albanskog naroda, ponovo organizovali demonstracije sa zahtevom „Kosovo Republika“. Policija je uhapsila, ubila i ranila na stotine albanskih demonstranata.⁴⁴

.....
 44 Rexhepi, Fehmi i Frashër Demaj. *Historia 5*. Prishtinë: Libri Shkollor, 2013, str. 85 – 98; Rexhepi, Fehmi. *Historia 9*. Prishtinë: Libri Shkollor, 2013 str. 110 – 123, 156 – 174; Bajraktari, Jusuf, Fehmi Rexhepi i Frashër Demaj. *Historia 10*. Prishtinë: Libri Shkollor, 2011, str. 154 – 157 i 193 -199; Rexhepi, Fehmi i Frashër Demaj. *Historia 11*. Prishtinë: Libri Shkollor, 2013, str. 159 – 163 i 208 – 211.

Srž tretiranja **udžbenika u Albaniji** je sledeća:

- Albanski krajevi u bivšoj Jugoslaviji su podeljeni između italijanskih, nemačkih i bugarskih osvajača. Najveći deo teritorije Kosova bio je pod italijanskim okupatorima, koji su proglasili ujedinjenje ovih teritorija sa Albanijom, stvarajući "Veliku Albaniju". Uspostavljena je administracija sa albanskim službenicima, i albanskim jezikom kao jezikom administracije, dozvoljeno je objavljivanje knjiga i novina na albanskom jeziku i otvorene su škole na albanskom jeziku. Ujedinjenje najvećeg dela Kosova sa Albanijom, bez obzira što je to rađeno od strane osvajača, imalo je pozitivnog uticaja među Albancima. I u nemačkoj zoni Albanci su dobili pravo na albansku upravu i obrazovanje na albanskom, a u bugarskoj zoni se stanje nije poboljšalo. Kosovski Albanci su dobili neka prava, dakle stanje je bilo bolje nego pod jugoslovenskim osvajačima, i zato otpor prema osvajačima u početku nije bio tako veliki. U mnogim gradovima organizovane su demonstracije, na kojima je tražena nezavisnost i vijorila albanska zastava. Na Kosovu, kao i u Albaniji, iskristalizovale su se dve struje: komunisti i nacionalisti. Malobrojni kosovski komunisti pridružili su se antifašističkom pokretu i osnovali Glavni štab Nacionalno oslobodilačke vojske za Kosovo i Metohiju. Preostali deo stanovništva je imao za cilj odbranu ujedinjenja koje je bilo ostvareno, te su 16. -20 juna 1943. godine u Prizrenu organizovali Drugu Prizrensku Ligu. Ovi su nacionalisti proglasili da neće sarađivati ni sa jugoslovenskim partizanima ni sa albanskim partizanima. Bilo je i nezavisnih nacionalista, kao što su bila braća Kryeziu. 31. decembra 1943. godine i 1. i 2. januara 1944. godine, u Bujanu su kosovski komunisti održali sastanak na kojem su doneli Rezoluciju u kojoj se navodi da je borba protiv nemačkih osvajača najbolji način za rešavanje nacionalnog pitanja, dakle ujedinjenje sa Albanijom, po principu samoopredeljenja. KPJ se usprotivila odlukama ove Konferencije.
- Kosovo je silom anektirano u jugoslovensku državu, kao deo Srbije. Štab Vojske Jugoslavije je naredio kosovskim partizanskim brigadama da gone osvajačke vojske na severu Jugoslavije, dok su crnogorske, srpske i makedonske vojske ušle na Kosovo i silom uspostavile srpsku vlast. 8. februara 1945. godine, uspostavljena je vojna uprava. Samo u Baru, tokom jedne noći, streljano je na stotine mobilisanih Albanaca. Jula 1945. godine, u skupštini u Prizrenu, na kojoj je učestvovalo 137 članova, od kojih 33 Albanaca, usvojena je rezolucija po kojoj se Kosovo priznaje kao deo Srbije. 3 septembra 1945 godine, predsedništvo skupštine Srbije je usvojilo zakon kojim je proglašena aneksija Kosova od strane Srbije.
- Stanje na Kosovu je bilo veoma teško. Stanovništvo Kosova se smatralo nacionalnom manjinom. Srpska vlast nije poštovala nacionalna prava

kosovskih Albanaca iako je nakon rata bilo izvesnog poboljšanja u albanskom obrazovanju, pošto je otvoreno nekoliko osnovnih škola, i zahvaljujući dobrim odnosima između Albanije i Jugoslavije poslato je nekoliko učitelja. Dozvoljeno je objavljivanje časopisa i novina na albanskom jeziku, i osnovane su biblioteke i radio stanica. Od 1947. godine, ova su prava polako iščezavala: nije se dozvoljavalo korišćenje nacionalnih simbola, administracija je bila sastavljena od Srba i u njoj se nije upotrebljavao albanski jezik. 1945. godine, jugoslovenska vlast je dozvolila povratak slovenskih kolonista koji su otišli tokom rata. Kosovski Albanci su se organizovali kako bi odgovorili na besprimerno srpsko nasilje i vraćanje Kosova pod Srbijom. Glavna organizacija kosovskih Albanaca u to vreme bila je Nacionalni demokratski Komitet Albanaca, koji je imao za cilj oslobađanje Kosova i ostalih krajeva i njihovo ujedinjenje sa Albanijom. Srpska vlast je oštro reagovala. 1947. godine, ovaj Komitet je ugašen. Tokom 50-tih godina započeo je novi talas pritisaka prema Albancima: *kampanja za razoružanje stanovništva*, u kojoj su Albanci koji nisu posedovali oružje bili primorani da kupe kako bi izbegli nasilje; i *iseljavanje Albanaca*, gde je do 1966. godine iz Jugoslavije iseljeno 400 hiljada Albanaca, ali etnička struktura Kosova se nije promenila zahvaljujući visokom natalitetu.

- 1. jula 1966. godine na Brionima je održan sastanak visokih jugoslovenskih komunističkih organa, na kojem je zatražena neka vrsta decentralizacije Jugoslavije. Albanski pravници i političari sa Kosova su zatražili promenu statusa Kosova, ali se njihovi zahtevi nisu realizovali u potpunosti. Zahtevi Albanaca su rasli. Novembra 1968. godine su organizovane demonstracije, na kojima je zatražena Kosovo Republika. Jugoslovenska policija je silom ugušila ove demonstracije. Jugoslovenska Vlada je napravila neke ustupke kosovskim Albancima: dozvoljena je upotreba zastave, osnovan je Univerzitet itd. 1974. godine skupština Kosova je usvojila Ustav Socijalističke autonomne pokrajine, kojim je Kosovu dat viši pravni status i stanje Albanaca se poboljšalo. Ipak, Kosovo je i dalje bilo zavisno od Srbije, koja je imala za cilj da umanjí njegovu autonomiju. Marta 1981. godine, albanski studenti su organizovali demonstracije, u početku protiv loših uslova života. Kasnije su demonstracije postale masovnije sa zahtevom "Kosovo Republika". Demonstracije su ugušene silom. Srpski zvaničnici su počeli uskraćivati Albancima sva prava. Prekinuta je svaka veza Univerziteta u Prištini sa Univerzitetom u Tirani.⁴⁵

.....
 45 Dërguti, Menduh, Sonila Boçi i Ledia Dushku. *Historia 9*. Tiranë: Botime Shkolllore Albas, 2013, str. 112 -114 i 131 - 134; Dërguti, Menduh, Ledia Dushku, Ferit Duka i Sonila Boçi. *Historia 12*. Tiranë: Botime Shkolllore Albas, 2013, str. 118 - 119 i 137 - 139.

Srž udžbenika u Srbiji je sledeća:

- Što se tiče Kosova pod italijanskom/nemačkom/bugarskom vladavinom 1941. – 1944., sve što se kaže je da je Kosovo i Metohija bila obuhvaćena u italijansku Albaniju i da su kosovski Albanci u Metohiji vršili teror nad Srbima, ali nema podataka o broju ubijenih civila tokom ovog perioda.
- Srbija se teritorijalno oblikovala 1945 godine, ujedinjenjem nekoliko okruga podeljenog Sandžaka i inkorporiranjem Vojvodine i Kosova i Metohije u svom sastavu sa posebnim statusima. Srbija je dobila definitivni oblik sredinom 1945. godine, kada je Vojvodina postala autonomnom pokrajinom, a Kosovo je dobilo niži stepen autonomije. Nakon smirivanja stanja na Kosovu, ukidanja vojne uprave (vlasti) i u vreme sve veće saradnje sa Albanijom, Narodna skupština pokrajine Kosova i Metohije je u Prizrenu usvojila (9 i 10 jula 1945.) Rezoluciju, kojom izražava želju delegata za aneksiju ove pokrajine u federalnu Srbiju. Srbija je postala **jedina federalna jedinica** u kojoj su formirane **autonomne jedinice**, iako je jednakih ili sličnih razloga postojalo za konstituisanje autonomije i u drugim federalnim jedinicama. Ustav iz 1946. godine je predviđao mogućnost konstituisanja drugih jedinica, ali one se u praksi nisu formirale.
- Ništa se ne navodi o stanju Albanaca na Kosovu nakon Drugog svetskog rata do pada Aleksandra Rankovića (1966.).
- Krajem novembra 1968. na Kosovu su izbile demonstracije, u kojima je istaknut zahtev da Kosovo postane Republika. Zatražen je novi Ustav, odvajanje i ujedinjenje regiona u kojima žive Albanci, skandiralo se Enveru Hodži. Iako su imale masovni i separatistički karakter, Tito ih je okarakterisao kao obične nemire, kritikujući one „koji još uvek žive u starim sferama i koji nisu zadovoljni da svi narodi i narodnosti u našoj zemlji uživaju ista prava“. Time je mislio na Srbe. Nakon ovog događaja (demonstracije su silom ugušene), nastavljena je oštra rasprava o promeni karaktera Federacije. Autonomne pokrajine u Republici Srbiji, dobile su veće kompetencije. Promene u karakteru Federacije, izvršene amandmanima iz 1969 i 1971 godine, ojačali su položaj republika, ali i pokrajina. Amandmanima je obezbeđena veća nezavisnost pokrajina, koje su dobile status ustavnog elementa u Federaciji, iako nisu imale karakter federalne jedinice. Pokrajine su mogle da učestvuju u donošenju odluka u Republici, a Republika nije imala pravo da se meša u poslove pokrajina. Novi Ustav je usvojen februara 1974 godine i odmah je nazvan „kartom samoupravnog društva“. Ubrzo je usvojen i Ustav Srbije, kao i ustavi Vojvodine i Kosova, i prilikom njihovog proglašenja nije pozvan niko iz političkog rukovodstva Srbije. Ovim ustavnim izmenama omogućeno je dalje jačanje nezavisnosti republika i pokrajina, ali i

slabljenje zajedništva, parcijalizacija privreda i nagrizanje Jugoslavije kao zajedničke države. Ipak, čelnici Saveza komunista Jugoslavije i dalje su govorili sa optimizmom o jedinstvu, stabilnosti i progresu. Pokrajine su dobile široka ovlašćenja u zakonodavnoj i izvršnoj vlasti, tako da su praktično imale jednak status članica, tj., država, federacije. Republika Srbija je ovim ustavima i sama dobila elemente konfederalizma. Pokrajine su dobile pravo da odlučuju, sa jednakim pravima sa republikama, oko poslova Federacije – čak po principu konsenzusa (saglasnosti). Bez njihovog glasa nisu se mogle doneti odluke u Federaciji. Prvi znaci destabilizacije Jugoslavije pojavili su se na Kosovu. Izbijanje albanskog nacionalizma i separatizma u proleće 1981. godine, označio je buđenje usnulih nacionalizama, fatalnih po zajedništvo. Republike će započeti igru oko Kosova. Nasuprot proširenoj propagandi, albanska politička elita je već vladala suvereno na Kosovu. Nastavljao se pritisak na Srbe, silovanja, uništavanje imovine, čak i ubistva motivisana nacionalnom mržnjom. To je samo ojačalo iseljavanje Srba, koje je u stvari trajalo još od 1945. godine i izazvalo pad broja srpskog stanovništva na svega 13, 2 odsto. Događaji na Kosovu i Metohiji su imali negativan uticaj na ukupne odnose u Jugoslaviji. Milošević je koristeći pitanje rešavanja problema na Kosovu i Metohiji, započeo reformu Saveza komunista Srbije i odnosa u Federaciji. Na brojnim mitinzima, pružana je masovna podrška Miloševićevoj ličnosti i njegovoj politici. To je za posledicu imalo promenu rukovodstva na Kosovu i Metohiji, u Vojvodini i Crnoj Gori.⁴⁶

U udžbenicima u Crnoj Gori srž razvoja je sledeći:

- Nema ništa o Kosovu pod italijanskom/nemačkom/bugarskom vladavinom 1941 – 1944.
- Ni o ponovnom osvajanju / ponovnom oslobađanju Kosova 1945 godine.
- Ni o stanju Albanaca na Kosovu nakon Drugog svetskog rata.
- O demonstracijama iz 1968 godine na Kosovu se ništa ne kaže, a o Ustavu iz 1974 godine i pravima koje je dobilo Kosovo ovim Ustavom se navodi: Ustavom iz 1974 godine smanjene su kompetencije savezne Vlade i povećana je uloga republika i pokrajina. Oko demonstracija iz 1981. godine se navodi: u prvoj polovini 80-tih godina, Jugoslavija se suočila sa izbijanjem albanskog nacionalizma na Kosovu. Protesti studenata 1981. godine pretvorili su se u masovne demonstracije u kojima se zahtevalo da Kosovo postane Republika, što je zvanično objašnjeno kao prvi korak ka

.....
⁴⁶ Đurić, Đorđe i Momčilo Pavlović. *Istorija 8*. Beograd: Zavod za udžbenike, 2010, str. 137; Đurić, Đorđe i Momčilo Pavlović. *Istorija 3*. Beograd: Zavod za udžbenike, 2010, str. 208, 235, 243, 245, 248.

njegovom otepljenju od SFRJ. Policija i vojska su ugušili demonstracije, ali međunacionalni odnosi u Pokrajini su se još više pogoršali.⁴⁷

Sadržaj **udžbenika u Makedoniji** je sledeći:

- U cilju zadržavanja albanskog naroda u potčinjenom stanju i lakšem upravljanju albanskim krajevima, Nemačka, Italija i Bugarska su rasparčale i podelile međusobno albanske teritorije van Albanije. Aprila 1941 godine, Italija je preko okupirane Albanije ušla na teritoriju Jugoslavije, okupirajući teritorije nastanjene Albancima i proglasila formiranje etničke Albanije (Velike Albanije). Dozvoljena je upotreba jezika, zastave, održavanje skupova sa nacionalnim karakterom, otvorene su škole na albanskom jeziku, dozvoljeno je objavljivanje novina i časopisa, formirana je administracija i albanska policija i tako redom. Albanski narod, i uprkos ovim pravima, Italiju je smatrao okupatorom i zato još od okupacije je započeo sa pripremama za oružanu antifašističku borbu. U zoni pod nemačkom kontrolom, Albanci nisu uživali sva ta prava, dok u bugarskoj zoni nisu imali nikakva prava. U Prizrenu je osnovana Druga prizrenska liga na čelu sa Bedri Pejanim. Nemačka je za svoje interese podržala ovu političku organizaciju. Nakon kapitulacije Italije, Nemačka je vršila nastojanja da obezbedi teritoriju Kosova uz pomoć SS divizije „Skenderbeg“. Od 50 hiljada regruta, koliko je Nemačka bila predvidela na Kosovu, ova divizija je regrutovala samo 6 500 regruta. Pripadnici ove divizije su nosile nemačke uniforme i albanske kape, ali nisu uspeli da dobiju simpatizere i dovoljnu podršku.
- Nakon oslobađanja Makedonije, makedonska vojska sa dve divizije i vojska Albanije su prešle na teritoriju Kosova, pružajući pomoć u oslobađanju Kosova i čišćenju terena od preostalih nemačkih snaga i SS divizije. Nakon oslobađanja zemlje, tadašnja tajna služba (OZNA) je preduzela kaznene mere za gašenje „kontrarevolucije“ putem represivnih mera. U februaru je uspostavljena vojna uprava na Kosovu. To su iskoristile neke regresivne struje u jugoslovenskoj vojsci, kako bi se osvetile albanskom narodu, koji je kolektivno okarakterisan kao saradnik okupatora. Za to vreme je izvršeno nekoliko grupnih likvidacija nedužnih albanskih stanovnika na Kosovu. U skupštini u Prizrenu 1945 godine, bez volje Albanaca, odlučeno je da Kosovo i Metohija, kao autonomna pokrajina ostane pod Srbijom i Jugoslavijom.

.....
 47 Burzanović, Sllavko i Jasmina Gjorgjević, *Historia 9*. Podgoricë: Enti i Teksteve dhe i Mjeteve Mësimore, 2008, str. 120, 128; Rastoder, Sherbo, Radoje Pajović i Zvezdan Foliq, *Historia 4*. Podgoricë: Enti i Teksteve dhe i Mjeteve Mësimore, 2009, str. 254.

- Stanje Albanaca se nije poboljšalo. Zbog raznih pritisaka, iz Jugoslavije se iselilo oko 250 hiljada Albanaca. Na ovo iseljavanje je uticala i akcija prikupljanja oružja. Nakon smene Aleksandra Rankovića 1966. godine, prvog čoveka jugoslovenske policije, napravljen je odlučujući zaokret u tretiranju Albanaca.
- Novembra 1968. godine, Albanci su organizovali demonstracije sa zahtevom da se Kosovo proglasi Republikom. Ustavom iz 1974. godine, Albanci su dobili skoro jednaka prava sa ostalim jugoslovenskim narodima. Osnovan je Univerzitet u Prištini, zatim su otvoreni instituti, muzeji, biblioteke, arhivi, pozorišta, novine, časopisi, Akademija nauka i umetnosti itd. Nakon Titove smrti, situacija se iskomplikovala. Albanci su bili mišljenja da je došlo vreme da se zatraži proglašenje Republike Kosovo. Organizovane su demonstracije 1981. godine, koje su okarakterisane kontrarevolucionarnim i od samog kosovskog rukovodstva. Marta 1989. skupština Kosova je u vanrednim uslovima dala saglasnost za izmene Ustava, a 28. marta 1989. godine ukinuta je autonomija Kosova.⁴⁸

Sažetak

Uopšte uzev, udžbenici na Kosovu, u Albaniji i Makedoniji tvrde da su se Albanci protivili fašističkoj okupaciji na Kosovu, iako su je u početku dočekali kao oslobađanje i spas od srpskog ropstva, i dodaju da je ujedinjenje najvećeg dela Kosova sa Albanijom, bez obzira što je to ostvareno od strane italijanskih osvajača, imao pozitivan uticaj među Albancima. S druge strane, udžbenici u Crnoj Gori uopšte ne predstavljaju Kosovo pod italijanskom, nemačkom i bugarskom okupacijom, a sve što kažu udžbenici u Srbiji o ovom segmentu je da su u vreme italijanske okupacije Kosova i Metohije naoružani Albanci vršili teror nad Srbima, ali ne daju podatke o broju ubijenih civila tokom ovog perioda. O ovim zločinima Albanaca, uglavnom u selima nastanjenim Srbima, kako bi proterali koloniste i povratili konfiskovanu imovinu tokom perioda između dva svetska rata, a što se pominje samo u udžbenicima u Srbiji, strani autori navode da se broj proteranih Srba i Crnogoraca sa Kosova u ovom periodu kreće od 30 do 100 hiljada, dok ubistva, uništavanje i pljačke, iako uzajamna, za glavne žrtve imaju Srbe i Crnogorce. Šta više, udžbenici na Kosovu ne samo da ne pominju ove zločine, već tvrde da su se Albanci uprkos patnjama pod jugoslovenskom vladavinom, pokazali obazrivim prema srpskoj i crnogorskoj manjini, čak u mnogim slučajevima uzimajući ih pod zaštitom.

.....
⁴⁸ Vellkoski, Vlado, Halit Sejdiu, Arijan Alademi, Dimka Risteska i Gjorgji Pavlovski. *Historia B*. Shkup: Prosvetno Dello, 2005, str 130 - 131; Veljanovski, Novica, Gordana Pletvarska, Sonja Cvetkovska i Shyqeri Xhaferi. *Historia 3 -arsimi gjimnazor*. Shkup: Prosvetno Dello, 2009, str 134 - 135, 137 -138, 163, 164, 204 - 205, 208 - 209.

Nakon kapitulacije fašističke Italije na Kosovu i uspostavljanja vlasti nacističke Nemačke, na političkoj ravni, na Kosovu se kristališu u osnovi dve struje: nacionalistička struja koju podržavaju nemački nacisti i organizovana u Drugoj prizrenskoj ligi, koja proglašava da se angažuje za održavanje ujedinjenja Kosova sa Albanijom; i komunistička struja, uglavnom podržana od strane jugoslovenskih komunista i organizovana u Nacionalno- oslobodilačkom odboru za Kosovo i Metohiju, koja na Konferenciji u Bujanu iznosi želju da se Kosovo pripoji Albaniji, pozivajući se na pravo na samoopredeljenje do otcepljenja. Udžbenici u Srbiji, Crnoj Gori i Makedoniji se uopšte ne bave ovim strujama, koje se u udžbenicima u Albaniji, za razliku od onih na Kosovu, jasnije tretiraju, iako površno. Čak, udžbenici u Albaniji ukratko predstavljaju i nezavisne nacionalističke grupacije, koje su se protivile okupaciji, kao što je bila grupacija braće Kryeziu u Đakovici. Iako udžbenici na Kosovu i oni u Albaniji ove dve struje predstavljaju površno, ni u jednom od ovih udžbenika se ne opisuju oružani sukobi među njima, ni činjenica da je jedna od njih imala podršku nemačkih nacista, a druga jugoslovenskih komunista.

Nakon povlačenja nemačkih trupa sa Kosova, partizanske snage ulaze u gradove zapadnog Kosova, dok na istočnom Kosovu ulaze bugarske snage kojima se pridružuju jugoslovenski partizani. Zajedno sa povlačenjem nemačkih trupa, sa Kosova odlazi i najveći deo naoružanih grupa, stvorenih od strane Druge Prizrenske Lige, uključujući i pripadnike SS divizije „Skenderbeg“, koji pred odlazak učestvuju u prikupljanju i proterivanju komunista sa Kosova, uključujući i izvestan broj Jevreja. Ovo se ne predstavlja u udžbenicima ni jedne zemlje, izuzev površnog predstavljanja u udžbenicima u Makedoniji.

Srpsko-crnogorske i makedonske partizanske jedinice, koje prodiru na Kosovu nakon proterivanja nacifašističkih osvajača, prema udžbenicima na Kosovu vrše nasilje nad albanskim stanovništvom, koje se čak karakteriše i kao genocid, kada broj ubijenih Albanaca u tom periodu dostiže 45 hiljada. Ovo prodiranje opisuju kao nasilno i udžbenici u Albaniji i oni u Makedoniji. Ovi poslednji navode da su situaciju iskoristile neke regresivne struje u jugoslovenskoj vojsci, kako bi se osvetile albanskom stanovništvu, koje je kolektivno okarakterisano kao saradnik okupatora. Udžbenici u Srbiji i Crnoj Gori uopšte ne predstavljaju ovo prodiranje. Međutim, Noel Malkom koji analizira podatke raznih autora, dolazi do zaključka da je broj od 45 hiljada ubijenih Albanaca preuveličan.

Ni u jednom od udžbenika se ne pominje da se i kosovski partizani dele najmanje u dva tabora. S jedne strane, partizane koje predvodi Šaban Poluža i koji odbijaju naredbu da se bore protiv nemačkih trupa na severu Jugoslavije i odlučuju da ostanu na Kosovu, kako bi štitili albansko stanovništvo od jugoslovenskih partizana; i s druge strane, partizani koje predvodi Fadilj Hodža, koji pristaje da bude zamenik Save Drljevića, komandanta jugoslovenske

vojne okupacije na Kosovu. U ovim udžbenicima ne figurira ni podatak da su partizani Šabana Poluže, uglavnom koncentrisani u Drenici, brzo likvidirani od strane partizana komandanta Save Drljevića i Fadilja Hodže, zamenika komandanta, uz pomoć i partizanskih divizija iz Albanije. Čak, posebno u udžbenicima na Kosovu se izmišlja organizacija pod nazivom „Nacionalno oslobodilačka vojska Kosova“, iako se zna da su kosovski komunisti bili deo Nacionalno oslobodilačke vojske Jugoslavije.

Glasanje u skupštini u Prizrenu, jula 1945. godine za pripajanje Kosova Srbiji, odnosno Jugoslaviji, u udžbenicima na Kosovu se predstavlja kao nametnuto i navodi se da su oni koji su se protivili ovoj Rezoluciji likvidirani ili osuđeni na višegodišnji zatvor, dok udžbenici u Albaniji navode da su na ovoj skupštini od 142 učesnika, samo 33 bili Albanci, što se ne potencira u udžbenicima drugih zemalja. Manje više, i udžbenici u Makedoniji navode da se na ovoj skupštini odlučilo nasuprot volji Albanaca. I dok udžbenici u Crnoj Gori uopšte ne govore o tome, u udžbenicima u Srbiji se navodi da je u vreme sve veće saradnje sa Albanijom doneta Rezolucija kojom je izneta želja delegata za pripajanje ove pokrajine federalnoj Srbiji, kao njen sastavni deo. Dakle, ovi udžbenici treba da imaju u vidu da su na ovoj skupštini, gde je aklamacijom usvojena Rezolucija o aneksiji Kosova od strane federalne Srbije, samo 33 od 142 delegata bili Albanci (koji su bili deo komunističke struje), i čak da je delegatima ove skupštine namerno rečeno da se na Kosovu nalazi 50 hiljada trupa spremnih da brane plodove rata.

Što se tiče stanja Albanaca u periodu 1945 – 1966., kada je jugoslovenska vlast primorala na desetine hiljada Albanaca u Jugoslaviji da se iseli u Tursku, koristeći razne oblike pritisaka, kao što je akcija prikupljanja oružja, udžbenici u Srbiji i Crnoj Gori ne kažu ni jednu reč, dok udžbenici na Kosovu i Albaniji, kao i oni u Makedoniji daju preuveličane brojeke: 250 hiljada, odnosno 400 hiljada Albanaca, iseljenih iz Jugoslavije u Tursku. Od 1945 do sredine 60-tih godina, razne političke grupe i organizacije kosovskih Albanaca se protivi jugoslovenskoj vlasti, među kojima je glavna bila ilegalna organizacija Nacionalno demokratski Komitet Albanaca, koji je, kao i ostale grupacije, brzo eliminisan. Ova se organizacija pominje u udžbenicima na Kosovu i Albaniji, ali se ne pominje ni jedna druga ilegalna organizacija koja se protivi jugoslovenskoj vlasti, među kojima je glavni bio Revolucionarni pokret za ujedinjenje Albanaca, kojim je rukovodio Adem Demaći. Dakle, ovi udžbenici ne preciziraju da su u to vreme postojale dve političke struje: jedna legalna i druga ilegalna.

Tokom 60-tih godina usvajaju se amandmani na Ustav Srbije i Jugoslavije u prilog Kosova, a jula 1966 godine doneta je odluka da se drugi čovek nakon Tita u jugoslovenskoj vlasti, ministar unutrašnjih poslova Aleksandar Ranković, smeni sa vlasti. Ovim su prestala iseljavanja i zulumi tipa masovnog traženja oružja i sve što je ličilo na atmosferu kontrole u Rankovićevom periodu.

27 novembra 1968 godine, takozvana ilegalna organizacija „Grupa 68“, čiji su mnogi članovi bili deo Revolucionarnog pokreta za ujedinjenje Albanaca, organizuje demonstracije u nekoliko gradova Kosova, sa glavnim zahtevom „Kosovo Republika“. U udžbenicima na Kosovu, u Albaniji i Makedoniji se površno govori o ovim demonstracijama i osim što se ne pominju njihovi organizatori, ne pominje se ni to da su **legalni** politički zvaničnici Kosova ocenili te demonstracije neprijateljskim i šovinističkim. Ovi udžbenici unapređenje ustavnog položaja Kosova u Srbiji i Jugoslaviji isključivo pripisuju ovim demonstracijama, prenebregavajući činjenicu da su na ovo unapređenje, osim **legalnih** političkih zvaničnika Kosova uticali i iznova uspostavljeni odnosi između Albanije i Jugoslavije. Udžbenici u Crnoj Gori uopšte ne govore o ovim demonstracijama, dok ih udžbenici u Srbiji predstavljaju kao separatističke, nakon kojih se nastavljaju oštre diskusije oko promene karaktera federacije, kojom je prilikom obezbeđena veća nezavisnost pokrajina, koje su „...mogle učestvovati u donošenju odluka u Republici, ali Republika nije imala pravo da se meša u njihove poslove“.

Ova nezavisnost pokrajina je ovenčana 1974 godine usvajanjem Ustava Socijalističke federativne Republike Jugoslavije (SFRJ), koji je dvema autonomnim pokrajinama, Kosovu i Vojvodili, koje su bile sastavni deo Republike Srbije, obezbeđivao po mnogo čemu sličan status sa onim koji su imale šest jugoslovenskih republika, posebno u donošenju odluka u oblasti privrede i nekoliko oblasti spoljne politike. Udžbenici na Kosovu pominju usvajanje Ustava Kosova 1974 godine, samo kao efekat demonstracija iz 1968. godine, ali se uopšte ne bave pravima koja su tada garantovana na Kosovu. Udžbenici u Albaniji navode da je na osnovu ovog Ustava skupština Kosova mogla da donosi zakone i da se bez njene saglasnosti nije mogla menjati teritorija Kosova. Međutim, na osnovu ovog Ustava teritorija SFRJ se sastojala od teritorija republika, a ni teritorije republika se nisu mogle menjati bez saglasnosti ostalih republika. Udžbenici u Albaniji pominju i pravo Kosova na predstavljanje u skupštini SFRJ i stvaranje nekoliko autonomnih institucija u pravosuđu i finansijama. Skupština SFRJ se sastojala od Saveznog doma gde su republike imale pravo da delegiraju po 30 delegata, a pokrajine po 20, kao i Doma republika i pokrajina, gde su republike imale pravo da šalju po 12 delegata, a pokrajine po osam. Ipak, ovi udžbenici podvlače da je, iako je srpski diktat osetno smanjen ovim Ustavom, Kosovo i dalje bilo zavisno od Srbije, koja je na sve načine pokušavala da umani njegovu autonomiju. Udžbenici u Srbiji se uglavnom usredsređuju na jačanje nezavisnosti pokrajina, koje su po njima dobile široke kompetencije u zakonodavnoj i izvršnoj vlasti i jednak status u federaciji, sa pravom da ravnopravno odlučuju sa republikama u poslovima federacije. Međutim, iako kažu da je Srbija dobila elemente konfederalizma, ovi udžbenici uopšte ne preciziraju da, dok se u uvodnom delu Ustava SFRJ i Ustava Srbije pominje pravo svakog naroda na samoopredeljenje do

otcepljenja, u Ustavu Autonomne pokrajine Kosovo to ne figurira. Štaviše, na osnovu ovih Ustava iz 1974., Albanci se smatraju narodnošću, a ne narodom.

U udžbenicima svih zemalja se tretiraju i demonstracije koje izbijaju marta i aprila 1981. godine, koje su u početku organizovali studenti Univerziteta u Prištini za bolje uslove, a kasnije i razne političke i ilegalne grupe kosovskih Albanaca, sa zahtevom „Kosovo Republika“. Ni u vezi ovih demonstracija, kao ni onih iz 1968., udžbenici na Kosovu i Albaniji ne daju imena organizatora, niti ocene najviših političkih albanskih zvaničnika Kosova oko šovinizma, separatizma, okupljanja huligana i albanskih kontrarevolucionarnih organizacija. Samo udžbenici u Makedoniji potenciraju da su demonstracije iz 1981. godine okarakterisane kao kontrarevolucionarne i od strane samog kosovskog rukovodstva. Udžbenici u crnoj Gori, kratko i korektno predstavljaju ove demonstracije, dok oni u Srbiji navode da su nakon ovih demonstracija nastavljeni pritisci nad Srbima, silovanja, uništavanje imovine, čak i ubistva motivisana nacionalnom mržnjom, što je samo intenziviralo iseljavanje Srba.

Odnosi između Albanaca i Srba se dalje zaoštavaju nakon demonstracija iz 1981. godine, kada Srbija planira da ukine autonomiju Kosova i pokretanjem propagandističkih medijskih kampanja protiv onih koje udžbenici u Srbiji karakterišu kao vinovnike „...pritisaka nad Srbima, silovanja, uništavanja imovine, čak i ubistva motivisana nacionalnom mržnjom“. Što se tiče silovanja na Kosovu, Komitet srpskih pravnika i eksperata za zaštitu ljudskih prava, u analizi objavljenoj 1990. godine, analizira statistike silovanja i pokušaja silovanja tokom 80-tih godina i konstatuje da je učestalost ovog zločina bio mnogo niži na Kosovu nego u ostalim delovima Jugoslavije, i da su u ogromnoj većini slučajeva napadač i žrtva pripadali istoj naciji. Takođe, što se tiče iseljavanja, treba reći da je među glavnim razlozima bilo loše upravljanje privredom na Kosovu i stepen nezaposlenosti, koji je bio najviši u Jugoslaviji.⁴⁹

49 Malcolm, Noel. *Kosovo – A Short History*. London: Pan Macmillan, 2002, str. 289-334; Schmitt, Oliver. *Kosova: histori e shkurtër e një treve qendrore ballkanike*. Prishtinë: Koha, 2012, str. 164-233; Fischer, Bernd. *Shqipëria gjatë luftës, 1939-1945*. Tiranë: Çabej, 2000, str. 124-129; Krieger, Heike (ed.). *The Kosovo Conflict and International Law*. Cambridge: Cambridge University Press, 2001, 2-8; Surroi, Veton. *Fadil Hoxha në vetën e parë*. Prishtinë: Koha, 2010, str. 233-255.

5.4. Kosovo tokom 90-tih godina

Ovo potpoglavlje konkretno istražuje kako se predstavljaju u udžbenicima: građanski otpor krajem 80-tih godina, građanski otpor tokom 90-tih godina, oružani otpor 1998 – 1999, ratni zločini, Konferencija u Rambujeu i NATO intervencija.

U odnosu na gore navedene teme, srž tretiranja u **udžbenicima na Kosovu** je sledeća:

- Političko rukovodstvo na Kosovu koje je od 1981. godine, do 1989. godine bilo instrument u rukama srpske politike, sa kašnjenjem je počelo da shvata igru oko ukidanja autonomije. 1989. godine su izbile svenarodne demonstracije za očuvanje i unapređenje autonomije. Rudari Trepče su se u znak protesta zatvorili u rudniku pune dve nedelje, sa zahtevom da se odbrani nezavisnost institucija Kosova i za razmatranje sudbine Kosova u OUN. 23 marta 1989. godine, skupština Kosova, opkoljena tenkovima, dala je saglasnost za ustavne promene. Tokom manifestacija protiv promena Ustava, 30 osoba je poginulo. Izolovano je 254 intelektualaca i albanskih rukovodećih kadrova. Veoma težak oblik srpske policijske represije bilo je i trovanje sedam hiljada albanskih učenika.
- Albanska inteligencija je 23. decembra 1989. osnovala Demokratski savez Kosova, koji se pod rukovodstvom Ibrahima Rugove angažovao za rešenje pitanja Kosova i Albanaca u Jugoslaviji, po principu samoopredeljenja. Kasnije su osnovane i druge partije i Koordinacioni odbor albanskih političkih partija u bivšoj Jugoslaviji, koji je podržavao Kosovo kao nezavisnu i suverenu državu, podržavao zahtev Albanaca u Makedoniji da budu državotvorni element, a za Albance u Preševskoj dolini je tražena autonomija visokog stepena sa pravom ujedinjenja sa Kosovom. U cilju homogenizacije albanskog naroda, pokrenuta je akcija mirenja krvi, gde je pomireno 1200 slučajeva. 2. jula 1990 godine, skupština Kosova je usvojila Ustavnu deklaraciju o nezavisnosti i jednakosti Kosova u Jugoslaviji. 7. septembra 1990 usvojen je Ustav Kosova. 1991. godine održan je referendum za nezavisnu i suverenu državu Kosova. 24. maja 1992., održani su parlamentarni i predsednički izbori. Srpska je vlast proterala albanske učenike i studente iz škola i fakulteta, ali su Albanci organizovali nezavisni sistem obrazovanja po kućama- školama. Takođe, srpska vlast je isterala sa posla hiljade Albanaca i mnogi od njih su bili primorani da emigriraju. Albanci su pod rukovodstvom Ibrahima Rugove ubedili svet da žele slobodu. Svet se ubedio da Kosovo zaslužuje slobodu.

- Srpska represija je uticala da 1. oktobra 1997. godine izbiju protesti stanovništva i studenata Univerziteta u Prištini protiv okupacione vlasti. Srpska je vojska i policija ubijala i masakrirala Albance širom Kosova, zato, da bi odbranila i oslobodila narod Kosova, na scenu je stupila Oslobodilačka vojska Kosova (OVK), koja se po prvi put javno pojavila 28. novembra 1997. godine. Njena platforma za slobodu i nezavisnost, za otvoreno društvo i demokratiju, dobila je podršku celog albanskog naroda. Borba OVK se intenzivirala posebno nakon herojske borbe porodice Jašari u Prekazu, pod rukovodstvom Adema Jašarija.
- Srpska okupaciona vlast je pokrenula snažnu vojno-policijsku i propagandističku mašineriju, ne samo protiv OVK već i civilnog stanovništva, čije su posledice bile stravične scene varvarstva krvničkih eskadrona, ubistva i masakriranja nemoćnih i nedužnih ljudi, paljenje kuća, masovna hapšenja itd. Od januara do decembra 1998. godine, ubijeno je više od dve hiljade Albanaca, ne računajući i veliki broj nestalih, a broj razmeštenih je dostigao broj od 430 hiljada, najveći deo njih unutar Kosova. Sa Kosova je jugoslovenska vojska silom proterala više od million Albanaca. Samo tokom NATO bombardovanja, srpska vojska je ubila oko 15 hiljada Albanaca. Više od tri hiljade Albanaca je nestalo bez traga, a pet hiljada njih ostali su taoci u Srbiji. Više od 1500 vojnika OVK palo je u borbi za slobodu Kosova.
- Mirovna politika i borba OVK dali su svoje rezultate. Borba OVK je ušla u novu fazu nakon masakra u Rečaku i neuspeha razgovora u Rambujeu. Da bi se zaustavio zamah zločina Srbije nad Albancima, pokrenuta je vojna intervencija međunarodne zajednice. Nakon tri meseca NATO bombardovanja i stalnih akcija OVK, jugoslovenska vojska je bila primorana na povlačenje sa Kosova. Na Kosovu su osim jedinica OVK ušle i NATO snage. OUN je uspostavio civilnu vlast, a NATO vojnu. OVK je transformisana u Zaštitne trupe Kosova.⁵⁰

Srž tretiranja u **udžbenicima u Albaniji** je sledeća:

- Situacija za kosovske Albance se pogoršala, kada se u srpskoj politici pojavio Slobodan Milošević. On je počeo da smenjuje rukovodioce Kosova i postavlja njemu verne ljude, što je izazvalo nove masovne proteste. Drugi Miloševićev korak bila je promena Ustava iz 1974. godine. 23. marta 1989. godine skupština Kosova je, opkoljena tenkovima, promenila Ustav iz 1974. godine, stavljajući Kosovo pod

.....
⁵⁰ Rexhepi, Fehmi i Frashër Demaj, *Historia 5*. Prishtinë: Libri Shkollor, 2013, str 99 – 106; Rexhepi, Fehmi, *Historia 9*, Prishtinë: Libri Shkollor, 2013, str 62 -71, 76 -78; Bajraktari, Jusuf, Fehmi Rexhepi i Frashër Demaj, *Historia 10*. Prishtinë: Libri Shkollor, 2011, str 199 – 207; Rexhepi, Fehmi i Frashër Demaj, *Historia 11*. Prishtinë: Libri Shkollor, 2013, str 211 – 221.

autoritetom Srbije. Nakon toga je skupština Kosova zatvorena i sve institucije su se ponovo napunile srpskim službenicima. To je izazvalo novi talas protesta. Rudari su stupili u štrajk, kako bi povratili prava.

- Decembra 1989., osnovan je Demokratski savez Kosova (DSK), za čijeg je predsednika izabran pisac Ibrahim Rugova, koji je imao za cilj da organizuje mirno suprotstavljanje Albanaca i internacionalizaciju pitanja Kosova. Osnovane su i druge partije. 2. jula 1990. godine skupština Kosova je usvojila Ustavnu deklaraciju kojom je Kosovo dobilo status Republike u okviru jugoslovenske federacije. 7. septembra 1990 godine proglašen je Ustav Kosova, a nekoliko dana kasnije i referendum za Republiku, na kojem je 90 odsto stanovništva glasalo za proglašenje Republike. Organizovani su parlamentarni i predsednički izbori i stvorena je Vlada. Ove odluke nije priznala Srbija, koja je povećala nasilje na Kosovu, koje je preraslo u etnički genocid.
- Uporedo sa mirotvornim krilom, sredinom 90-tih godina, pojavilo se i vojno krilo: Oslobodilačka vojska Kosova (OVK) sa glavnim komandantom Ademom Jašarijem, koja se borila za odbranu zemlje od srpske vojske koja je vršila masakre nad civilnim stanovništvom. Mnogi kosovski Albanci su bili primorani da napuste svoje kuće, kako bi izbegli srpske masakre. U proleće – leto 1998. godine, OVK je uspostavila kontrolu nad delom Kosova. Tokom leta 1998. godine srpska je vojska ponovo osvojila te delove Kosova, vršeći krvave represalije nad civilnim stanovništvom. Iako je proglasila primirje i obavezala se da će povući deo trupa sa Kosova, 15. januara 1999. godine, srpske trupe su u Rečaku masakrirale 45 kosovskih Albanaca.
- Predstavnici Kosova i Srbije su se sastali na Konferenciji u Rambujeu, u blizini Pariza, radi razgovora o rešavanju krize. Sporazum je potpisala samo albanska delegacija. Prema tom Sporazumu, Kosovo je ostalo deo Jugoslavije, unutar koje bi uživalo “supstancijalnu autonomiju”, a o pitanju nezavisnosti bi se raspravljalo nakon tri godine. Srpske snage su započele napade u cilju etničkog čišćenja, kojom je prilikom sa Kosova proterano oko milion Albanaca, koji su utočište našli u Albaniji, Makedoniji, Crnoj Gori i drugim zemljama Evrope. Nakon ovog akta, NATO je bombardovao Srbiju i primorao je na povlačenje sa Kosova. Kosovo je stavljeno pod OUN administracijom, u skladu sa Rezolucijim 1244. NATO trupe su imale za zadatak da izvrše demilitarizaciju OVK, stvore uslove za povratak izbeglica itd. Albanci su se vratili na svoja ognjišta.⁵¹

.....
 51 Dërguti, Menduh, Sonila Boçi i Ledia Dushku. *Historia 9*. Tiranë: Botime Shkolllore Albas, 2013, str. 135 – 136; Dërguti, Menduh, Ledia Dushku, Ferit Duka i Sonila Boçi. *Historia 12*. Tiranë: Botime Shkolllore Albas, 2013, str. 139, 152 – 153.

Srž udžbenika u Srbiji je sledeća:

- Nema ništa o civilnom otporu krajem 80-tih godina na Kosovu.
- Ni o građanskom otporu tokom 90-tih godina na Kosovu.
- Što se tiče oružanog otpora 1998. -1999. se navodi: svakodnevne oružane akcije albanskih terorističkih grupa, poznatih kao Oslobođilačka vojska Kosova, njihove pljačke i konfrontacije sa snagama reda, u kojima su najviše stradali civili, izrazito su pogoršali stanje na Kosovu.
- Na kraju, zapadne države su se umešale, pružajući otvorenu podršku Albancima. Nakon neuspešnih razgovora u Rambujeu i Parizu i odbijanja srpske strane da potpiše ultimativne zahteve za povlačenje vojske i policije sa Kosova februara 1998. godine, usledila je NATO agresija, koja je trajala od 24. marta 1999. godine, do 10 juna 1999. godine. Živote je izgubilo 1200 – 1500 civila, od kojih 88 dece, a povređeno je/ranjeno oko 5 hiljada ljudi. Naneta je velika materijalna šteta koja se nezvanično procenjuje na 30 milijardi dolara. Oslanjajući se na druge podatke, šteta iznosi oko 100 milijardi dolara. U Saveznoj Republici Jugoslaviji (SRJ) NATO je bacio više od 23 hiljade bombi i raketa, tokom bombardovanja pogođeno je oko 7 643 kuća, oko 300 škola, 53 bolnice i 50 crkava i spomenika. Nakon 78 dana neprestanog bombardovanja vojska i policija su se povukli sa Kosova. Prema odrednicama Kumanovskog sporazuma od 9. juna 1999. godine, vojska je morala da se povuče 5 kilometara unutar svoje teritorije od administrativne granice sa Kosovom (bezbedonosna zona). Savet bezbednosti OUN je usvojio Rezoluciju 1244 o Kosovu, kojom se garantuje teritorijalni integritet Jugoslavije. Od trenutka ulaska NATO snaga, na Kosovu je ubijeno nekoliko stotina srpskih civila i oteto više od hiljadu ljudi. Sa Kosova se iselilo više od 220 hiljada Srba i nealbanaca. Jirži Dinstbir, specijalni izvestilac OUN za ljudska prava u bivšoj Jugoslaviji, je u svom izveštaju za Generalnog sekretara OUN, iznosio ocenu da se na Kosovu događa etničko čišćenja Srba u prisustvu OUN i KFOR-a. Februara 2000-te godine, Savezna Republika Jugoslavije je poslala pismo Savetu bezbednosti OUN u kojem optužuje Misiju OUN na Kosovu za teško stanje i kršenje Rezolucije 1244, precizirajući da je od dolaska KFOR-a izvršeno 4249 terorističkih napada, ubijeno 899, ranjeno – povređeno 784 i oteto 834 osobe. Maja 1999. godine, tužiteljka Haškog Tribunala Luiz Arbur je podigla optužnicu protiv predsednika SRJ Slobodana Miloševića, predsednika Srbije Milana Milutinovića, zamenika predsednika Savezne Vlade Nikole Šainovića, šefa Generalštaba vojske Jugoslavije, generala Dragoljuba Ojdanića i ministra unutrašnjih poslova Vlajka Stojiljkovića. Ponuđeno je pet miliona dolara za informacije koje bi pomogle u hapšenju Slobodana Miloševića, Radovana Karadžića i

Ratka Mladića. 1. aprila 2001. godine, uhapšen je Milošević, a 28. juna 2001. godine izvršena je njegova ekstradicija u Hag. Preminuo je 2006. godine u zatvoru Haškog tribunala.⁵²

U udžbenicima u Crnoj Gori srž razvoja je sledeća:

- U jesen 1986. godine pojavio se program poznat kao Memorandum Srpske akademije nauka i umetnosti. U njemu se, kao interes srpskog naroda ističe ujedinjenje svih Srba u jednu nacionalnu državu ili život u centralizovanoj Jugoslaviji.
- Promenjena je i državna organizacija Srbije. Marta 1989. godine ukinute su autonomije pokrajina, a skupština Kosova je raspuštena.
- Kosovo je postalo novo ratno žarište. Većinsko albansko stanovništvo je nakon ukidanja autonomije odbilo da prizna državnu vlast Srbije i osnovalo svoje paralelne institucije.
- Konflikti Albanaca sa policijom i vojskom postali su sve učestaliji i prerasli su u pobunu. Umešala se međunarodna zajednica, političkom intervencijom u prilog Albanaca. Nakon neuspeha razgovora u Rambujeu, došlo je do vojne intervencije NATO pakta. Nakon bombardovanja SRJ (mart – jun 1999.), Srbija je pretrpela gubitke u ljudstvu i velika razaranja privrednih, vojnih objekata i saobraćajne infrastrukture. Prema odredbama Mirovnog sporazuma, na Kosovu su razmeštene međunarodne vojne snage. Na predsedničkim izborima u SRJ, septembra 2000-te godine, okončana je vladavina Slobodana Miloševića. Nova Vlada Srbije je Miloševića predala Međunarodnom sudu za ratne zločine u Hagu.⁵³

Udžbenici u Makedoniji uopšte ne predstavljaju Kosovo tokom 90-tih godina.

Sažetak

Krajem 1988. godine, stotine hiljada Albanaca protestuje na Kosovu protiv ukidanja autonomije Kosova od strane Srbije Slobodana Miloševića. Udžbenici na Kosovu ne pojašnjavaju da su se demonstranti protivili smeni rukovodstva

.....
52 Đurić, Đorđe i Momčilo Pavlović. *Istorija 3*. Beograd: Zavod za udžbenike, 2010, str. 251 -253; Đurić, Đorđe i Momčilo Pavlović. *Istorija 8*. Beograd: Zavod za udžbenike, 2010, str. 186 – 187.

53 Burzanović, Sllavko i Jasmina Gjorgjeviq. *Historia 9*. Podgoricë: Enti i Teksteve dhe i Mjeteve Mësimore, 2008, str. 128, 129, 131 i 132; Rastoder, Sherbo, Radoje Pajović i Zvezdan Foliq. *Historia 4*. Podgoricë: Enti i Teksteve dhe i Mjeteve Mësimore, 2009, str 254 -256.

Kosova. Takođe, štrajk rudara na Kosovu koji se februara 1989. godine zatvaraju u rudarskom oknu, sa glavnim zahtevom protiv rušenja autonomije Kosova, predstavljeni su u ovim udžbenicima bez zahteva za "bratstvo i jedinstvo i pravedan Titov put". Ovi protesti i štrajkovi se uopšte ne predstavljaju u udžbenicima Srbije i Crne Gore, a u udžbenicima u Albaniji se kratko predstavljaju kao štrajkovi za ponovno uspostavljanje prava Albanaca. Nakon ovih štrajkova i protesta, na Kosovu se proglašava vanredno stanje i hapsi se na stotine intelektualaca, profesora i rukovodilaca društvenih preduzeća. Ova se hapšenja pominju samo u udžbenicima na Kosovu, koji nigde ne pominju hapšenje i suđenje bivšem političkom rukovodiocu kosovskih Albanaca Azemu Vlasiju, koji je pušten iz zatvora nakon skoro godinu dana.

Uprkos ovim protestima i štrajkovima kosovskih Albanaca, Srbija okončava proces ukidanja autonomije Kosova, kada 23. marta 1989. godine to usvaja i skupština Kosova sa albanskom većinom. I dok udžbenici u Srbiji to uopšte ne tretiraju, udžbenici u Crnoj Gori ukidanje autonomije pominju samo telegrafski. Udžbenici na Kosovu i Albaniji navode da je zgrada skupštine Kosova bila opkoljena od strane srpske policije i vojske, ali ni jedan od ovih udžbenika ne navodi da je ipak ova skupština imala albansku većinu, ni to da je deset albanskih poslanika skupštine Kosova glasalo protiv ukidanja autonomije iz 1974. godine. Nekoliko meseci nakon ukidanja autonomije Kosova, formiran je Demokratski savez Kosova (DSK), koji pod rukovodstvom Ibrahima Rugove, za veoma kratko vreme postaje ubedljivo najveća politička partija koja upravlja Kosovom. Ni u jednom od udžbenika ovih zemalja se ne navodi da je u početku njen program bio za autonomiju.

Marta i aprila 1990. godine, hiljade kosovskih učenika se šalju u bolnice, direktno iz škola, zbog bolova u stomaku, glavobolje i povraćanja od, kako se u to vreme tvrdilo, masovnog trovanja albanske dece. Kasnije je ekspert toksikologije Ujedinjenih nacija, na osnovu analiza krvi i urina došao do zaključka da je ustanovio prisustvo supstanci sarin i tabun. 1995. godine je objavljeno da je jugoslovenska armija proizvodila sarin. Bilo kako bilo, to se ne pominje u udžbenicima Srbije i Crne Gore, dok se u udžbenicima u Albaniji daje slika o "...masovnom trovanju kosovskih učenika od strane Srba", a udžbenici na Kosovu tvrde da je jedan od teških oblika policijske represije bilo i "...trovanje više od sedam hiljada učenika i studenata bojnim otrovima". Međutim, ni u jednom od ovih udžbenika se ne pominje da se u nekim delovima Kosova dogodilo na desetine napada na lokalne Srbe od strane Albanaca, koji su verovali da je njihovu decu otrovala srpska vlast na Kosovu.

2. jula 1990, podržani i od DSK, poslanici skupštine Kosova su ispred zgrade skupštine Kosova u Prištini proglasili Kosovo Republiku **u okviru Jugoslavije**. Nakon ovog proglašenja Srbija ukida sve zakonodavne, izvršne i sudske

organe Kosova; izbacuje s posla ogromnu većinu zaposlenih Albanaca; zatvara televiziju, radio, novine, bolnice, fabrike i albanskim studentima i nastavnicima zabranjuje korišćenje zgrada Univerziteta u Prištini. Nakon dva meseca, 7. septembra 1990 godine, skupština Kosova proglašava Ustav Republike Kosovo **u okviru Jugoslavije**, a 26.-30 septembra 1991. godine, organizuje referendum o priznanju Kosova kao suverene i nezavisne države **sa pravom povezivanja sa Jugoslavijom**. Udžbenici u Srbiji i Crnoj Gori uopšte ne predstavljaju ove razvoje, oni u Albaniji delimično i sa nepreciznostima, dok udžbenici na Kosovu predstavljaju preciznije proglašenje Republike Kosovo u sklopu Jugoslavije. Što se tiče Ustava Kosova, ni udžbenici na Kosovu ni oni u Albaniji ne pominju da je i to bio Ustav za Kosovo Republiku **u okviru Jugoslavije**. Takođe, u ovim udžbenicima se nigde ne navodi da je odmah, nakon akta proglašenja ovog Ustava, većina poslanika skupštine pobešla sa Kosova. I referendum, udžbenici na Kosovu i Albaniji, predstavljaju kao referendum za Kosovo kao suverenu i nezavisnu državu, ali ne pominju **pravo povezivanja sa Jugoslavijom**. Skupština Republike Kosovo je 19. oktobra 1991. godine promenila Ustav Republike Kosovo i prekinula svaku vezu sa državom Jugoslavijom, ali to se ne predstavlja u udžbenicima Srbije i Crne Gore, niti u onima na Kosovu i Albaniji.

U ovom period, pod rukovdsvtom DSK se stvara paralelni sistem u nekoliko oblasti: obrazovanju, zdravstvu, finansijama, medijima, kulturi i sportu, organizuju se predsednički i parlamentarni izbori, a na diplomatskom polju se lobira za internacionalizaciju pitanja Kosova. To se ne pominje u udžbenicima u Srbiji, a u onima u Crnoj Gori samo se navodi da je "...većinsko albansko stanovištvo, nakon ukidanja autonomije, odbilo da prizna državnu vlast Srbije i stvorilo svoje paralelne institucije". U udžbenicima u Albaniji se pominju samo parlamentarni i predsednički izbori, ali ne i paralelni sistem u gore navedenim oblastima, dok ovo paralelno organizovanje zauzima mesto u udžbenicima na Kosovu. U udžbenicima na Kosovu se pominje ukidanje svih zakonodavnih, izvršnih i sudskih organa Kosova od strane Srbije; izbacivanje s posla ogromne većine zaposlenih Albanaca; zatvaranje televizije, radija, novina, bolnica, fabrika; zabrana studentima i albanskim nastavnicima da koriste objekte Univerziteta u Prištini, kao i stvaranje paralelnog sistema na Kosovu u nekoliko oblasti života: obrazovanju, zdravstvu, finansijama, medijima, kulturi i sportu i organizovanje predsedničkih i parlamentarnih izbora. Ovo se u udžbenicima u Albaniji pominje delimično, dok se u udžbenicima u Srbiji i Crnoj Gori uopšte ne pominuje.

Do sredine 90-tih godina, **miran pasivni otpor** pod rukovdsvtom DSK Ibrahima Rugove je bio bez konkurencije. U to vreme, Adem Demaći, koji je patio 28 godina po zatvorima Titove Jugoslavije zbog angažovanja za ujedinjenje albanskih krajeva pod Jugoslavijom sa Albanijom, pridružuje se Parlamentarnoj partiji Kosova, kako bi organizovao **aktivni mirni otpor**. Po njemu, to je bilo potrebno zato što se na Kosovu stvarao sloj nezadovoljnih ljudi zbog politike

pasivnog mirnog otpora i koji je zahtevao oružano rešenje. Ova se podela u kosovskoj politici ne predstavlja u udžbenicima ni jedne zemlje. Demaći nije uspeo u njegovom nastojanju za organizaciju **aktivnog mirnog otpora**. Septembra 1996., uz posredovanje Udruženja San Eđidio, Ibrahim Rugova potpisuje sa Sobodanom Miloševićem sporazum o povratku albanskih učenika i studenata u školske i univerzitetske objekte, uzurpirane od strane državnih organa Srbije. Ni ovo ne figurira u udžbenicima ni jedne zemlje.

Srpsko – jugoslovenska strana nije ispoštovala sporazum, zbog čega 1. oktobra 1997. godine, studenti Univerziteta u Prištini organizuju proteste za povratak obrazovnog procesa Albanaca u zgradama Univerziteta u Prištini. Ovi se protesti predstavljaju samo u udžbenicima na Kosovu, gde se **represija srpskog režima** imenuje kao “srpska represija”; **studentski protesti** kojima su se pridružili i mnogi albanski građani, nazivaju se “protestima stanovništva i studenata”; dok se deklarirani cilj studentskih protesta, **vraćanje u univerzitetske objekte** nigde ne pominje. Takvo predstavljanje može stvoriti utisak da su ovi protesti organizovani za oslobađanje i nezavisnost Kosova od Srbije.

Kršenje ljudskih prava, koje je režim Srbije sprovodio protiv kosovskih Albanaca tokom 90-tih godina, u udžbenicima na Kosovu se predstavljaju kao **masakri srpskog režima širom Kosova**, koji “...podstiču pojavljivanje OVK za odbranu naroda Kosova”. Ova kršenja u udžbenicima u Albaniji se predstavljaju kao **etnički genocid**, dok je obrazloženje oko pojavljivanja i ciljeva OVK isti kao i u udžbenicima na Kosovu. Udžbenici u Srbiji i Crnoj Gori uopšte ne evidentiraju ova kršenja, a pogoršavanje stanja na Kosovu udžbenici u Srbiji predstavljaju kao posledicu “...pljački i konfrontacija albanskih terorističkih grupa, samoproglašene kao Oslobodilačka vojska Kosova, sa snagama reda, gde uvek i najviše stradaju civili”, ali ne daju podatke o etničkoj pripadnosti tih civila. Udžbenici u Crnoj Gori navode samo da su “...konflikti Albanaca sa policijom i vojskom postajali sve učestaliji i prerasli u pobunu”.

Podela između mirnog i vojnog krila u kosovskoj politici ne pominje se ni u jednom udžbeniku ovih zemalja, kao što se ne pominju ni tri vojne i političke koncepcije oko rata na Kosovu: a) koncept Oružanih snaga Republike Kosovo (FARK) osnovanih od strane Ministarstva odbrane Vlade Republike Kosovo, koji je bio za rat kojim bi upravljali profesionalni oficiri; b) koncept Nacionalnog pokreta za oslobodjenje Kosova (LKÇK), formiran uglavnom od bivših političkih zatvorenika, koji je predviđao stvaranje širokog političkog i vojnog fronta za organizaciju opšteg oružanog ustanka, gde bi se uključile sve političke i vojne grupe koje za cilj imaju oslobađanje Kosova od Srbije; i c) koncept Oslobodilačke vojske Kosova (UÇK), stvoren od strane Narodnog pokreta Kosova (LPK), koji je preferirao gerilski rat u cilju provociranja vojne intervencije NATO protiv

srpskih snaga. Odsustvo ovih koncepcija triju struja podrazumeva i odsustvo podataka o trvenjima i sukobima među njima.

Ovi udžbenici predstavljaju samo zločine “druge strane”, nudeći etikete umesto činjenica i argumenata o tim zločinima. Recimo, u udžbenicima u Srbiji i Crnoj Gori ne pominje se ni jedan ubijeni Albanac od srpsko – jugoslovenskih snaga tokom oružanog konflikta na Kosovu, kao što se u udžbenicima na Kosovu i Albaniji ne pominje ni jedan ubijeni Srbin od strane OVK i NATO, tokom i nakon oružanog konflikta. Udžbenici na Kosovu i Srbiji čak hiperbolizuju zločine druge strane i ostavljaju prostora za krivo shvatanje. Udžbenici u Srbiji se pozivaju na pismo SRJ poslato Savetu bezbednosti OUN februara 2000. godine, u kojem se navodi da je od trenutka ulaska NATO snaga na Kosovo “...ubijeno 899 i oteto 834 osoba”, ali se ne navodi njihova etnička pripadnost ni sudbina otetih osoba. Fond za humanitarno pravo, sa sedištem u Beogradu, beleži 1123 ubijena srpska civila u periodu januar 1998. – decembar 1999., od kojih je 786 ubijeno nakon ulaska NATO trupa (jun 1999. – decembar 1999.). Broj poginulih civila od NATO bombardovanja, u udžbenicima na Kosovu i Albaniji se uopšte ne navodi, dok se u udžbenicima u Srbiji u najmanju ruku udvostručuje i ne navode se činjenice da se najveći broj dogodio na Kosovu.

Udžbenici na Kosovu, s druge strane navode da je tokom oružanog konflikta na Kosovu, samo u periodu januar – decembar 1998. “...ubijeno više od 2000 Albanaca, ne računajući i veoma veliki broj nestalih. Međutim, o istom ovom periodu, višetomno izdanje **Kosovska knjiga sećanja 1998 – 2000** Fonda za humanitarno pravo, registruje 1660 ubijenih Albanaca (uključujući 678 vojnika OVK) i 296 Srba (uključujući 167 pripadnika vojske Jugoslavije i Ministarstva unutrašnjih poslova). Takođe, prema udžbenicima na Kosovu, u periodu NATO bombardovanja (24. mart – 10 jun 1999.) “...srpska je vojska ubila oko 15 hiljada Albanaca”. **Kosovska knjiga sećanja 1998. – 2000** navodi da broj albanskih civila ubijenih u periodu januar 1998. – decembar 2000, uključujući i 78- dnevno NATO bombardovanje, ukupno iznosi 7864. Dakle, broj ubijenih u udžbenicima na Kosovu je udvostručen, iako se ne daju izvori tih podataka.

Manje više, ista se stvar kao sa predstavljanjem ubistava događa i u predstavljanju deportacija / iseljavanja. Udžbenici na Kosovu i Albaniji ne navode brojeve iseljenih Srba i nealbanaca sa Kosova nakon dolaska KFOR-a, a u udžbenicima u Srbiji taj broj je preko 220 hiljada, a za Visoki komesarijat OUN za izbeglice (UNHCR) 210 hiljada. Jednako, udžbenici u Srbiji i Crnoj Gori ne navode deportacije Albanaca sa Kosova tokom bombardovanja, koje prema UNHCR-u dostiže cifru od 862 979 osoba. U udžbenicima na Kosovu taj broj je **preko** milion Albanaca, a u džbenicima u Albaniji **oko** milion Albanaca.

Udžbenici na Kosovu u vezi zločina srpskih snaga nad Albancima tokom rata na Kosovu daju kvalifikaciju **genocid**. Umesto definicije Konvencije OUN za sprečavanje i osudu zločina genocida, ali i argumenata da li je na Kosovu bilo **genocida**, ovi udžbenici nude fraze tipa: "...stravične scene varvarstva krvoločnih eskadrona". Štaviše, ocenom zločina srpskih snaga na Kosovu kao **genocid**, autori udžbenika na Kosovu ne uzimaju u obzir mišljenje Vrhovnog suda Kosova, po kojem se postupci srpskog režima pod vladavinom Slobodana Miloševića, pre mogu kvalifikovati kao **zločini protiv čovečnosti** nego kao **genocid**.

Udžbenici u Srbiji i Crnoj Gori, kako je gore rečeno, ne predstavljaju zločine srpskih snaga nad kosovskim Albancima, već daju informacije da je Međunarodni Tribunal za ratne zločine za bivšu Jugoslaviju (ICTY) podigao optužnicu protiv glavnih političkih i vojnih lidera SRJ i Srbije, iako ne navodeći optužbe kojima se terete. S druge strane, udžbenici na Kosovu i Albaniji uopšte ne pominju izvršene zločine od strane OVK nad Srbima i nealbancima tokom i nakon oružanog konflikta na Kosovu, ali ne navode ni optužbe ICTY za ratne zločine i zločine protiv čovečnosti protiv dvojice glavnih komandanata OVK. Izvršeni ratni zločini od strane OVK nad Srbima i nealbancima **tokom** oružanog konflikta na Kosovu uopšte se ne pominju u udžbenicima u Srbiji. Ovi udžbenici, što se tiče zločina OVK, daju podatke **samo** za zločine koji su izvršeni **nakon** oružanog konflikta i ulaska trupa KFOR-a na Kosovu. Iz tih udžbenika proizilazi da je **tokom** oružanog konflikta na Kosovu samo NATO vršio zločine.

Za 78 dana NATO bombardovanja SRJ, prema udžbenicima u Srbiji "...ubijeno je između 1200 i 2500 civila", ali u tabelama koje ovi udžbenici daju oko stradanja civila usled NATO bombardovanja, nude se podaci samo o 347 ubijenih civila. U toj tabeli pominje se albanska etnička pripadnost samo u slučaju 70 ubijenih civila od NATO snaga u blizini Đakovice, a o 50 ubijenih civila u selu Lužane kod Podujeva, 20 u blizini Peći i 87 u selu Korište kod Prizrena ne pominje se nigde njihova albanska pripadnost. Takođe, na toj tabeli ne figurira nigde napad NATO snaga na zatvor u Dubravi, gde je prema Fondu za humanitarno pravo ubijeno 112 albanskih zatvorenika. Može biti da ovaj napad nije uvršen u ovoj tabeli pošto je samo 29 zatvorenika u zatvoru u Dubravi stradalo od NATO bombi 19. i 20. maja 1999. godine, a ostale su, prema Fondu za humanitarno pravo, streljale srpske snage 21. i 23. maja 1999. godine. Što se tiče ubistava civila od strane NATO, izveštaj organizacije Human Rights Watch (HRW), koji se oslanja na istraživanja na terenu, navodi da je tokom NATO bombardovanja na teritoriji SRJ poginulo najmanje 489, a najviše 528 nedužnih civila. Prema HRW, najveći broj ovih nedužnih civila je izgubilo život na teritoriji Kosova i taj se broj kreće između 279 i 318 osoba. Dakle, broj stradalih civila usled NATO bombardovanja, u udžbenicima u Srbiji se u najmanju ruku udvostručuje, a u udžbenicima na Kosovu i Albaniji uopšte ne pominje.

Pre Konferencije u Rambujeu, jedan od najvažnijih događaja na političkoj ravni je susret delegacije sa Kosova koju je predvodio Ibrahim Rugova, sa Slobodanom Miloševićem, maja 1998. godine, gde su se strane saglasile za mirno rešenje pitanja Kosova. To se ne predstavlja ni u jednom od udžbenika ovih zemalja. Bez sumnje, jedan od najvažnijih trenutaka tokom **oružanog konflikta** na Kosovu je i Konferencija organizovana u Rambujeu u Francuskoj, koja se u udžbenicima na Kosovu, u Albaniji, Srbiji i Crnoj Gori, predstavlja sasvim kratko i na različite načine. Dakle, ne navode se razlozi neuspeha ovih razgovora, ni suština dokumenta **Privremeni sporazum o miru i samoupravi**, koji su potpisali u Parizu 18. marta 1999. godine albanski predstavnici Kosova na Konferenciji i posrednici Kristofer Hil (SAD) i Volfgang Petrič (EU), ali koji je odbijen od strane Srbije /SRJ i posrednika Borisa Majorskog (Rusija).

Autori ovih udžbenika ne navode da je ovaj dokument – čiju je implementaciju trebalo da garantuje 28 hiljada NATO trupa na Kosovu – za Kosovo predviđao **supstancijalnu autonomiju** u sklopu suvereniteta i teritorijalnog integriteta SRJ. Takođe, ne predstavljaju se ni odredbe ovog dokumenta o demilitarizaciji OVK i ostanku 2500 policajaca i 1500 vojnika SRJ unutar teritorije Kosova. Udžbenici u Srbiji navode da se "...NATO agresija dogodila nakon što je srpska strana u Rambujeu i Parizu odbila da potpiše ultimativne zahteve za povlačenje vojske i policije sa Kosova". Dakle, srpskim učenicima se stvara predstava da su "zapadne države, koje su se umešale, pružajući otvorenu podršku Albancima" imale za cilj da proteraju Srbiju sa Kosova.

Udžbenici na Kosovu, sa informacijama koje pružaju, stvaraju utisak da OVK nije popustila u svojim političkim stavovima. Osim što ne pominju potpisivanje **supstancijalne autonomije** za Kosovo od strane predstavnika OVK, za udžbenike na Kosovu, politička platforma borbe OVK je bila sloboda i nezavisnost Kosova. Dakle, nigde se ne pominje da je ta platforma u početku bila – kako to se to navodi u tekstu zakletve vojnika OVK – "...za osobađanje i ujedinjenje okupiranih teritorija Albanije".

S druge strane, udžbenici u Albaniji pominju **supstancijalnu autonomiju** koju bi Kosovo uživalo u okviru SRJ, na osnovu dokumenta **Privremeni sporazum o miru i samoupravi**, ali dodaju da bi se "pitanje nezavisnosti Kosova raspravljalo nakon tri godine". U stvari, ovaj dokument nigde ne pominje nezavisnost, već daje ne tako jasno definisanu frazu: "...nakon tri godine će biti sazvan međunarodni sastanak za određivanje mehanizma za finalno rešenje za Kosovo, na osnovu volje naroda, mišljenja relevantnih autoriteta, nastojanja svake strane u vezi sa implementacijom ovog sporazuma i finalnog Helsinškog akta...". Osim što se nigde ne specificira o volji kojeg naroda je reč, zajedno sa frazom "volja naroda", pominje se i oslanjanje na finalni Helsinški akt po kojem se međunarodne granice mogu menjati samo uz saglasnost obeju strana.

Nakon Rambujea, tokom rata na Kosovu je bez sumnje najvažniji period NATO bombardovanje na srpsko/jugoslovenske vojno – policijske ciljeve, koje prema udžbenicima u Srbiji predstavlja NATO **agresiju**, koja se dogodila nakon što je srpska/jugoslovenska strana odbila da povuče vojno – policijske snage sa Kosova. Kako je gore navedeno, međunarodna zajednica nije zahtevala povlačenje **svih** srpsko/jugoslovenskih vojno – policijskih trupa sa Kosova, zato ovakvo predstavljanje u udžbenicima u Srbiji kao da ima za cilj da Srbiju predstavi kao “žrtvu zapadnih država, koje su otvoreno stale na stranu Albanaca”. Udžbenici u Albaniji, s druge strane, navode da je prvo proterano sa Kosova oko million Albanaca, a zatim su “...vojne snage NATO-a bombardovale Srbiju i primorale je da se povuče sa Kosova”. Međutim, kako je gore navedeno, prema UNHCR, u periodu 24. mart – 10 jun 1999., vremenski period NATO bombardovanja, srpske snage su deportovale sa Kosova 862 979 osoba i izvršile najveći broj ubistava albanskih civila na Kosovu.

Prema udžbenicima na Kosovu, NATO je vojno intervenisao “...da bi zaustavio zamah zločina koje je Srbija vršila nad Albancima”. Prema ovim udžbenicima, Kosovo je oslobođeno od Srbije “...nakon uspešne oslobodilačke borbe OVK i **ulaska** NATO trupa juna 1999. godine”. Ako OVK nije bila u stanju da zaustavi zamah zločina koje je Srbija vršila nad Albancima i bila je potrebna vojna **intervencija** NATO-a, teško je shvatljivo da je Kosovo oslobođeno **nakon uspešne borbe OVK i ulaska** NATO trupa. Takođe, udžbenici na Kosovu navode da su “...**osim** borbenih jedinica OVK na Kosovo ušle i snage NATO pod nazivom KFOR”. Na ovaj način se sugerije da i trupe OVK nisu bile na Kosovu, već da su ušle kao i NATO trupe, međutim udžbenici na Kosovu ne kažu odakle i kada su one ušle.

U nekoliko udžbenika na Kosovu se navodi da se srpsko – jugoslovenska strana povukla sa teritorije Kosova kao posledica “...NATO bombardovanja i stalnih akcija OVK”. Vojno tehnički sporazum o povlačenju srpsko-jugoslovenskih snaga sa Kosova, koji je potpisan 9. juna 1999. godine u Kumanovu, potpisali su **samo** NATO i SRJ, odnosno Srbija. Autori udžbenika na Kosovu, a ni oni udžbenika u Albaniji, ne preciziraju da OVK nije bio deo ovog važnog sporazuma za okončanje oružanog konflikta na Kosovu. Taj sporazum, osim što primorava srpsko – jugoslovenske snage da se povuku sa Kosova, garantuje, što se opet ne pominje u ovim udžbenicima – da će jedan ograničen broj njih, **stotine, ne hiljade**, moći da se vrate na Kosovo. Ista garancija ne figurira ni u udžbenicima u Srbiji i Crnoj Gori.

Takođe, ni u jednom od udžbenika istorije se nigde ne navodi da početni cilj NATO nije bio da protera sve srpsko/jugoslovenske vojno – policijske trupe sa Kosova, već da je to postao cilj 3. juna 1999. godine, nekoliko dana nakon završetka bombardovanja, kada je predsednik SRJ Slobodan Milošević prihvatio

dokument koji su sačinili Strob Talbot (SAD), Marti Ahtisari (EU) i Viktor Černomirdin (Rusija), kojim se zahtevalo povlačenje svih policijskih, vojnih i paravojnih snaga SRJ/Srbije sa Kosova. To iz razloga što bi se samo na taj način izbeglice mogle osećati sigurnim da se vrate svojim kućama i NATO trupe bi se smestile u siguran ambijent, bez izgleda za konflikt sa snagama Srbije /SRJ, a ni ovih poslednjih sa povratnicima.

I demilitarizacija i transformacija OVK u udžbenicima na Kosovu se predstavlja samo kao pretvaranje OVK u Zaštitne trupe Kosova (ZTK) "...na osnovu sporazuma potpisanog septembra 1999. godine između generala Agima Čekua, komandanta OVK, i generala Majkla Džeksona, komandanta KFOR-a". Dokument **Obavezivanje za demilitarizaciju i transformaciju OVK**, koju politički direktor OVK Hašim Tači **nudi** komandantu Džeksonu 21. juna 1999. godine, nigde ne figurira. U ovom dokumentu, Hašim Tači se obavezuje da će se vojnici OVK razoružati i integrisati u civilno društvo, kao civilna organizacija za hitne intervencije – ZTK. OVK, prema ovom dokumentu, se složila da ne sprečava osoblje SRJ koje će se vratiti na Kosovo (**stotine, ne hiljade**) u vršenju određenih zadataka u skladu sa autorizacijom i uputstvom komandanta KFOR-a. U udžbenicima u Albaniji, razoružanje OVK se površno pominje: "...zadatak KFOR-a je bio demilitarizacija OVK", a u srpskim i crnogorskim udžbenicima se uopšte ne pominje. Oko civilne vlasti na Kosovu, uspostavljene od OUN, i vojne, uspostavljene od NATO-a, u udžbenicima na Kosovu se navode samo datumi i brojke razmeštenih trupa. Nigde se ne navodi cilj Misije NATO na Kosovu za primenu Rezolucije 1244 Saveta bezbednosti OUN. Takođe, ne figurira ni jedan podatak u vezi Misije OUN na Kosovu, UNMIK-u, koja je prema Rezoluciji 1244 garantovala Kosovu privremenu međunarodnu upravu, pod kojom je narod Kosova uživao supstancijalnu autonomiju u okviru SRJ. U udžbenicima u Srbiji figurira garancija za teritorijalni integritet SRJ prema Rezoluciji 1244.⁵⁴

.....

54 O zahtevima rudara: Maliqi, Shkëlzen. *Nyja e Kosovës – as Vllasi as Millosheviqi*. Ljubljana: Knjižna zbirka KRT, 1990, str. 254; Malcolm, Noel. *Kosovo- A Short History*. London: Pan Macmillan, 2002, str. 334 -356; Clark, Howard. *Civil Resistance in Kosovo*. London: Pluto Press, 2000, str. 58, 70-157; Ismajli, Rexhep, Hivzi Islami, Esat Stavileci i Ilaz Ramajli. *Akte të Kuvendit të Republikës e Kosovës - 2 korrik 1990 - 2.maj 1992*. Prishtinë: Akademia e Shkencave dhe e Arteve e Kosovës, 2005, str. 7-8, 9-41, 98 - 101, 119 i 141 -142; Gashi, Shkëlzen. *Adem Demaqi – biografi e paautorizuar*. Prishtinë: Rrokullia, 2010, str. 118 - 140; Kandić, Nataša. *Libër Kujtimi i Kosovës, 1998 - 2000*. Prishtinë: Fondi per të Drejtën Humanitare, 2011, str. 457; UNHCR Country Updates - Former Yugoslavia, UN Inter - Agency Humanitarian Situation Report: Kosovo, 65 - 70; Vidi i: <http://www.unhcr.org/pages/49e489f6.html>; Schabas, William. *Gjenocidi në të Drejtën Ndërkombtare*. Prishtinë: FINNISH - UNHCR Human Rights Support Programme - Kosovo, 2003, str. 467; Human Rights Watch. *Civilian Deaths in the NATO Air Campaign*. Nalazi se na: <http://www.hrw.org/legacy/reports/2000/nato/>; Privremeni sporazum o miru i samoupravi, Pariz, 18 mart 1989. Nalazi se na: <http://jurist.law.pitt.edu/ramb.htm>; Dokument Vojno-tehnički sporazum između međunarodnih sigurnosnih snaga (KFOR) i Vlada Savezne Republike Jugoslavije i Republike Srbije, Kumanovo 9. jun 1999., nalazi se na: <http://www.nato.int/kosovo/docu/a990609a.htm>; Dokument sačinjen od strane Stroba Talbota (SAD), Marti Ahtisarija (EU), Viktora Černomirdina (Rusija) i usvojen u skupštini Srbije 3. juna 1999. Nalazi se na: <http://jurist.law.pitt.edu/peace.htm#plan>; Obavezivanje za demilitarizaciju i transformaciju OVK. Nalazi se na: <http://jurist.law.pitt.edu/peace.htm>; Rezolucija 1244 Saveta bezbednosti OUN. Nalazi se na: <http://www.un.org/Docs/scres/1999/sc99.htm>.

BIBLIOGRAFIJA

Školski udžbenici:

Kosova

- Rexhepi, Fehmi dhe Frashër Demaj. *Historia 5*. Prishtinë: Libri Shkollor, 2013.
- Rexhepi, Fehmi dhe Frashër Demaj. *Historia 6*. Prishtinë: Libri Shkollor, 2013.
- Bicaj, Isa dhe Arbër Salihu. *Historia 7*. Prishtinë: Libri Shkollor, 2013.
- Rexhepi, Fehmi. *Historia 9*. Libri Shkollor, 2013.
- Rexhepi, Fehmi dhe Frashër Demaj. *Historia 10*. Prishtinë: Libri Shkollor, 2013.
- Bajraktari, Jusuf, Fehmi Rexhepi dhe Frashër Demaj. *Historia 10*. Prishtinë: Libri Shkollor, 2011.
- Rexhepi, Fehmi dhe Frashër Demaj. *Historia 11*. Prishtinë: Libri Shkollor, 2013.
- Abdyli, Ramiz dhe Emine Bakalli. *Historia 11*. Prishtinë: Libri Shkollor, 2012.
- Bajraktari, Jusuf dhe Arbër Salihu. *Historia 12*. Prishtinë: Libri Shkollor, 2013.

Albanija

- Boçi, Sonila. *Historia 4*. Tiranë: Botime Shkollore Albas, 2013.
- Treska, Tomi dhe Menduh Dërguti. *Historia 6*. Tiranë: Botime Shkollore Albas, 2013.
- Dërguti, Menduh, Sonila Boçi dhe Ledia Dushku. *Historia 9*. Tiranë: Botime Shkollore Albas, 2013.
- Treska, Tomi, Menduh Dërguti dhe Abaz Mullaj. *Historia e qytetërimit botëror 11*. Tiranë: Botime Shkollore Albas, 2013.
- Dërguti, Menduh, Ferit Duka, Ledia Dushku dhe Sonila Boçi. *Historia e shqiptarëve 12*. Tiranë: Botime Shkollore Albas, 2013.

Srbija

- Smirnov-Brkiq, Aleksandra. *Istoria 5*. Beograd: Zavod za udžbenike, 2011.
- Mihaljčić, Rade. *Istoria 6*. Beograd: Zavod za udžbenike, 2011.
- Bataković, Dušan. *Istoria 7*. Beograd: Zavod za udžbenike, 2010.
- Đurić, Đorđe dhe Momčilo Pavlović. *Istoriya 8*. Beograd: Zavod za udžbenike, 2010.
- Katić, Tatjana dhe Dušan Ilijin. *Istoriya za I razred gimnazije*. Beograd: Zavod za udžbenike, 2013.
- Smilja Marjanović-Dušanić dhe Marko Šuica. *Istoriya za II razred gimnazije*. Beograd: Zavod za udžbenike, 2009.
- Đurić, Đorđe dhe Momčilo Pavlović. *Istoriya 3*. Beograd: Zavod za udžbenike, 2010.
- Radoš Ljušić. *Istoriya za I razred gimnazije*. Beograd: Zavod za udžbenike, 2008.

Crne Gora

- Kasumović, Millada dhe Goran Marković. *Historia 6*. Podgoricë: Enti i Teksteve dhe i Mjeteve Mësimore, 2006.
- Popović, Radovan dhe Dragan Miranović. *Historia 7*. Podgoricë: Enti i Teksteve dhe i Mjeteve Mësimore, 2006.
- Andrijasheviq, Zhivko, Sait Shabotiq, Dragutin Papović dhe Slobodan Drobnjak. *Historia 8*. Podgoricë: Enti i Teksteve dhe i Mjeteve Mësimore, 2008.
- Burzanović, Sllavko dhe Jasmina Gjorgjeviq. *Historia 9*. Podgoricë: Enti i Teksteve dhe i Mjeteve Mësimore, 2008.
- Vukçević, Sllavko dhe Millada Kasumović e Goran Marković. *Historia 1*. Podgoricë: Enti i Teksteve dhe i Mjeteve Mësimore, 2006.
- Popović, Radovan dhe Dragan Miranović e Dragoje Gjokiq. *Historia 2*. Podgoricë: Enti i Teksteve dhe i Mjeteve Mësimore, 2006.
- Borozan Gjorgje, Sasha Knezheviq dhe Sait Shabotiq. *Historia 3*. Podgoricë: Enti i Teksteve dhe i Mjeteve Mësimore, 2009.
- Rastoder, Sherbo, Radoje Pajović dhe Zvezdan Foliq. *Historia 4*. Podgoricë: Enti i Teksteve dhe i Mjeteve Mësimore, 2009.

Makedonija

- Mladenovski, Simo. *Historia 5*. Shkup: Prosvetno Dello, 2004, faqe 63-65; Axhievski, Kosta dhe Darinka Petreska, Violeta Aqkoska, Naum Dimoski dhe Vanço Gjorgjiev. *Historia 5*. Shkup: Tabernakul, 2005.
- Boshkoski, Millan, Jordan Ilioski dhe Nebi Dervishi. *Historia 6*. Shkup: Prosvetno Dello, 2008.
- Vellkoski, Vllado, Halit Sejdiu, Arijan Alademi, Dimka Risteska dhe Gjorgji Pavilovski. *Historia 8*. Shkup: Prosvetno Dello, 2005.
- Pavilovski, Gjorgji dhe Dime Maxhovski e Jovo Ratković. *Historia 1 për gjimnazin e reformuar*. Shkup: Prosvetno Dello, 2002.
- Boshkoski, Millan dhe Gjorgji Isajllovski, Miroslav Boshković, Jordan Ilioski, Vllado Vellkoski, Simeon Naumovski. *Historia 1 për arsimin e mesëm profesional*. Shkup: Prosvetno Dello.
- Boshkoski, Millan, Jordan Ilioski, Gjorgji Isajllovski, Vllado Vellkoski, Miroslav Boshković dhe Simeon Naumovski. *Historia 1 arsimit mesëm profesional*. Shkup: Prosvetno Dello, 2006.
- Boshkoski, Millan dhe Nebi Dervishi, Safet Neziri, Dime Maxhovski dhe Sasho Nikolloški. *Historia 1 - arsimit gjimnazor*. Shkup: Prosvetno Dello, 2009.
- Boshkoski, Millan, Nebi Dervishi, Silvana Sidorovska – Cupovska, Natasha Kotlar, Jordan Ilioski, Dimko Popovski. *Historia 2 arsimit gjimnazor*. Shkup: Prosvetno Dello, 2008.
- Veljanovski, Novica, Gordana Pletvarska, Sonja Cvetkovska dhe Shyqeri Xhaferi. *Historia 3 – arsimit gjimnazor*. Shkup: Prosvetno Dello, 2009.

Ostali tekstovi:

- Bartl, Peter. *Shqipëria nga Mesjeta deri Sot*. Prizren: Drita, 1999.
- Belegu, Xhafer. *Lidhja e Prizrenit dhe veprimet e saj*. Tiranë, 1939.
- Castelan, Georges. *Histori e Ballkanit*. Tiranë: Çabej, 1996.
- Clark, Howard. *Civil Resistance in Kosovo*. London: Pluto Press, 2000.
- Fischer, Bernd. *Mbreti Zog dhe përpjekja për stabilitet në Shqipëri*. Tiranë: Çabej, 2000
- Freundlich, Leo. *Golgota e Shqipërisë*. Prishtinë: Rrokullia, 2010.
- Gashi, Shkëlzen. *Adem Demaçi - biografi e paautorizuar*. Prishtinë: Rrokullia, 2010.
- Gawrych, George. *Gjysmëhëna dhe shqiptarët – sundimi otoman, islamizimi dhe shqiptarët 1874-1913*. Tiranë: Bota Shqiptare, 2007.
- Ismajli, Rexhep, Hivzi Islami, Esat Stavileci dhe Ilaz Ramajli. *Akte të Kuvendit të Republikës së Kosovës – 2 korrik 1990-2 maj 1992*. Prishtinë: Akademia e Shkencave dhe Arteve të Kosovës, 2005.
- Judah, Tim. *Kosova – Luftë dhe Hakmarrje*. Prishtinë: Koha, 2002.
- Kandić, Nataša. *Libër Kujtimi i Kosovës 1998-2000*. Prishtinë: Fondi për të Drejtën Humanitare, 2011.
- Krieger, Heike (ed.). *The Kosovo Conflict and International Law*. Cambridge: Cambridge University Press, 2001.
- Malcolm, Noel. *Kosovo: A Short History*. London: Pan Books, 2002.
- Maliqi, Shkëlzen. *Nyja e Kosovës – as Vllasi as Milošević-i*. Lubljanë: Knjizna zbirka KRT, 1990.
- Matzinger, Joachim. *Shqiptarët si pasardhës të ilirëve nga këndvështrimi i gjuhësisë historike*. botuar në librin e përgatitur nga Oliver Schmitt dhe Eva Anne Frantz. *Historia e Shqiptarëve – gjendja dhe perspektivat e studimeve*. Tiranë: Botimet Përpjekja, 2012.
- Schmitt, Oliver. *Shqiptarët – një histori midis Lindjes dhe Perëndimit*. Tiranë: K&B, 2012.
- Schmitt, Oliver. *Kosova: histori e shkurtër e një treve qendrore ballkanike*. Prishtinë: Koha, 2012.
- Schmitt, Oliver. *Monada e Ballkanit - Shqiptarët në Mesjetë*. botuar në librin e përgatitur nga Oliver Schmitt dhe Eva Anne Frantz. *Historia e Shqiptarëve – gjendja dhe perspektivat e studimeve*. Tiranë: Botimet Përpjekja, 2012.
- Schabas, William. *Gjenocidi në të Drejtën Ndërkombëtare*. Prishtinë: Finish-UNHCR Human Rights Support Programme - Kosovo, 2003.
- Schwartz, Stephen. *Kosovo: Background to a War*. London: Anthem Press, 2000.
- Surroi, Veton. *Fadil Hoxha në vetën e parë*. Prishtinë: Koha, 2010, faqe 233-255.
- Thallosy, Ludwig. *Të ndodhurat e Shqypnis prej një geqe që don vendin e vet*. Shkodër: Botime Françeskane, 2008.

Izvdeštaji i dokumnta:

- UNHCR Country Updates – Former Yugoslavia, UN Inter-Agency Humanitarian Situation Report: Kosovo:
<http://www.unhcr.org/pages/49e48d9f6.html>
- Human Rights Watch. Civilian Deaths in the NATO Air Campaign:
<http://www.hrw.org/legacy/reports/2000/nato/>
- Marrëveshja e Përkohshme për Paqe dhe Vetëqeverisje, Paris, 18 mars 1999: <http://jurist.law.pitt.edu/ramb.htm>
- Dokumenti Marrëveshja Teniko-Ushtarake mes Forcës Ndërkombëtare të Sigurisë (KFOR) dhe Qeverive të Republikës Federale të Jugosllavisë dhe Republikës së Serbisë, Kumanovë, 9 qershor 1999:
<http://www.nato.int/kosovo/docu/a990609a.htm>
- Dokumenti Marrëveshja Teniko-Ushtarake mes Forcës Ndërkombëtare të Sigurisë (KFOR) dhe Qeverive të Republikës Federale të Jugosllavisë dhe Republikës së Serbisë, Kumanovë, 9 qershor 1999:
<http://www.nato.int/kosovo/docu/a990609a.htm>
- Dokumenti i hartuar nga Strobe Talbott (ShBA), Martti Ahtisaari (BE), Victor Chernomyrdin (Rusi) dhe i miratuar nga Parlamenti i Serbisë më 3 qershor 1999: <http://jurist.law.pitt.edu/peace.htm#plan>
- Zotimi për Demilitarizim dhe Transformim të UÇK-së:
<http://jurist.law.pitt.edu/peace.htm>
- Rezoluta 1244 e KS të OKB-së:
<http://www.un.org/Docs/scres/1999/sc99.htm>

Katalogimi në botim – (CIP)

Biblioteka Kombëtare e Kosovës “Pjetër Bogdani”

37.02:94(496.51)

94:37.02(075)

Gashi, Shkëlzen

Istorija Kosova - u školskim udžbenicima istorije Kosova, Albanije, Srbije, Crne Gore i Makedonije / Shkëlzen Gashi. – Prishtinë : Alter Habitus, 2016. – 117 f. ; 25 cm.

Bibliografija : f. 114-117

ISBN 978-9951-8938-1-7

Ova publikacija razmatra način predstavljanja najvažnijih razdoblja istorije Kosova, od antičkog doba do danas, u udžbenicima istorije za osnovne i srednje škole na Kosovu, u Albaniji, Srbiji, Crnoj Gori i Makedoniji. Udžbenici ovih pet zemalja, odobreni od strane odgovarajućih ministarstava za obrazovanje, poslužili su kao osnovni izvor za upoređivanje sličnosti i razlika među njima, ali i odgovarajućih krivotvorenja svake od ovih historiografija. Oni su sučeljeni sa argumentima međunarodnih autora, koji tretiraju areal Kosova od antičkog doba do naših dana. Na posredan način, ova publikacija ima za cilj da iznese na videlo i kakve međususedske odnose vlade pet odgovarajućih država sugerišu pokolenjima, koja obrazuju putem ovih udžbenika, a takođe ona ima za cilj da jasno i argumentovano razmotri ono što čini osnovu često kontradiktornih pretenzija naroda koji se susreću na Kosovu.

ISBN 978-9951-8938-1-7

9 789951 893817

Ovaj izveštaj je omogućen zahvaljujući velikodušne pomoći:

Kingdom of the Netherlands

Schweizerische Eidgenossenschaft
Confédération suisse
Confederazione Svizzera
Confederaziun svizra

Federal Department of Foreign Affairs FDFA

Fondacioni Kosova për Shoqëri të Hapur
Kosovo Foundation for Open Society
Kosovska Fondacija za Otvoreno Društvo

GEORG ECKERT
INSTITUTE

for International Textbook Research